

สวทช. กระตุ้นภาคเอกชนทำ R&D ต่อยอดข้อได้เปรียบ

ที่มา : ข่าวจาก www.nstda.or.th

เรื่อง "สวทช. สรุปแผนปฏิบัติการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
เน้นกระตุ้นภาคเอกชนทำ R&D ต่อยอดข้อได้เปรียบที่เป็นเอกลักษณ์ไทยในสาขาที่มีศักยภาพ"

ศ.ดร.ไพรัช ธัชยพงษ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) เปิดเผยถึงผลการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ครั้งที่ผ่านมามีผู้เข้าร่วมประชุมพร้อมประชุมทั้งสิ้น 213 คน โดยแบ่งเป็นผู้เข้าร่วมประชุมจากกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมจำนวน 89 คน จากหน่วยงานราชการอื่นๆ จำนวน 107 คน และจากภาคเอกชนจำนวน 17 คน

การประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ครั้งที่ 1 ที่ประชุมได้ร่วมกันแก้ไขและประเมินสถานการณ์แวดล้อมที่มีผลกระทบต่อพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมแต่ละคนในกลุ่มจะทำการลำดับความสำคัญของตัวแปร เพื่อนำมากำหนด ร่างเป้าประสงค์ต่อไป โดยพิจารณาจากหลักเกณฑ์ 4 ข้อ ได้แก่

1.เป็นสภาวะแวดล้อม (หรือปัจจัยและบทบาทตัวแปร) ที่กระทบโดยตรงต่อกระบวนการการพัฒนาและประยุกต์ใช้เทคโนโลยี ทั้งด้านการดัดแปลง ปรับปรุง การต่อยอดเทคโนโลยีที่มีอยู่เพื่อเสริมการผลิตและบริการแก่สาขาเศรษฐกิจหลักของไทยให้ สามารถแข่งขันได้ในสากล

2.เป็นสภาวะแวดล้อมที่สำคัญต่อการผลักดันให้ประเทศไทยสามารถยกระดับการแข่งขันทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ทัดเทียมสากล โดยมีส่วนอย่างสำคัญที่จะทำให้สินค้าและบริการของไทยเป็นที่ต้องการทั้งในตลาดในประเทศและตลาดโลก

3.เป็นสภาวะแวดล้อมที่เกี่ยวข้องและเป็นปัจจัยหลักแก่การพัฒนานวัตกรรมให้วงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทุกระดับ ตลอดจนปฏิรูปกระบวนการทัศน์ การบริหารจัดการและการวิจัย เฉพาะสาขาที่ไทยมีศักยภาพ ตลอดจนการถ่ายทอดเทคโนโลยีและ นวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องและเหมาะสมอย่างทั่วถึงทุกระดับสังคม

4.เป็นสภาวะแวดล้อมที่ปฏิรูปการประสานงานทั้งภาคการเมือง ภาครัฐ ประชาชน และเอกชนให้เป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งแก่วงการ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทยอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อประโยชน์ทางสังคมของไทยและเพื่อเพิ่มมาตรฐานที่เทียบเคียงกับมาตรฐานสากลได้

ทั้งนี้ที่ประชุมการประชุมเชิงปฏิบัติการดังกล่าว ได้มีการกำหนดร่างเป้าประสงค์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานพัฒนา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทยให้มีศักยภาพและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมซึ่งประกอบด้วย

วิสัยทัศน์

พัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ภายใต้เครือข่ายความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกประเทศบนพื้นฐาน การ สร้างขีดความสามารถของตนเอง โดยพัฒนาต่อยอดจากข้อได้เปรียบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของไทย ทั้งทาง ด้านค่านิยม วัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและผลิตภาพในทุกระดับในสาขาที่มี ศักยภาพ อันจะนำไปสู่การแข่งขันได้อย่างยั่งยืน และการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน

พันธกิจ

สร้างเครือข่ายและเร่งปฏิรูปการบริหารที่เน้นการบริหารการเปลี่ยนแปลง เพิ่มขีดความสามารถทางเทคโนโลยีของภาคเอกชน และพัฒนาบุคลากรให้มีความสามารถในการทำวิจัย พัฒนา และนวัตกรรม ภายในประเทศอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์

1. ภาครัฐ เอกชน และมหาวิทยาลัย มีการทำงานร่วมกัน โดยมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ
2. พัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยในสาขาที่มีศักยภาพและมีความได้เปรียบที่ยั่งยืนให้เหนือประเทศคู่แข่ง
3. สร้างระบบการผลิตและพัฒนากำลังคนที่ตอบสนองความต้องการของภาคเศรษฐกิจและสังคมในอนาคต
4. สร้างขีดความสามารถของภาคเอกชนให้สามารถทำ วิจัย พัฒนา นวัตกรรม
5. ใช้ตลาดของภาครัฐเป็นตัวกระตุ้นการพัฒนาเทคโนโลยีไทยการผลิตสินค้าและบริการของไทย
6. สร้างระบบการกำหนดนโยบายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึก และการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ครั้งที่ 2 จะเป็นการพิจารณากำหนดกลยุทธ์และแนวคิดของแผนงานโครงการ โดยหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งจากภาครัฐ มหาวิทยาลัย เอกชน ที่จะนำไปสู่การประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ในครั้งที่ 3 ซึ่งจะเป็นการกำหนดกลไก ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติและกลไกในการติดตามและประเมินผลต่อไป โดยแผนกลยุทธ์แผนปฏิบัติการด้านวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีแห่งชาติจะมีความชัดเจนขึ้น หลังจากทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีการปรึกษาหารือร่วมกันในการประชุม ปฏิบัติการแต่ละรอบ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดร่วมกันเป็นเจ้าของ

ม.มหิดล ดึงเพื่อนพ้องนักวิชาการร่วมกับชุมชน ทำวิจัยลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง

รายงานโดย อารณ จันทรสมวงศ์
เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet)

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ริเริ่มการวิจัยกระบวนการพัฒนาเครือข่ายการวิจัยลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเครือข่ายการวิจัยทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย ในการร่วมกันกำหนดโจทย์และแนวทางการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน เน้นความร่วมมือจากนักวิจัยหลากหลายสาขา และชุมชนบนพื้นที่ลุ่มน้ำ

ที่ผ่านมาได้มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาแนวทางการวิจัย โดยแบ่งเป็นกลุ่มงานวิจัยหลักคือ กลุ่มที่ 1 เรื่องระบบข้อมูลพื้นฐานและสารสนเทศเพื่อการพัฒนา กลุ่มที่ 2 วัฒนธรรม ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเชิงสังคม กลุ่มที่ 3 สิ่งแวดล้อม ทรัพยากร และความมั่นคงทางอาหาร และ กลุ่มที่ 4 การพัฒนาเครือข่ายเพื่อการจัดการลุ่มน้ำ นโยบายและการสร้างสันติสุข โดยที่แต่ละกลุ่มก็จะมีกลุ่มวิจัยย่อยแตกออกไปอีกหลายกลุ่ม อาทิ กลุ่มเรื่องระบบข้อมูลพื้นฐานและสารสนเทศเพื่อการพัฒนา มีหัวข้อย่อยเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานประชากร ข้อมูลด้านทรัพยากร และข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มเรื่องการพัฒนาเครือข่ายเพื่อการจัดการลุ่มน้ำ นโยบายและการสร้างสันติสุข ก็จะมีกลุ่มโครงการเรื่องการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น การเฝ้าระวังคุณภาพน้ำ เป็นต้น แต่ทั้งหมดนั้นเชื่อมโยงเพื่อจะตอบโจทย์หลักร่วมกัน

ขั้นต่อไปเป็นการพัฒนาข้อเสนอการวิจัยของแต่ละหัวข้อ และที่ผ่านมาได้มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ให้นักวิจัยในแต่ละกลุ่มโครงการนำเสนอแนวคิดการวิจัยต่อสาธารณะ ในลักษณะที่เรียกว่า Public Defense เพื่อให้ผู้ว่าราชการจังหวัด ส่วนราชการ ภาคเอกชน และชุมชน ร่วมให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ รวมทั้งการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อเปิดโอกาสให้นักวิจัยได้พบกับภาคประชาชนในพื้นที่ศึกษา เพื่อรับทราบปัญหา ความต้องการ สามารถปรับแก้ข้อเสนอโครงการให้มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และที่สำคัญคือ ให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัย นำเสนอความเคลื่อนไหวจากคนท้องถิ่น และเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย

โครงการนี้มีความน่าสนใจในหลายๆ ส่วน ทั้งการให้กลุ่มนักวิจัยต่างสถาบัน แต่มีความสนใจเข้ามาทำงานร่วมกัน การระดมความคิดเห็นต่อเรื่องวิกฤติและความรุนแรงของปัญหาลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลองของฝ่ายต่างๆ รวมทั้งการที่ภาคประชาชน ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย เพราะปัญหาของลุ่มน้ำเป็นปัญหาใหญ่ ไม่สามารถฝากความหวังไว้กับหน่วยใดหน่วยหนึ่งได้อย่างแน่นอน ที่สำคัญคือ การได้เห็นถึงความพยายามในการขับเคลื่อนสังคม โดยผ่านการสร้างความรู้ ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญของภาควิชาการ งานนี้จึงน่าจับตามองความเคลื่อนไหวอย่างยิ่งว่าจะก่อผลสะท้อนอะไรให้เกิดขึ้นบ้าง ทั้งระหว่างทางและปลายทางของกระบวนการวิจัย แต่อย่างน้อยที่สุด เชื่อว่าสังคมไทยน่าจะมีการใส่ใจในแผ่นดินลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลองมากขึ้น.

พลิกพื้นทำจีน-แมกลอง สู่มังคมภูมิปัญญา

รายงานโดย อาจารย์ อรรถสมวงศ์

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.
และภาคีความร่วมมือเพื่อการพัฒนาและการวิจัยเกษตรยั่งยืน

เครือข่ายการวิจัยบูรณาการเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำทำจีน-แมกลอง (โครงการทำจีน-แมกลอง) ได้จัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการนำเสนอข้อเสนอความก้าวหน้าของโครงการวิจัย เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากสาธารณะ การประชุมครั้งนี้เป็นครั้งที่ 6 แล้ว ในการพัฒนาโจทย์วิจัย เครือข่ายการวิจัย เครือข่ายภาคประชาชน เพื่อเตรียมความพร้อมต่อการทำงานวิจัยร่วมกัน ซึ่งดำเนินมาในช่วง 5-6 เดือนที่ผ่านมา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ พรชัย มาตังคสมบัติ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล ได้กล่าวในการเปิดประชุมและบรรยายพิเศษ โดยชี้ให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและโลก ที่เคลื่อนไปสู่ศตวรรษที่ 21 ไปมาก ที่เห็นชัดคือเรื่องจีโนมมนุษย์ และเป็นยุคที่การหวาดระแวงทางการเมืองในสังคมไทยหายไป จึงนับเป็นโอกาสดี ที่จะมองการพัฒนาลุ่มน้ำ ที่เป็นการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ ทั้งนี้สถาบันการศึกษา ที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำอย่างมหิดลก็ควรเข้าไปมีบทบาทที่จะใช้วิชาการมาเป็นประโยชน์ต่อสังคม

คุณไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรม กรรมการสถาบันปวช อิงภากรณ์ และประธานสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ได้กล่าวในการบรรยายพิเศษเรื่อง "สืบสานอาจารย์ป๋วยสู่นาคลุ่มน้ำทำจีน-แมกลอง" ว่า อ.ป๋วยถือเป็นบุคคลแรกๆ ที่พูดถึงสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเมือง การพัฒนาชนบท เมื่อกว่า 30 ปีที่แล้ว โดยเน้นการพัฒนาแบบผสมผสาน ความริเริ่มสำคัญคือ โครงการบัณฑิตอาสาสมัคร ม.ธรรมศาสตร์ โครงการมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย และโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแมกลอง ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่าง ม.เกษตรศาสตร์ ม.มหิดล และ ม.ธรรมศาสตร์ แนวคิดสำคัญคือเรื่อง การบูรณะชนบท (Rural Reconstruction) ที่เน้นเรื่องพัฒนาอาชีพ การศึกษา/ การเรียนรู้ สุขภาพอนามัย และ การจัดการตนเอง (Self Government) ซึ่งในสมัยนั้นถ้าพูดถึงการปกครองตนเอง ก็จะถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์

ประเด็นที่คุณไพฑูริย์ให้ข้อเสนอแนะต่อโครงการทำจีน-แมกลองก็คือ ถ้าสมมติตนเองสวมบทบาทเป็นชาวบ้านแล้ว จะมองการพัฒนาท้องถิ่นอย่างไร ชาวบ้านต้องการอะไร อย่างไร และมองบทบาทของสถาบันวิชาการอย่างไร โดยสรุปคือ วิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นองค์รวม ฉะนั้นต้องมองถึงการพัฒนาทุกด้าน ถ้าสื่อเฉพาะเรื่องจัดการสิ่งแวดล้อม คนทั่วไปอาจจะนึกว่า ไม่เกี่ยวกับตัวเอง ประสบการณ์จากที่ไปเห็นไปรับรู้มาสะท้อนว่า สิ่งที่ชาวบ้านต้องการคือ ความเป็นเพื่อนจากนักวิชาการ ที่จะเข้าไปร่วมพูดคุย เข้าไปช่วยตั้งคำถาม แนะนำเรื่องการวางแผนชุมชน อาจเริ่มต้นด้วยการมองหาอาสาสมัครในหมู่บ้าน/ ชุมชน แล้วชักชวนกันไปสำรวจข้อเท็จจริง แต่ก็ขึ้นกับว่าเราตั้งคำถามอะไร แบบไหน ง่ายๆ เช่นว่า แต่ละครอบครัวมีรายได้เท่าไร ได้มาจากไหนบ้าง และรายจ่ายเท่าไร รายอะไรบ้าง จากประสบการณ์พบว่า บางชุมชนพอมาขึ้นกระดานรวมกัน บวก-ลบกันแล้วทั้งหมู่บ้าน ปรากฏว่ารายจ่ายมากกว่ารายได้ ถามว่าชาวบ้านอยู่ได้อย่างไร คำตอบคือ ลูกหลานส่งเงินมาให้ เป็นต้น แผนชุมชนจะช่วยกำกับทิศทางการพัฒนาของชุมชน แต่แค่นั้นไม่พอ ต้องโยงมาสู่การทำแผนตำบล แล้วแต่ละแห่งมาพบเจอกัน ไปเชื่อมกับชุมชนเมือง ให้เกิดการพัฒนาเป็นเมืองน่าอยู่ (Healthy City) ให้ได้ ประเด็นคือ นักวิชาการต้องเข้าไปช่วยคิดกับชุมชน ว่าสิ่งที่ชุมชนทำ สิ่งที่ชุมชนมีอยู่ คืออย่างไร ทำไมถึงดี จะดียังยืนอย่างไร และอย่างไรให้ต่อเนื่องไม่ขาดสาย และผูกพันกันหมดทั้งชนบท-เมือง คิดกันทั้งจังหวัด หรือลุ่มน้ำ ถ้าสถาบันการศึกษาทำแบบนี้ ก็ถือว่า

ช่วยสืบสานเจตนารมณ์ของอาจารย์ป๋วย ซึ่งมี 2 ประการคือ เพื่อการเรียนรู้ของสถาบันการศึกษาเอง และเพื่อทำประโยชน์ให้ส่วนรวม

นอกจากนี้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ก็กำลังริเริ่มโครงการเครือข่ายการวิจัยเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน ซึ่งต่อไปอาจมีงบประมาณจำนวนหนึ่งเพื่อไปต่อกับงบอื่นๆ ที่จะช่วยสนับสนุนงานในส่วนนี้ได้ ส่วนในการให้ข้อเสนอแนะต่อโครงการทำเงิน-แม่กลอง คุณนิคม อุ่ออ่อน ตัวแทนประชาคมคนรักแม่กลอง ได้เน้นย้ำถึงปัญหาภัยจากการวิจัยที่ไม่ถูกต้อง และนำไปสู่การพัฒนาหรือนโยบายที่ผิดพลาด เพราะเกิดจากการจัดการแบบไม่มีส่วนร่วม และการมองข้ามภูมิปัญญา/ ความรู้ท้องถิ่น ที่ผ่านมาชาวบ้านไม่รู้ข้อมูลที่จะสามารถไปต่อตรงกับนโยบายที่ลงมามีผลกระทบกับตน ขณะที่ข้อมูลของฝ่ายวิชาการเอง บางที่ศึกษากันสามสถาบัน แต่ข้อมูลไม่เหมือนกันเลย และท้ายที่สุดเมื่อเกิดผลกระทบก็หาคนรับผิดชอบไม่ได้ เช่น กรณีการปิดเขื่อนศรีนครินทร์ ที่ได้ทำลายวิถีชีวิตของคนแม่กลองซึ่งเป็นวิถีชีวิตบนระบบนิเวศสามน้ำ (น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม) ความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์ปลาหายไป รวมทั้งปัญหาเรื่องการจัดสรรทรัพยากรน้ำ คุณนิคมมองว่า การวิจัยจะต้องวิจัยให้ถึงจุด คือ รู้ต้นสายปลายเหตุที่แท้จริง และการวิจัยนั้นต้องให้ท้องถิ่นเป็นเจ้าของ ต้องค้นหาโจทย์จากภายใน ซึ่งโดยกระบวนการแล้วยังจะเป็นการสร้างนักวิจัยท้องถิ่นและผู้นำรุ่นใหม่ การสร้างเครือข่ายของชุมชนท้องถิ่น และการค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดร.ยวรี อินทนา จากกองจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ ได้ให้ทัศนะต่อการมองการวิจัยที่เชื่อมโยงกัน หรือต้องมองแบบองค์รวม เช่น เมื่อพูดถึงการเลี้ยงหมูที่นครปฐม ก็มีผลกระทบเชื่อมโยงกับเรื่องคุณภาพน้ำ หรือมาโยงกับเรื่องวงจรอาหารที่ยั่งยืนก็ได้ เรียกได้ว่า จะมองจากมุมไหนเข้าไปก็จะเชื่อมโยงกันหมด ดังนั้นในแง่ของการทำงานควรจะต้องมีการประสานกัน ระหว่างภาคประชาชน/ ประชาคม กลุ่มนักวิจัย และภาคราชการต่างๆ เช่น กรณีลุ่มน้ำท่าจีน ก็มีการตั้งเป็นคณะอนุกรรมการประสานงานการจัดการคุณภาพลุ่มน้ำท่าจีน เป็นต้น

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย จาก สกว. ให้ทัศนะว่า การเอาความคิดดีๆ เช่นการริเริ่มโครงการทำเงิน-แม่กลองนี้ไปทำให้เกิดผล ต้องการการจัดการที่ดี และต้องระวังหลุมพราง 3 ประการคือ 1) การใช้วิชาการไปสร้างความชอบธรรมให้กับ การเคลื่อนไหวของฝ่ายตน เสมือนมีคำตอบอยู่แล้ว ทำให้การใช้ความรู้ไปปิดเบือน เอามาคิดจ้งกัน มากกว่าจะโต้แย้งกันด้วยความจริง 2) ความถนัด ความสนใจของแต่ละฝ่ายที่จะมาทำงานร่วมกัน ก็ต่างกัน นักวิชาการอาจจะเดินหน้าไปเร็วด้วยวิชาการ แต่ชาวบ้านอาจตามไม่ทัน ดังนั้นจึงอาจจะไปครอบงำ (dominate) ชาวบ้านได้ จะต้องถ่วงดุลให้ดี และ 3) การหยิบปัญหาของพื้นที่ขึ้นมา ต้องมองเรื่องกลไกการตัดสินใจที่ทุกคนยอมรับกันด้วย เพราะทุกเรื่องที่เป็นการเปลี่ยนแปลง ย่อมมีคนได้-คนเสีย ย่อมมีผลกระทบ ดังนั้นอาจจะต้องมองเรื่องกลไกตรงนี้ไว้ล่วงหน้า

สำหรับวิธีการป้องกัน/ จัดการกับหลุมพรางดังกล่าว มีแนวทาง คือ 1) คิดถึงประเด็นที่คนมาเข้าร่วมได้มากที่สุด ที่เป็นปัญหาที่คนส่วนใหญ่รู้สึกร่วม มีขอบเขตปัญหาชัดเจน พอจัดการได้ อาจจะเป็นขอบเขตเชิงเนื้อหาหรือเชิงพื้นที่ก็ได้ และมองเห็นสู่ทางพอแก้ปัญหาได้หรืออยู่ในวิสัยของความร่วมมือที่พอจะทำงานร่วมกันได้ รวมทั้งปัญหานั้นสามารถแก้และเห็นผลเร็ว เพื่อหวังผลในเชิงกำลังใจที่จะทำงานต่อ 2) ตั้งเป้าหมายที่จะบรรลุได้ และทำแผนเพื่อจะบรรลุเป้าเป็นขั้นๆ เพื่อเป็นเครื่องกำกับกับกิจกรรม และรู้ว่าจะสร้างกิจกรรม ข้อมูลอะไรเพื่อมาตอบโจทย์ 3) ลงมือทำ เพื่อใช้งานวิจัยไปหนุนเสริมการพัฒนาและความเคลื่อนไหวทางสังคม โดยที่งานข้อมูลยังไม่ควรขึ้นมาก่อน เพราะจะลอย ขณะที่มักเป็นงานที่ใช้ค่าใช้จ่ายสูง แต่ตอบปัญหาได้น้อย แต่ถ้ารู้ชุดของปัญหาแล้ว จึงจะรู้ว่าจะต้องใช้ข้อมูลอะไร อย่างไร

ประเด็นข้อเสนอแนะจากที่ประชุมที่สำคัญคือ การมองเรื่องผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่ควรดึงเข้ามาให้หลากหลาย โดยเฉพาะด้านผู้ประกอบการ หน่วยงานรัฐที่เป็นเจ้าของโครงการพัฒนาในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีการสะท้อนว่า ที่ผ่านมามูลฐานวิจัยมักอยู่บนหิ้ง อย่างไรก็ตาม โครงการทำเงิน-แม่กลอง ก็นับเป็นการริเริ่มดีๆ แต่อาจมีปัญหาเพราะเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านของการทำงานวิชาการ ที่จะเอานักวิชาการลงสู่เบื้องล่าง รวมทั้งการให้ประชาชนมีส่วนร่วมเป็นนักวิจัย ให้งานวิจัยเป็นการยกระดับความรู้ความสามารถของชาวบ้านด้วย

ก้าวอย่างประชาคมพุทธมณฑล.... รูปแบบของการบูรณาการการวิจัย กับการปฏิบัติการทางสังคม

ที่มา : 1. จดหมายข่าวชาวบ้านชาวเมือง บอกข่าวประชาคมพุทธมณฑล
 ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 พฤศจิกายน 2544
 2.เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ
 การพัฒนาหลักสูตรและวิธีเรียนรู้ในท้องถิ่นกับการปฏิบัติการ
 วันที่ 21 พฤศจิกายน 2544
 ณ สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา.

จากวิกฤติเศรษฐกิจในช่วงที่ผ่านมาได้ก่อกระแสกระตุ้นให้หลายภาคส่วนของสังคมเกิดความตื่นตัวอย่าง
 กว้างขวาง ด้วยเห็นว่า วิกฤติดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงแค่อาการของวิกฤติทางเศรษฐกิจ แต่เป็นวิกฤติทางปัญญา
 ความถดถอยทางจิตวิญญาณของผู้คนในสังคม รวมทั้งการขาดสมรรถนะในการจัดการสังคมร่วมกัน จึงคิดที่จะแสวง
 หาการมีส่วนร่วมในการกอบกู้สังคมในหลายระดับและหลายทิศทาง ซึ่งแนวทางในวิถีประชาสังคมก็เป็นทิศทางหนึ่ง
 ที่มีการนำเสนออยู่มากทั้งในขอบเขตระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก

ประชาคมพุทธมณฑลก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ได้แสดงออกถึงความพยายามที่จะลุกขึ้นมารับผิดชอบและมีส่วน
 กำหนดอนาคตของตนเองด้วยจิตสำนึกพลเมืองผู้แข่งขัน (active citizen) โดยมีจุดเริ่มต้นจากเวทีประชาคมมหิดล-
 พุทธมณฑล ซึ่งเป็นเวทีที่มหาวิทยาลัยมหิดล (เริ่มจุดประกายโดยนักวิชาการกลุ่มศาลายาฟอรั่ม) กับชุมชนคนพุทธ
 มณฑลจะได้ร่วมมือกันสร้างเสริมความเข้มแข็งของสังคมโดยภาคปฏิบัติการในท้องถิ่น อันถือเป็นบทบาทหน้าที่ของ
 สถาบันการศึกษาท้องถิ่นที่ควรจะต้องต่อประชาคมท้องถิ่น ซึ่งบทบาทที่เห็นได้ชัดในเวลาต่อมาคือ การพัฒนาชุด
 โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม เพื่อจะกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นได้เรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่นตน ได้ค้นพบศักยภาพ
 และทุนทางสังคมในพื้นที่พุทธมณฑล โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือ ซึ่งนับได้ว่าเป็นความพยายามใน
 การใช้เครื่องมือทางวิชาการเพื่อบูรณาการการวิจัยสังคมและปฏิบัติการทางสังคมให้ไปด้วยกันหรือเป็นหนึ่งเดียวกัน
 เพราะที่ผ่านมาทั้งสองส่วน มักไม่เป็นกระบวนการเดียวกัน จึงไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ หรือประสิทธิภาพ-ประสิทธิผลใน
 เชิงกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเท่าที่ควรจะเป็น

การดำเนินงานที่ผ่านมา (ช่วงปี 2542-2543) ได้พัฒนากระบวนการในการร่วมสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นพุทธ
 มณฑลขึ้นในประเด็นต่างๆ 6 ชุด ครอบคลุม 23 หัวข้อ ได้แก่

1) พุทธมณฑลในระดับมหภาค

- หน้าที่ของนักวิชาการและประชาสังคม
- พัฒนาการทางการเมืองและการปกครองท้องถิ่น
- โครงสร้างทางเศรษฐกิจของอำเภอพุทธมณฑล
- ระบบบริการด้านสาธารณสุขอำเภอพุทธมณฑล

2) พุทธมณฑลเมื่อนำอยู่ : วิสัยทัศน์ภาคประชาชน จากกรณีการเลือกตั้งเทศบาลตำบลศาลายา

3) ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

- พลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน

- ทูตทางสังคมด้านศาสนาในอำเภอพุทธมณฑล
- วิถีสังคมของชาวนาบัว
- สังคมกับวิถีสาธารณะข้างถนนของคนพุทธมณฑล

4) ทูตทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ

- คลองกับวิถีชีวิตชาวพุทธมณฑล
- ทรัพยากรท่องเที่ยวและแหล่งนันทนาการในอำเภอพุทธมณฑล
- องค์ความรู้ท้องถิ่นของเกษตรกรและอาชีพท้องถิ่นในพุทธมณฑล
- นาบัวกับสารกำจัดศัตรูพืช
- ปรากฏการณ์การใช้สารเคมีของเกษตรกรนาผักกระเฉด

5) การจัดตั้งตนเองและการเรียนรู้ทางสังคมภาคประชาชน

- การรวมกลุ่มทางสังคมในพุทธมณฑล
- มิติทางวัฒนธรรมประชาสังคมภายใต้บริบทของชมรมชีวเกษม ประชาคมสุขภาพแบบองค์รวมพุทธมณฑล

6) นักวิชาการรุ่นใหม่กับการพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นพุทธมณฑล

- การก่อเกิดและวิถีชีวิตชุมชนหอพักและบ้านเช่า
- ร้านค้าแผงลอยข้างถนน
- การมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมของผู้พักอาศัยในหมู่บ้านจัดสรร
- การศึกษาการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการพัฒนาการเมืองท้องถิ่น
- โครงสร้างเศรษฐกิจพอเพียงในวิถีของชาวพุทธมณฑล
- การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประกอบอาชีพ
- ความคิดของนักศึกษาระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัยมหิดลที่มีต่อกิจกรรมนักศึกษาและประชาคมนักศึกษา

ซึ่งนับได้ว่ามีประเด็นที่ครอบคลุมรอบด้านและสะท้อนตัวตนของท้องถิ่น ทั้งในเชิงปัญหาและศักยภาพขึ้นมาได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างความเคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการตื่นตัวและพลิกฟื้นพลังจากภายในของท้องถิ่น ที่จะสนองตอบต่อความจำเป็นต่าง ๆ ของชีวิตส่วนรวมที่น่าอยู่ร่วมกัน ด้วยว่าสภาพวิถีชีวิตวัฒนธรรมของพุทธมณฑลในทุกวันนี้ ปนเปกันทั้งวิถีเกษตร วิถีอุตสาหกรรม ชีวิตเมือง ชุมชนข้าราชการมหาวิทยาลัย ฯลฯ

สำหรับกิจกรรมในพื้นที่ที่มีการจัดทำสื่อในรูปจุลสาร ชาวบ้านชาวเมือง การจัดเวทีพบปะ การประชุมเชิงปฏิบัติการ ร่วมสร้างนโยบายของภาคการเมืองท้องถิ่นโดยการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อเรื่องสาธารณะและสะท้อนสู่กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในพุทธมณฑลที่ขับเคลื่อนด้วยพลังทางปัญญา ประเด็นสำคัญคือ การค้นพบศักยภาพและทุนทางสังคมในพื้นที่กันอย่างหลากหลายที่จะนำมาสื่อสารและเรียนรู้กับสังคม ซึ่งสามารถแปรไปสู่การร่วมสร้างอนาคตของท้องถิ่นในหลายๆ ด้าน ทั้งที่เป็นกลุ่มคน เช่น กลุ่มผู้นำ และนักวิจัย ในแง่ปุมทางสังคม เช่น การเป็นศูนย์กลางทางศาสนสถาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การเป็นเมืองเกษตรกรรม ในแง่ทุนทางกายภาพและระบบนิเวศ เช่น การมีคูคลองและระบบนิเวศที่อุดมและยังมีบทบาทต่อชุมชน เป็นต้น

ทุนทางสังคมเหล่านี้ย่อมจะทำให้ชาวพุทธมณฑลมีต้นทุนที่จะเผชิญกับความเป็นไปในอนาคตได้อย่างมีศักดิ์ศรี และอย่างเป็นตัวของตัวเอง หากมีการสานต่อพลังสร้างสรรค์จากภายในท้องถิ่นเองอย่างมีกระบวนการเรียนรู้และมีการจัดการอย่างมีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการดังกล่าวก็ได้สร้างบทเรียนที่มีคุณค่า ที่น่าจะแกะรอยและนำไปปรับใช้กับประชาคมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการออกแบบกระบวนการวิจัยอย่างมีบูรณาการให้เป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้คนเข้ามาเรียนรู้จากของจริง สภาพความเป็นจริงของท้องถิ่นด้วยตนเอง ซึ่งมีคุณูปการเกื้อหนุนให้กระบวนการ

ทางสังคมในอีกหลายๆ อย่างเกิดขึ้นคู่ขนานไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมโยงมหาวิทยาลัยให้เข้ามามีบทบาทหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น การสร้างนักวิจัยและพัฒนาศักยภาพชุมชน/ท้องถิ่น การสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นในวิถีประชา การสร้างบทสนทนาเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะท้องถิ่น (Public dialogue) ในโอกาสต่างๆ การเชื่อมโยงผู้มีจิตสาธารณะในพื้นที่ให้ผนึกกำลังกันเพื่อส่วนรวมอย่างหลากหลาย และนับเป็นความหวังให้แก่การขับเคลื่อนพลังสังคมของพุทธมณฑลต่อไป

องค์ความรู้ต่างๆ ที่ทีมวิจัยท้องถิ่นทั้ง 123 คน ได้ร่วมกันสร้างไว้มิได้จบลงเพียงแค่นั้น แต่ได้เป็นจุดเริ่มต้นใหม่ในอีกหลายสิ่งหลายอย่างของการร่วมกันคิดและทำงานทางปัญหาร่วมกันต่อ ในเวทีขับเคลื่อนวาระพุทธมณฑล เรื่อง “พุทธมณฑลสู่ศตวรรษที่ 21” เมื่อวันที่ 20-22 กรกฎาคม 2544 ที่ผ่านมา ซึ่งถือเป็นเวทียุทธศาสตร์ที่กำหนดวาระพื้นถิ่นพุทธมณฑลเพื่อเป็นกรอบในการพัฒนาชุดโครงการที่จะสนับสนุนขยายการปฏิบัติการของกลุ่มปัญหาและกลุ่มที่สนใจ ให้สามารถลงมือปฏิบัติการอย่างเข้มข้นในระยะต่อไป ซึ่งได้ผุดประเด็นต่างๆ ขึ้นมาใน 8 หัวข้อ ได้แก่ ประเด็นเกี่ยวกับวิกฤติปัญหาจากยาเสพติด ประเด็นเกี่ยวกับสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ประเด็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ ประเด็นเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาและหลักสูตรท้องถิ่น ประเด็นเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน ประเด็นเกี่ยวกับการพลิกฟื้นภูมิปัญญา รวมทั้งประเด็นเกี่ยวกับคน กลุ่มก้อน และองค์กร

ล่าสุดได้มีการจัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาหลักสูตรและวิธีเรียนรู้ในท้องถิ่นกับการปฏิรูปการ ขึ้นเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2544 ด้วยเห็นว่าเป็นประเด็นสำคัญเฉพาะหน้าและในระยะยาว และเพื่อสนับสนุนให้องค์ความรู้ที่ได้ร่วมกันสร้างขึ้นนั้น เป็นเงื่อนไขหนึ่งในการจุดประกายให้พหุภาคีในสังคมพุทธมณฑลได้สร้างโอกาสในการเพิ่มพูนการเรียนรู้และมีประเด็นสาธารณะที่จะร่วมกันคิดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมการปฏิบัติต่างๆ ให้พุทธมณฑลเข้มแข็งและน่าอยู่ยิ่งขึ้น อันเป็นภาพสะท้อนความใส่ใจร่วมกันของกลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ซึ่งสามารถร่วมกันทำให้พุทธมณฑลเกิดการเคลื่อนไหวและเกิดกิจกรรมต่อเนื่องที่จะทำให้สังคมได้เรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น และนับเป็นกระบวนการทำงานที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมในเรื่องสาธารณะของภาคประชาชนด้วยฐานทางปัญญาและความรู้ที่น่าสนใจยิ่ง

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนประชาสังคม : ประสบการณ์จากสนาม กรณีโครงการวิจัยและพัฒนา ประชาคมพุทธมณฑล

สรุปและเรียบเรียงโดย อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์
เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet)

... อย่าหยุดเพียงแค่ความรู้เท่านั้น อย่าแยกความรู้ออกจากตัวตน ให้เป็น
ตัวจุดประกาย ให้ข้อมูล เป็นแรงบันดาลใจ และไม่ใช่เท่านั้น ต้องทำด้วย...

การพูดคุยในวันนี้จะคุยกันในเรื่องเกี่ยวกับจุดบรรจบระหว่าง social research กับ social action ว่าจะ
ทำอะไร ซึ่งเป็นการปรับปรุงกระบวนการทางวิจัยให้ไปกับกระบวนการทางสังคม และอีกด้านหนึ่ง เป็นการยก
ระดับคนทำงานทางสังคมด้วย ภายใต้ชื่อว่า “กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อขับเคลื่อน
กระบวนการทางสังคม” (Community Organizing Participatory Action Research ; COPAR) ซึ่งคิดว่า
แตกต่างจากกระบวนการวิจัยที่เราเคยทำอย่างที่เราเรียกว่า “PAR”

จากการไปดูงานที่ฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นประเทศโลกที่สาม ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาพอสมควร
ประเทศเรียกว่า “แดนเจ็ดพันเกาะ” มีความแตกต่างทางศาสนา ภาษา ลัทธิทางการเมือง สังคมเหลื่อมล้ำกันมาก
โครงสร้างเดียวที่บริหารโดยภาครัฐแทบจะไม่ได้เคลื่อนสังคมเลย แต่มีเอ็นจีโลงพื้นที่ไปทำ COPAR ซึ่งไม่เคยทำ
ในประเทศไทยมาก่อน พบว่าได้ผลดีมาก เป็นเครื่องมือวิจัยที่ไม่ได้เอาองค์ความรู้เป็นตัวตั้ง แต่เป็นการออกแบบ
กระบวนการวิจัยที่ช่วยให้คนแสดงออกทางการเมือง ลูกขึ้นพูดด้วยปัญญาของตัวเองแบบประชาธิปไตยที่
ฝึกอบรมมาดีแล้ว หลังจากนั้นได้มีโอกาสร่วมโครงการวิจัยที่เมืองกาญจน์ ทำเรื่องทอผ้า แล้วก็ไปทำงานที่
พุทธมณฑล ซึ่งวันนี้เราจะลองมาพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน

จากสังคมที่กระจายกระจาย ตามธรรมชาติก็จะต้องมีแรงกระแทกระหว่างกัน หากมีวิกฤติใดเกิดขึ้นทำให้รู้สึก
ถูกกระทบร่วมกัน โดยธรรมชาติก็จะมีกรรวมตัวกันเอง เรียกว่า “community by crisis” แต่เราคงไม่ได้ไปสร้าง
วิกฤติ เพียงแต่เราใช้ธรรมชาติของการรวมตัวนั้นมาใช้ เราจะต้องทำให้คนเห็นวิกฤติด้วยปัญญา วิธีที่ 2 เรียกว่า
“community by incentive” ที่ไหนมีกลุ่มผลประโยชน์ มีอำนาจ ก็จะมีการ organize ตามธรรมชาติของมนุษย์ที่
จะแสวงหาความปลอดภัยให้กับตัวเอง ตามการคัดเลือกโดยธรรมชาติที่คนแข็งแรงจะอยู่รอด มีการแข่งขันที่จะเป็น
ผู้นำ ทำให้สังคมก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลง เราก็ใช้กฎธรรมชาติข้อนี้ได้ ซึ่งจะมีพลังมาก วิธีที่ 3 เป็นอีกแนวคิด
คือสังคมจะแบ่งกันเป็นชั้นๆ จะเปลี่ยนแปลงก็ต่อเมื่อชนชั้นล่างช่วงชิงที่จะเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต อธิบายโดย

บางส่วนจากเวทีเรียนรู้เครือข่ายสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ในชื่อเรื่องเดียวกัน โดย ดร.วิรัตน์ คำศรีจันทร์ จากโครงการวิจัยและ
พัฒนาประชาคมพุทธมณฑล วันที่ 7 มีนาคม พ.ศ.2545 ณ ห้องประชุม 221 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) วัด
สวนดอก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ทฤษฎี Dialectic คือสังคมเรียนรู้ว่าอะไรคือวิกฤติ จากนั้นก็เรียนรู้ที่จะปฏิเสธสิ่งนั้น เพื่อเข้าไปสู่สิ่งที่พอใจกว่า เป็น antithesis

จะเห็นว่ามีหลายรูปแบบที่จะทำให้คนรวมตัวกัน ณ เวลานั้นบทบาทของเอกชนมีมากขึ้น จากสภาพเศรษฐกิจที่ล้มเหลว คนชั้นกลางบอกว่าเพราะวิกฤติเศรษฐกิจ-สังคมจึงทำให้เกิดการเคลื่อนไหว แต่ทางนักวิชาการมองว่า วิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นเพียงส่วนหนึ่ง แต่รากเหง้าก็คือความเสื่อมถอยทางภูมิปัญญาที่สั่งสมมานานในสังคม ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ทีเดียว

ถ้ามองจากตรงนี้ เราลองมาดูว่าอะไรเป็นตัวบอก เราบอกว่า เราไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่สามารถปกป้องทรัพยากรของตนไว้ได้ เป็นประเทศที่ถูกระบบกำหนดว่าคุณเป็นเพียงผู้บริโภคและที่ระบายสินค้าเท่านั้น ไม่มีศักดิ์ศรีบนเวทีโลก ดูจากสมัยก่อนที่มีต่างชาติเข้ามามากมายในบ้านเรา เราแก้ปัญหาโดยการคิดค้นเอกลักษณ์ของตัวเอง เช่น คิดแบบตัวอักษร จนเกิดเป็นหนังสือจินตมณี แต่ปัจจุบันเมื่อเกิดปัญหา เราคิดแต่เพียงว่าจะอิมพอร์ตมาจากไหน กู้จากใครดี ซึ่งทำให้สัมพันธภาพในระดับโลกของเราแย่ลง ไม่มีความสง่างาม ทำให้กระทบลงมาถึงสังคมทั่วไปด้วย ในขณะนี้เขาบอกกันว่า โลกมีเพียง 3 หน่วยเท่านั้น คือ ญี่ปุ่น อเมริกา และยุโรป ที่พวกเขาถกกันมากคือ อาเซียนจะเกาะกันติด หรือ Pacific Rim เข้มแข็งแล้วตลาดก็จะยุบลง แต่เราไม่เคยสนใจที่จะเรียนรู้สร้างความร่วมมือกับเพื่อนบ้านเลย สะท้อนอย่างหนึ่งว่า การจะประคับประคองตนเองกับเพื่อนเล็กๆ ที่จะไปปะทะกับกระแสใหญ่จะไม่มี สัมพันธภาพกับถิ่นฐานของตนกลับเปลี่ยนแปลงมาเป็นศัตรู มรดกทางสังคมถูกตัดขาดโดยสิ้นเชิง ตัวอย่างเช่น นักเรียนทุนที่ไปเรียนต่อสหรัฐฯ กลับมาก้อยู่ในชนชั้นสูงเป็นอธิบดีต่างๆ มากมาย ลองคิดว่าเมื่อเกิดวิกฤติต้องเผชิญกับ IMF เขาจะมีวิธีคิดอย่างไร แบบตัวเป็นไทยแต่ใจเป็นฮาวาร์ดรีเปล่า ซึ่งอันนี้แหละที่เป็นวิกฤติทางปัญญา

ความตกต่ำและเสื่อมถอยทางวัฒนธรรม-ภูมิปัญญาของสังคม

- ◇ สัมพันธภาพกับสังคมโลก • ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่สง่างาม ปกป้องทรัพยากรและสิ่งที่ดีงามไม่ได้ เป็นตลาด หุ่นเชิดและกลไกจักรวรรดินิยม
- ◇ สัมพันธภาพกับภูมิภาค..... • เป็นภูมิภาคที่เดินเข้าหากันและเกาะกลุ่มกันไม่ติด ไม่รู้จักเพื่อนบ้านอยู่ร่วมกันด้วยความกลัว-เกลียดชัง-หวาดระแวง-เบียดขับและบีฑากัน
- ◇ สัมพันธภาพกับถิ่นฐานและมรดกสังคม... • เดินออกจากฐานของตน ทำลายถิ่นฐาน แปรรูปร่างให้เป็นจุดอ่อนและพันนาการตัวเอง
- ◇ ภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณ..... • เสียความหลากหลายทางวัฒนธรรม เสียกลไกและพื้นที่ในการขับเคลื่อนจิตวิญญาณสังคม เป็นสังคมที่ค่านิยมต่ำ อุดมคติเสื่อม
- ◇ โลกทัศน์ / ชีวทัศน์ • ไม่เห็นโลก ไม่รู้จักตน ฐานคิดเกี่ยวกับชีวิตและสรรพสิ่ง เคลื่อนไกลจากสามัญ สู่อัศจรรย์และวัตถุนิยม
- ◇ การศึกษาอบรม • จิตเล็ก ปรัชญาและภูมิธรรมต่ำ บริโภคปัญญาสำเร็จรูป กระทั่งหลงผิดและทำลายตน ไม่มีผลิตภาพ ฉลาดเพื่อตน ชีวิตเช่นความอยาก ไร้จีเฝ้า แต่ตายยาก

กระแสทางวิทยาศาสตร์ขณะนี้จะออกเป็นแนว Inner Science คือรวมทุกอย่างเข้าด้วยกัน ซึ่งเราอธิบายได้ด้วย “ไตรลักษณ์” นั่นเอง ผลคือ ขณะที่เราบริโภควิทยาศาสตร์ตะวันตกแบบไม่ลืมหูลืมตา แคมยังประณามภูมิปัญญาของตนด้วย ตอนนี้ฝรั่งตะวันตกเขากลับมาบอกว่า ของตะวันออกนี้แหละถูก หนังสือที่อธิบายพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งกลับเป็นฝรั่งเขียน ทำให้เราเสียภาวะผู้นำทางปัญญาไป เหมือนกับไก่ได้พลอย เรารับมาจากอินเดีย ซึ่งอินเดียรักษาไว้ไม่ได้ เรานามารักษาไว้ แต่ไม่เข้าใจถึงหัวใจสำคัญของมันว่าคืออะไร อย่างเรื่องประชาธิปไตยก็เช่นกัน ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ การร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนที่สามารถดึงให้ประชาชนทั้งประเทศเข้ามามีส่วนร่วมได้ ซึ่งถ้าเป็นในอังกฤษที่เป็นต้นแบบของประชาธิปไตยเอง ก็ไม่สามารถทำได้สำเร็จ สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นว่าคนไทยเป็นประเทศเดียวในโลกก็ว่าได้ ที่ช่วยรักษาภูมิปัญญาไว้ให้กับโลก แต่เรากลับสูญเสียภาวะการเป็นผู้นำไป โลกทัศน์ ชีวิตที่เราเสียไปหมด กลายเป็นวัตถุนิยม **เรื่องที่เป็นปัญหาต่อโลกมากที่สุดในขณะนี้คือ ทัศนะต่อชีวิต** มีผลกระทบต่อการพัฒนาวิทยาศาสตร์การแพทย์ ทำให้ชีวิตคนแพงขึ้น เพราะว่าสังคมบริโภคพาชีวิตเป็นเครื่องเล่นความอยาก ทำให้คนเราเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง เป็นวิกฤติที่เกิดขึ้นจริง ไม่ใช่เฉพาะวิกฤติทางปัญญา

ทั้งนี้อาจจะอยู่ที่กลไกการถ่ายทอดหรือจุดเชื่อมต่อที่จะให้สังคมมีปฏิสัมพันธ์กัน ท้ายสุด ส่งผลกระทบต่อตัวปัจเจกแลไปถึงอนาคต คือเรื่องวิกฤติที่อยู่ใน **พรมแดนการศึกษาอบรม สร้างคนขึ้นมาแล้ว “จิตเล็ก” หมายถึง การคิดที่แคบ** หากอะไรที่พ้นตัวไปแล้วจะไม่ใช้เรื่องของฉัน หรือในระดับสังคม คือ ถ้าพ้นประเทศไทยไปแล้วไม่ใช่มนุษย์ ทำให้รับรู้ตัวเองผิด อะไรที่ควรจะทำร่วมกับโลกก็ไม่ร่วมมือ อะไรที่ต้องปกป้องตัวเองก็ไม่ปกป้อง หลงผิดทำลายตน ตอนนี้เราต้องถามตัวเองว่าเราอยู่ตรงไหนในกระแสสังคม เราจะยอมเป็นเพียงแค่ผู้รับที่ไร้วัฒนธรรมในระบบอุตสาหกรรม เป็นเพียงแค่แรงงาน เมื่อหมดความสามารถก็กลายเป็นผู้พลัดถิ่นที่ไม่เข้าใจชีวิต ไม่สามารถอ่านชีวิตได้อย่างนั้นหรือ

ที่เรา กำลังจะทำกันอยู่ก็ทำหายทีเดียว ตามปกติการวิจัยก็ต้องทบทวน (review) ดูทฤษฎีที่มีอยู่แล้วเท่านั้น แต่เราจะพูดคุยกันแบบนี้ก่อน แล้วจึงค้นหาว่าเราจะต้องทำอะไร ซึ่งบางคนก็อาจจะบอกว่า ทำไมไม่ทำการบ้านมาก่อน ไม่รีวิวก่อนก่อน แต่การที่เราเริ่มต้นเช่นนี้ เราจะเห็นมิติของชีวิตและมิติการแก้ปัญหาที่ลึกซึ้ง สิ่งที่เป็นปัญหาอยู่คือ **การเอาผลประโยชน์อะไรก็ได้แล้วแต่เป็นตัวตั้ง ทำให้เกิดการรวมตัวทางแนวตั้ง** เกิดระบบตัวแทนและรวมศูนย์ ไม่ได้เข้าถึงทุกคน นี่เป็นอย่างแรกที่เป็นปัญหาในการ organize อันที่ 2 **เกิดการผูกกำลังกันเพื่อแสวงหาผลประโยชน์** งานวิชาการที่ขายจิตวิญญาณน่าจะถูกระดม เกิดโครงสร้างที่เป็นปัญหา จากการหาสิ่งที่ดีที่สุดในหาตัวเอง

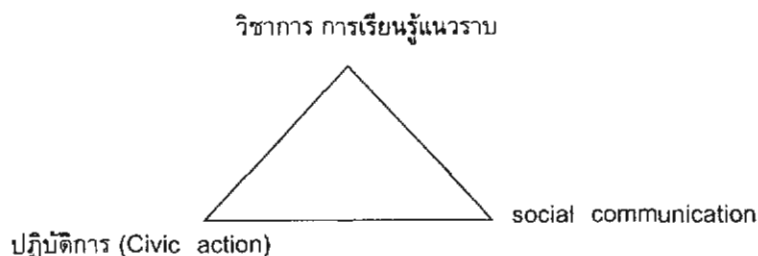
ตัวบ่อนทำลายที่อยู่ในกระแสหลัก

- โครงสร้างแนวตั้ง ตัวแทน และรวมศูนย์อำนาจ
- การผูกกำลังหาประโยชน์ และรวมไทร่มสังคม ของการเมือง ธุรกิจ สื่อมวลชน วิชาการขายวิญญาณ และไพร่สอพลอ
- วิถีคิดและกระบวนทัศน์
- ทุน ตลาด อำนาจและองค์กร เหนือรัฐ-เหนือโลก

อีกมิติหนึ่งที่เป็นปัญหาระดับโลก คือ พวกทุน ตลาด อำนาจ พวกองค์กรเหนือโลก เอาตลาดเป็นตัวตั้งทำลายทรัพยากร เห็นแก่ผลกำไร แทรกแซงการเมืองเพื่อจะเปิดตลาดให้ได้ เรา กำลังชื่นชมกับความเป็นเสรีนิยม

ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมเราให้เป็นปัจเจกกันไปด้วย พอ 3 มิติรวมกัน คือ อำนาจ สุขส่วนตัว ห่วงราย/ มั่งคั่ง ก็จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้กระแสหลักมีปัญหา สิ่งที่เรา mong คือ **ทำอะไรถึงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพ** ได้ ด้านหนึ่งคือ เชื่อมระหว่างเครื่องมือทางวิชาการและคนที่หลุดจากโครงสร้างหลักนี้ ใช้มิติที่เอาปัญญา จิต วิญญาณ และการเรียนรู้ทางแนวราบเป็นตัวตั้ง ตั้งคำถามและออกแบบการวิจัย อีกมิติคือ social communication อีกมิติเป็นเรื่องของการเรียนรู้จากการลงมือทำ (civic action) เป็นตัวขับเคลื่อนให้ชีวิตได้ใช้ปัญญาแก้ปัญหา โครงสร้างนี้น่าจะรับมือได้

กรณีของพุทธมณฑล เมื่อก่อนเป็นที่ที่ไม่มีใครอยากไปอยู่ เพราะมีปัญหามากมาย ตัวใคร ตัวมัน บอดไป ไม่มีอนาคตร่วมกัน ไม่มีสง่าราศี สมกับเป็นที่ตั้งของพุทธมณฑล ไม่มีใครไปดูไปแล้ว แล้วพอเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง การปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าไป ที่แยกอยู่แล้วกลับยิ่งแย่งไปอีก พอเราเข้าไปทำโน่นทำนี่ จากแต่ก่อนที่เป็นเสมือนดินแดนที่ไม่มีตัวตน **ตอนนี้เราสามารถพูดได้ว่า มุ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับคนดีที่สุด** จากการช่วยกันสร้างด้วยคน ในพุทธมณฑลเกือบ 200 คน ในรอบแรก เข้าถึงและค้นพบคนดี/ ของดีมากมาย มีการพูดคุยเรื่องของตน มีตำนานตนเอง กลายเป็นความสง่างามของนครปฐม ทางนครปฐมเปลี่ยนเป็นให้ความสำคัญกับพุทธมณฑลมากขึ้น ในเรื่องการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา ราชการ ชุมชน ต่างร่วมสานพลัง เทใจ ระดมปัญญา สังคม/ ชุมชนมีชีวิต มีการเคลื่อนไหว ช่องที่เคยมีก็ถูกปิดไปแล้ว นี่ก็เป็นการประเมินอย่างคร่าวๆ ที่มองว่ามีอนาคตมากขึ้น สิ่งเหล่านี้เราไม่ได้วิจัยอย่างเดียว แต่เราเชื่อมคนให้เอาสิ่งดีๆ มาคุยกัน แลกเปลี่ยนกัน พลังก็เกิดขึ้นได้เอง ผมอยากให้เรามีความหวังแบบนี้ เอาสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้เป็นตัวตั้ง

จากประสบการณ์ของพุทธมณฑล เรากำหนดตำแหน่งของเราว่า ไม่ใช่ทำวิจัยแบบให้มันอิสระจากกระบวนการทางสังคม เราออกแบบทั้งระบบตลอดเวลาว่า **ทำอะไรถึงจะเป็น social research & social action** ตำแหน่งที่เหมาะสมคือ **เราต้องหนุนคน ให้ชุมชนผลักดันกัน ทำอย่างไรถึงจะเข้าถึง และใช้เวทีของเราเป็นเครื่องขยายเสียง เป็นเครื่องมือที่เชื่อมปัจเจกเข้ากับวิถีชีวิตของส่วนรวม** วิธีการก็คือ สร้างพื้นที่ในการเรียนรู้ สรุปจากประสบการณ์ของเราจะหมายถึง กระบวนการที่ทำให้คนเดินออกมา เน้นการกระทบที่ทำให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะ ถึงจะทำเรื่องรายได้ก็จริง แต่ไม่ได้เอาเป็นตัวตั้ง เรานำเรื่องสามัญสำนึก ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมกับสังคม มาเป็นเป้าหมาย โดยสร้างพื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน เครื่องมือในการวิจัยก็ทำได้มากมาย สิ่งเหล่านี้จะทำให้ปัจเจกสามารถคิดตั้งๆ พูดกับสังคมได้ หลายคนกลายเป็นวิทยากรของเกษตรจังหวัด วิทยากรทางด้านสุขภาพ มาจากพื้นที่ของเราเอง

ตัวกระบวนการที่ถูกออกแบบเป็น social research & social action ไม่ได้ทำอะไรเพียงแค่จัดระเบียบประสบการณ์ของคนให้เข้าสู่ชุดเท่านั้น หรือข้อการแสดงออกของเขาเท่านั้น แต่พูดจากประสบการณ์ของตน ถ้าสรุปบทเรียนเป็นขั้นๆ จะได้ดังนี้ **มองหากลุ่มที่เกาะเกี่ยวกันอย่างหลวมๆ** แต่มีวิถีทัศน์บางอย่างตรงกัน **หาโอกาสให้กลุ่มเหล่านั้นได้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน** มา self organize เริ่มไปทำวิจัยที่เมืองกาญจน์ ที่พุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดลจัดงานวันมหิดล ปี 2541 ก็ให้เรามีเวทีของชุมชน มีคนเข้าร่วมพูดคุยให้ความสนใจมากที่สุด วันนั้นเราได้ input เข้ามา แล้วพัฒนา proposal หลวมๆ เสนอเข้าไปให้มหิดล ก็ได้ทุนมาทำงาน หลังจากนั้นก็เปิดเวทีคุยกันอย่างนี้ **เปิดการรับรู้ของคนให้มากขึ้น และคุยกันอย่างให้มีการ interact กัน**

มากขึ้น ก็จะเกิดการแชร์ vision เอาปัญหาใหญ่ๆ มาคุยกันทำกันไปก่อน อันนี้เราจัดกันก่อนที่จะได้รับทุนเสียอีก ผมคิดว่าถ้ารอแหล่งทุนก่อนแล้วจึงเริ่มทำ อาจจะเกิดจากกระแส แต่ถ้าเจอเพื่อนที่ใจตรงกัน ทำในขณะที่ทำได้ ก็ทำไปก่อน แบบนี้ถึงจะปลอดภัย

หลังจากเริ่มได้ประเด็น ความคิดหลอมกันพอสมควร ได้เพื่อน อ่านสังคมเริ่มออก ถึงจะเริ่ม **การเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพซึ่งกันและกัน** กระบวนการเช่นนี้ เราเรียกว่า “Learning & Capacity building” ถ้าเมื่อไรเริ่มจากการพัฒนาเทคนิคการวิจัย เราจะไม่ทำ จะเอาใจกันไว้ก่อน มาเรียนรู้ด้วยกัน ใช้หลายวิธี เช่น เอาสภาวะการณ์ของสังคมมาพูดคุยกัน เชิญอาจารย์มาคุยกันให้เห็นรอบด้าน พร้อมสร้างนักวิชาการรุ่นใหม่ ต้องเปิดโอกาสให้เขา รวมทั้งคนที่อยู่ในหมู่บ้านด้วย ในการทำงานอย่าไปปิดเขามา ต้องเปิดโอกาสให้เขาได้มีโอกาสคิดตั้งๆ ต้อง design แบบนี้ พออยากเรียนรู้อะไร อย่าเรียนเฉพาะในห้อง เปิดให้ได้ลงทำ โดยอาจจะให้ทุนก้อนเล็กๆ ก่อน อีกกระบวนการคือ **การสร้างเครื่องมือ** การผลิตเอกสารเพื่อจุดประกายในการประชุม ใช้ตัวอย่างโครงการง่ายๆ เพื่อให้ชาวบ้านไม่รู้สึกยุ่งยาก ลงทำทุกวิถีทาง

หน้าที่ของเราเป็นนักสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เครื่องมือของเราก็แค่ออกแบบเงื่อนไขให้คน interact ด้วยกระบวนการทางปัญญากันเท่านั้น เครื่องมืออย่างหนึ่งก็คือ **social communication** ความรู้จากที่หนึ่งผ่านเราแล้วปะทะไปอีกที่หนึ่ง แล้วสังคมก็จะมี self organize จะมีกระบวนการคัดสรรความเจริญงอกงามให้ตัวมันเอง อีกอย่างมี **civic action** และ **implement** เราทำอะไรมากมายแต่ยังไม่เข้มข้น เช่นเราไปผลักดันนโยบายการเมืองท้องถิ่นบ้าง เสนอในเวทีประชุมบ้าง ประเด็นก็คือ **อย่าหยุดเพียงแค่ความรู้เท่านั้น อย่าแยกความรู้ออกจากตัวคน ให้เป็นตัวจุดประกาย ให้ข้อมูล เป็นแรงบันดาลใจ และไม่ใช่เท่านั้น ต้องทำด้วย** ก็มีเครือข่ายการท่องเที่ยวทางเกษตรมา connect กับเรา จะย่อยองค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อจะไปทำโครงสร้างที่ดูแลเด็กๆ ของเรา และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงหลักสูตรท้องถิ่น ทำแผนการท่องเที่ยวทางเลือกภาคตะวันตก อีกเรื่องคือธุรกิจชุมชน

ในความรู้ช่วงแรกของเรา เราสามารถยกระดับคุณภาพของเราให้ใกล้ชิดชีวิตประจำวันมากขึ้น สุดท้ายถึงจะเข้าสู่ **มิติการวิจัย** ตัวนี้จะ present ว่า เราได้ Learning by doing อย่างไร แต่ถ้าสำหรับมาตรฐานการวิจัยจริงๆ แล้ว ยังไม่เรียกว่างานวิจัย เพราะฉะนั้นตรงนี้เป็นเพียง Learning space ที่ทำให้คนเกิด action หลังจากนั้นถึงจะเกิดงานวิจัย นับแรกนักวิจัยไม่ใช่คนที่อยู่นอกกระบวนการ 2. กรอบความคิดการวิจัยจะเกิดการ expose กับการปฏิบัติแล้ว 3. โจทย์การวิจัยตั้งขึ้นใหม่ หลังจากผ่านปัญหาต่างๆ ร่วมกันมาแล้ว

ตอนที่เรารวมขึ้นไปครั้งหนึ่งแล้วนั้น เป็นเพียงความหวังร่วม แต่โจทย์ร่วมงานวิจัยจะเข้ามาภายหลัง มิตินี้มีบางเรื่องที่เราสามารถทำได้โดยเจาะบางจุดเพื่อจะ **ถอดองค์ความรู้** มา เพราะความรู้ที่ถอดมาเกิดจากประสบการณ์ของเราจริงๆ ซึ่งเรานำมาอธิบาย เช่น วิธีการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น methodology มันเป็นอย่างไร เขียนจากรากฐานที่เกิดขึ้นจริง เราฟันฝ่าอย่างไร ตั้งโจทย์ขึ้นมาอย่างไร เอาคนขึ้นมาได้ยังไง สร้างนักวิจัยขึ้นมาอย่างไร วาง node เพื่อจะเชื่อมโยงในการเก็บข้อมูลครอบครัว ก็จะทำให้การสร้างบทสนทนาของสังคม และวิธีการสร้างคนรุ่นใหม่ การนำนักศึกษาออกจากห้องสี่เหลี่ยมจริงๆ จะต้องทำอย่างไร รวมทั้งแผนที่ศักยภาพและทุนทางสังคม เดินอย่างประชาคม ทางแผนที่ออกมา หรือจะเข้าถึงกลุ่มทุนที่อยู่นอกกระแส เราทำอย่างไร

ต่อไปเป็นมิติที่เป็นเครื่องมือที่จะยกระดับ ทำอย่างไรที่จะพูดด้วยปัญญาของตน สุดท้ายน่าจะเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายของเรา ซึ่งคิดว่าจะเคลื่อนด้วย workshop ทางความคิด

Preparation Phase

- จัดเวทีหารือเรื่องท้องถิ่น...วันมหิดล ยกให้ 1 เวที เมื่อปี 2541
- พัฒนา proposal เสนอรับการสนับสนุนจาก ม.มหิดล
- กำหนดกลุ่มคนที่ (เชื่อว่า) มีใจตรงกัน ฉายสไลด์ ขยายความคิด และชักชวนให้ทำกิจกรรม มีกิจกรรมเชื่อมกันไว้

Learning / Capacity Building

- เวทีศึกษาเรียนรู้...สภาวะการของสังคม บทบาทของปัจเจก/ พลเมือง ชุมชนท้องถิ่น และภาควิชาการ (มหาวิทยาลัย)
- เวทีศึกษาเรียนรู้แนวคิดทฤษฎีประชาสังคมและการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่...ตั้งจุดหมายไกลๆ หลวมๆ .."พุทธมณฑล นานอยู่?"
- การร่วมกันสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น
- การสนับสนุน Young Scholar

Media / Material Preparation

- เอกสารจัดวางทางความคิด
- Fact File ท้องถิ่น, แผ่นนิทรรศการ, ภาพถ่าย
- Dissolved Slide PProgram
- ตัวอย่างการทำโครงการ
- ทำเนียบและข้อมูลการติดต่อกัน

Social Communication

- สื่อชาวบ้านชาวเมือง, สื่อมวลชนไทย-เทศ, เวทีนำเสนอ สารมหาวิทยาลัย, นิทรรศการ, เวทีพูดคุย, การแสดงศิลปะ, edutainment

Civic Action / Implementation

- การสร้าง Learning Spaces...ประชาคมสุขภาพองค์กรร่วม "ชีวเกษม"
- การกำหนดวาระและยุทธศาสตร์ภาคประชาชน, การผลักดัน-กระเพื่อมใส่นโยบายการเมืองท้องถิ่น, นโยบายการท่องเที่ยว
- การสร้างนวัตกรรมทางการเรียนรู้...นกอ้อยชายคลอง, สื่อและการสื่อสารของท้องถิ่น (ข่ายการท่องเที่ยวทางเลือกภาคตะวันตก, ธุรกิจชุมชน....)

Research Dimension) Lesson Learnt

- การสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น
- การสร้าง Young Scholar
- การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Social communication)
- การกำหนดวาระและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ท้องถิ่น
- แผนที่ศักยภาพและทุนทางสังคม

Evaluation and Monitoring DimensionParticipatory Assessment, Strengthening Net-working

อีกสิ่งที่ทำคือ ทำสื่อ หลังจากที่เราสร้างองค์ความรู้แล้ว เราใช้ชื่อว่า "ชาวบ้านชาวเมือง" ซึ่งมีทั้งชาวบ้านและชาว

เมืองจริงๆ สื่อที่เราได้รับรู้ทั่วไป มีแต่สิ่งเลวร้าย อ่านดูแล้วก็ไม่ใช่เรื่องของตน ก็ลองนึกดูว่า ถ้าจะสร้างสื่อในอำเภอเล็กๆ แล้ว จะสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้หรือไม่ ทำจนกว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงโดยฝากรอยเท้าให้คนรุ่นหลังได้สืบต่อไป บางครั้งสิ่งที่เราคิดไว้ก็อาจจะชนหน้าเราไปแล้ว ตอนนั้นเกษตรกรถูกลูกมาเป็นพิธีกร วิทยากรได้ ซึ่งเราไม่ได้ดูแลอะไร เราเพียงแต่ลดกระแสหลักให้น้อยลง ให้กระแสชายขอบมีมากขึ้น แต่ไม่ให้ปะทะกัน จุดแข็งของเราคือ เปิดเวทีแล้วจะไม่มีการทะเลาะ เราจะบิดไปเป็นเรื่องของการเรียนรู้ได้ แต่ก็เจอปัญหาเก่าๆ เช่นกัน เช่น ทางนายอำเภอก็เริ่มจัดที่ทางให้เราอยู่แล้ว เป็นกำแพงที่เกิดขึ้น

อีกจุดหนึ่งที่สำคัญคือ แนวทางที่จะดึงนักศึกษาของทางมหาวิทยาลัยมหิดลเข้ามาร่วม ของมหิดลจะยากตรงที่ว่า การทำให้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ เพราะอยู่แยกกัน จึงอาจจะไม่เห็นถึงความเป็นเจ้าของตรงนี้ เราจึงต้องพยายามดึงคนรุ่นใหม่ เข้ามาให้เห็นถึงบทบาทของเรา ผมคิดว่า ฐานคิดและจุดยืนเป็นสิ่งสำคัญ วิถีทางจิตวิญญาณเป็นเรื่องที่สำคัญมาก คนเรามีความรู้สึกร่วมในทุกข์ของสังคมมากแค่ไหน แล้วการที่เราจะดำเนินงานได้ต่อเนื่อง ต้องขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของคน ที่จะต้องมีความรู้สึกว่าเป็นปัญหาของตน ส่วนเราจะเป็นผู้แนะแนวทางเท่านั้น เราต้องเชื่อว่า เราสามารถเปลี่ยนแปลงวิถีนี้ได้โดยมีทุนทางสังคมใหม่ คือดึงกลุ่มคนที่มีความรู้สึกเช่นเดียวกันมารวมมือกัน ไปกระตุ้นสิ่งที่มีอยู่ในสังคม เสริมกำลังใจให้กับคนที่ต้องการรู้ สร้างเครือข่ายเพื่อสร้างความเข้มแข็ง สิ่งนี้จะทำให้เราสามารถดำเนินการต่อไปได้ ในกระบวนการ เราใช้ทักษะเรื่อง Social management นั่นเอง เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ถูกกระแทกแล้วจึงเกิดการรวมตัว แต่ก็ยากที่จะจัดการให้ชนะ แต่เราต้องทำโดยจิตวิญญาณที่คิดว่าต้องทำในเรื่องเล็กๆ เช่นนี้ ว่าจะสร้างและขยายออกไปอย่างไร เช่นการที่จะดึงนักศึกษาใหม่เข้ามา ก็ถือเป็นเรื่องยากที่เดียวที่จะทำให้เกิดขึ้นจริง

การที่เราจะเข้าไปให้ถึงแนวทาง โดย approach ก็คือ ต้องเปิดใจ เขย่าตัวจริง เพื่อให้เกิดศรัทธา เกิดฉันทะที่จะหาปัญหาใส่ตัว แต่ไม่รู้ว่าจะใครจะทำให้เกิดขึ้นได้บ้าง การศึกษาปกติไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงคนได้ ไม่ว่าระดับไหน เราต้องหาอะไรที่ขับเคลื่อนเพื่อจะเข้าไป ที่ผมคิดไว้ เราจะใช้รายวิชาเป็นตัวขับเคลื่อน แต่ไม่ได้หวังผลร้อยเปอร์เซ็นต์ เพียงแค่ให้ได้ลองทำ ปัญหาเป็นสภาพที่เกิดขึ้นกับจิต คนจะมีจิตที่ประกอบด้วยปัญญา มีพื้นฐานมาจากสภาพแวดล้อมที่เป็นภยันตราย เราจะต้องมาดูว่า เราจะจัดสิ่งแวดล้อมเช่นนี้อย่างไร ยังจะต้องมีความคิดที่แยบยลด้วย ซึ่งเป็นเรื่องยากยิ่งขึ้น วิธีที่เราทำคือ construct จากความเป็นจริงว่าเกิดจากอะไร มีเครื่องมือหนึ่งที่นักวิจัยประชาสังคมชอบใช้คือ "การสร้างทฤษฎีจากฐานราก" เราจะไม่ตั้งตีความหมายของ "คำ" แต่เราจะให้สังคมลุกขึ้นมาอธิบายตัวเอง เช่น ตั้งคำถามว่า ทำไมคนเราจึงเห็นแก่ตัวนัก ค่อยคลี่คลายออกมา อีกวิธีคือ ต้องมีเรื่อง "อำนาจบนความรู้" ทำอย่างไรความรู้ที่อยู่นอกกระแสจะไปกำหนดความคิดหลักได้ จะได้จากการร้อยข้อมูลที่มืออยู่ เรามาพูดคุยกัน ซึ่งจะเจาะเข้าไปเรื่อยๆ ตามคำถามที่เกิดขึ้น อาจจะได้เรื่องต่างๆ ที่ไม่ได้เป็นประเด็นเริ่มต้นมาแต่แรก เป็นการยืนยันว่าชีวิตคือการเรียนรู้จริงๆ สุดท้ายเราจึงมาจัดระเบียบเพื่อยืนยันให้เห็นว่า การเรียนรู้เรื่องใหญ่ๆ สามารถเกิดได้จากชีวิตประจำวันของเรา ตามที่พระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ว่า เครื่องมือที่จะเข้าถึง คุณจะต้องเข้าถึงด้วยตัวคุณเอง **คนเราจะทำอะไรที่สัมพันธ์กับโลก ขึ้นอยู่กับวิธีที่รับรู้โลก โลกจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับ การปรุงแต่งจากจิตใจมนุษย์**

ประเด็นที่จะนำมาสู่การทำงานของเรามาเพื่อจะมาพัฒนาจิตวิญญาณมนุษย์ เราต้องยอมรับว่า กระแสสังคมเลวที่จะมาทำลายจิตวิญญาณมีมาก ดังนั้นถ้าเราสร้างปัญญาดี จิตดีได้ มันก็จะป้องกันได้ สังคมที่มีอิทธิพลสูงในขณะนี้ ก็จะค่อยๆ ลดอำนาจลง ส่วนวิธีที่จะสร้างปัญญาดี เราก็ต้องมาหากันอีกที

ปัจจุบันมี 2 กระแสที่สำคัญ คือ การแข่งขันและความเมตตาอาหาร สามารถทำให้สังคมสืบสนได้เพราะไม่สามารถใช้ให้ถูกบริบท อันที่ 2 พอเรามาพูดถึงวิธีการสร้างความรู้และปัญญา ตัวปัญญจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง งานวิจัยถ้าได้ทดสอบความรู้ไว้ก็ไม่มีอะไรดีขึ้น การที่จะลงไปในใจชุมชน เราจะต้องเข้าใจว่าจะลงไปบริษัทใด และสามารถใช้เครื่องมือได้อย่างเหมาะสม concept ที่เราพูดถึงคือ เครื่องมือที่มีฐานมาจากพุทธธรรม ซึ่งผมคิดว่าจะเป็นส่วนสำคัญ เราต้องสร้างแรงจูงใจให้รับทำอะไรกันโดยเร็ว จะต้องมีการกระตุ้นที่เกิดขึ้นที่เกิดมาจากสังคมของเราเอง ต่อมาต้องคลายตัวออกจากกระแสหลัก รวมตัวกันในยามที่คิดว่าสร้างยาก ต้องสร้างกำลังใจ อย่าหันเหภัยตัวปรากฏการณ์ที่ไม่ใช่แก่น เป็นเรื่องเหมาะที่สุดจะคุยกันในระบบผู้ประสานงาน ตั้งแต่ระดับปรัชญาจนถึงระดับยุทธศาสตร์.....

วิกฤติวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : ดำเนินการเสวนา

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet) เป็นความริเริ่มของนักวิชาการที่ทำงานด้านสังคมศาสตร์หลายคน ซึ่งในการจัดประชุมของ สกว.ครั้งหนึ่งก็ปรากฏว่ามีนักวิชาการซึ่งรับทุน สกว. พูดถึงว่าเราควรมีเครือข่ายนี้และคิดว่าน่าจะมาจัดวงพูดคุยกัน... เรา รู้สึกว่าเป็นความพยายามที่ดีที่จะมีเครือข่ายนักวิชาการ/ นักวิจัยซึ่งทำงานด้านสังคมศาสตร์สาขาต่างๆ มารวมตัวทำงานด้วยกัน อยากจะเรียนว่า เครือข่ายนี้วัตถุประสงค์ประการหนึ่งก็คือ เราต้องการให้นักวิจัยรุ่นใหม่หรือนักวิจัยที่สนใจจะศึกษา เพื่อมุ่งหวังจะทำวิจัยสร้างความรู้ความเข้าใจ สร้างภูมิปัญญาให้กับสังคมและสามารถจะนำไปใช้ได้ ควรจะมานั่งทำงานหรือร่วมมือกันอย่างไม่เป็นทางการกับนักวิชาการที่มีประสบการณ์บ้างในนามของเครือข่ายนี้ ซึ่งตั้งขึ้นมาโดยไม่มีทุนรอนอะไร ช่วงแรกๆ ก็ได้รับการสนับสนุนจาก สกว.ในการจัดเวที โดยแต่ละครั้งก็ไม่ได้ใช้เงินมากนัก

หลังจากที่เราจัดเวทีมาแล้ว 3 ครั้ง ทางคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติสาขาสังคมวิทยา ก็เห็นว่าลักษณะการทำงานเครือข่ายอย่างนี้ ทางสภาวิจัยแห่งชาติพร้อมจะให้การสนับสนุนการจัดเสวนาบ้างในบางเวที เราก็มานั่งคิดกันว่าประเด็นที่ควรจัดเวทีครั้งนี้ควรจะเปิดกว้างออกไปมากกว่าเป็นประเด็นย่อยอย่างที่เคยจัดมา และน่าจะเรียนเชิญนักวิชาการซึ่งเป็นที่รู้จักและทำงานจริงจังเพื่อสังคมไทยมาร่วมพูดคุยในประเด็นที่เราคิดว่ามีความสำคัญกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ประเด็นดังกล่าวก็คือ วิกฤติวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย ที่เราจะมาพูดคุยกันในวันนี้

สังคมไทยเรามีวิกฤติวัฒนธรรมมากมายนะ... ดิฉันอยากจะเรียนถึงที่มาที่ไปของการที่พิจารณากันว่า เรื่องนี้น่าจะเป็นประเด็นที่เราจะมาพูดคุยกัน ซึ่งก็พบว่า กระแสปฏิรูปเมืองไทยไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้นในระยะนี้ ถ้าเราศึกษาประวัติศาสตร์ไทยจะทราบว่า หากเราใช้วิธีคิดแบบปัจจุบันไปจับก็จะเห็นว่าตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาสู่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบันนี้ ก็มีกระแสการปฏิรูปเกิดขึ้นเป็นระยะๆ แต่กระแสหรือวิธีการปฏิรูปเหล่านั้นค่อนข้างชัดเจนว่านำโดยชนชั้นผู้ปกครอง แล้วก็รับเอาวิธีคิดมาจากข้างนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสประชาธิปไตย ซึ่งก็เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 และระลอกเหินมาตลอดอย่างที่ท่านทั้งหลายคงจะทราบดี จนมาถึงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันซึ่งประกาศเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540 ที่เราส่วนใหญ่ภาคภูมิใจว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” หลังจากนั้นก็มีกระแสการปฏิรูปเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูประบบสุขภาพ การปฏิรูปสื่อ เรามีการใช้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ซึ่งมีองค์การอิสระเกิดขึ้นมากมาย และตัวรัฐธรรมนูญเองก็กำลังจะครบ 5 ปี ซึ่งก็คงจะมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแน่นอน แต่กระแสในปัจจุบันทำให้เห็นว่า มีกระบวน

ถอดเทปจากเวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet Forum) ครั้งที่ 4 วันพฤหัสบดีที่ 29 พฤศจิกายน 2544 เวลา 13.30-17.00 น. ณ ห้องภาณุรังษี บี-ซี โรงแรมรอยัลริเวอร์ สนับสนุนโดย คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

การข่มขู่หรือข่มเหงรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นเป็นระยะๆ ตรงนี้จะเกี่ยวข้องกับวิกฤติวัฒนธรรมอย่างไร ท่านทั้งหลาย คงจะต้องคิดกันนะคะ แต่จะเห็นได้ว่า เราเริ่มตั้งคำถามกับองค์กรอิสระต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นศาลรัฐธรรมนูญก็ดี กกต.ก็ดี ซึ่งขณะนี้กลายเป็นแมวหรือหนูไปแล้วก็ไม่ทราบนะคะ ก็ยังมีการตั้งคำถามอยู่ หรือแม้แต่องค์กรอิสระ องค์กรสุดท้ายคือ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนฯ ปรากฏว่าก็ถูกรวบของระบบราชการเหนียวรั้งอยู่ ดังนั้นคงจะยากลำบากเหมือนกันในการจะทำงานให้ปรากฏ ขณะเดียวกันเรายังตอบคำถามที่ชัดเจนไม่ได้หรืออาจจะไม่จำเป็นต้องตอบ ว่าจริง ๆ แล้ว “สิทธิมนุษยชน” สำหรับเราคืออะไรกันแน่

การปฏิรูปสังคม-การเมืองที่ผ่านมานั้น โดยรวมแล้วถ้าเป็นนักวิชาการซึ่งเขาบอกว่าเป็นคนซึ่งมีปัญหา อยู่ตลอดเวลา ก็อาจจะมองว่าอนาคตไม่สดใส ยังอยู่ในวังวนเก่าไปไม่ถึงไหน หรือวัฒนธรรมของไทยให้ความ สนใจน้อยกับการใช้ปัญญาเพื่อทำความเข้าใจ ก็เลยมีคำถามว่า สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้เป็นเพราะวัฒนธรรมแบบ ไทยๆ หรือไม่ ที่ทำให้เราไม่สามารถทำความเข้าใจกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ “เรา” ในที่นี้มีได้หมายถึง เฉพาะ “เรา” ในฐานะประชาชน แต่เป็น “เรา” ในฐานะข้าราชการ ในฐานะคนยากคนจน และในฐานะนักการ เมือง รวมทั้งรัฐบาล ส่วนหนึ่งเราอาจจะหวาดระแวงในเสรีภาพของระบอบประชาธิปไตย ภาพอุดมคติหรือ ความสมบูรณ์ของการปฏิรูปเมืองไทยอาจจะเกินความคาดหวังของประชาชน ที่จริงคนไทยพอใจแล้วใช้ไหมกับ ระบบปัจจุบัน จึงไม่ได้สนใจว่าทิศทางของสังคมบ้านเมืองจะเคลื่อนไปทางไหน หรือไม่ได้สนใจกระบวนการ ต่างๆ ในการปฏิรูปว่าจะถูกแทรกแซงหรือถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขต่างๆ ขณะเดียวกันก็ไม่เข้าใจว่ามันเป็นธรรม ชาติของการปฏิรูปหรือกระแสความเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสังคม ไม่ว่าในระดับตัวบุคคล ระดับชุมชน ระดับ ประเทศ ย่อมมีคนทั้งคัดค้านและสนับสนุนอยู่เสมอ แต่การปฏิรูปที่ยากลำบากก็คือการปฏิรูประดับอุดมการณ์ ซึ่งคงต้องมาตั้งคำถามกันตั้งแต่ต้นว่า อุดมการณ์ที่เราต้องการนั้นคืออะไรกันแน่

ฉะนั้นในวาระโอกาสนี้ บุคคลซึ่งเราคิดว่าเป็นนักปราชญ์ของเมืองไทย ที่ควรจะได้เรียนเชิญมาคุยให้เรา ฟังในประเด็นเกี่ยวกับเรื่องวิกฤติวัฒนธรรมนั้น... ท่านแรกก็คืออาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ท่านที่สอง อาจารย์ศรี ศักดิ์ วลีโกดม ท่านที่สามคืออาจารย์ชยันต์ สมทวนิช ซึ่งท่านกำลังเดินทางมา เราคุยกับอาจารย์ไว้ว่าจะ คุยกันอย่างไม่เป็นทางการ จึงไม่มีกำหนดเวลาให้ท่าน แล้วแต่ท่านจะพูดคุย หลังจากนั้นก็จะเปิดให้มีการแลก เปลี่ยนและตั้งคำถาม กราบเรียนเชิญอาจารย์นิธิก่อนค่ะ

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ : สวัสดีครับท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน ผมขอไม่พูดถึง “วัฒนธรรม” ในแง่ของแบบแผน พฤติกรรม ค่านิยม อุดมการณ์อะไรไปทั้งหมด แต่ถ้าจะพูดถึงสิ่งเหล่านั้นก็หวังว่าจะเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ ทางสังคมด้วย เพราะผมคิดว่าหัวใจจริงๆ หรือส่วนสำคัญของวัฒนธรรมนั้นก็คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมนั่นเอง

เวลาเราพูดถึง “วัฒนธรรมกับการปฏิรูป” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูปการเมือง เรามักจะนึกถึงเรื่อง ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือเป็นอะไรที่ไม่เกื้อหนุนต่อระบอบประชาธิปไตย ผมอยากจะ เตือนตรงนี้นิดหนึ่งว่า ในการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในสังคมไทยนั้น ผมคิดว่างานที่สร้างรากฐาน ให้แก่ความเข้าใจเรื่องนี้อย่างมากคืองานของอาจารย์อดิน รพีพัฒน์ ในงานชิ้นนั้นเนี่ย ผมก็ไม่เห็นด้วยเท่าไร นัก ในฐานะที่เป็นเพื่อนอาจารย์อดินก็ต้องพูดกลับหลังท่าน เมื่อคืนนี้ได้พูดต่อหน้าไปแล้ว ผมคิดว่างานของท่าน อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนกลุ่มต่างๆ คล้ายกับโมเดลหรือรูปแบบจำลองของการศึกษาความ สัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานปริญาโทและปริญาเอกอาจจะไปดูที่คนในสลัม แต่ ก่อนปริญาโทที่เป็นการศึกษาความคิดของท่านก่อนจะลงไปสลัม เป็นงานศึกษาที่อาศัยเอกสารราชการ แล้ว ไปดูความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือพระราชา คนกลุ่มต่างๆ ในสังคมสัมพันธ์กันภายใต้เงาของการกำกับของพระ ราชาก็ว่า ก็น่าอย่างนี้ก็แล้วกัน เหตุฉะนั้น ผมคิดว่า มันอาจจะไม่สะท้อนความสัมพันธ์ที่เป็นจริงของคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนไทยในชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ นับตั้งแต่ครั้งโบราณมาจนถึงปัจจุบันนี้

ทำไมถึงเป็นอย่างนั้น ผมคิดว่าเวลาเราพูดถึงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เรานึกถึงการแลกเปลี่ยนกัน เพราะคนมีทรัพยากรไม่เท่ากัน จึงเข้ามาแลกเปลี่ยนกัน แต่แทนที่จะแลกเปลี่ยนกันในเชิงตลาดที่เอาค่าซึ่งเท่ากันมาแลกกัน ก็เป็นการแลกกันภายใต้ความสัมพันธ์ชนิดหนึ่งที่เรารู้จักว่า “ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์” ที่นี้ถามว่าคนในชนบทเข้าถึงทรัพยากรเท่าเทียมกันไหม ไม่หรอกครับ ตั้งแต่โบราณมาแล้ว มันจะต้องมีการแลกเปลี่ยนกันในการสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ด้วยแน่ๆ แต่ในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของคนในชนบทนั้น ผมคิดว่ามันมีการต่อรองเยอะมากกว่าคนในเมือง ลองคิดถึงว่าเราเป็นไพร่อยู่ในเมือง เราไปมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ภายใต้ระบบของรัฐ ซึ่งกำหนดว่าเราต้องไปทำงาน 6 เดือน อาจารย์ยอคิดบอกว่า เฮ้ย! เราสามารถต่อรองได้โดยการวิ่งไปฝากเนื้อฝากตัวกับเจ้านายอีกคนหนึ่ง เพื่อที่เราจะได้ลดจาก 6 เดือน หรือ 6 เดือนนี้อาจจะไม่ต้องมาทำงานตลอดเวลา อะไรต่างๆ นานา เพราะว่าเราไปประจบเจ้านายอีกคนหนึ่งได้สำเร็จ อันนั้นเป็นวิธีการต่อรองของคนในเมือง ซึ่งจะต่อรองอย่างไรก็แล้วแต่ มันมีการขอบของอำนาจรัฐที่ใหญ่หิมารอบง่าอยู่ว่า อย่างไร มึงก็ต้องไปทำงานให้เขา 6 เดือน ขณะที่ในชนบท ผมคิดว่าการต่อรองของคนที่มีทรัพยากรไม่เท่ากัน มันมีโอกาสต่อรองได้มากกว่า เพราะมันจะต้องนึกถึงความชอบธรรมทางสังคม เนื่องจากว่ามันจะต้องอยู่ด้วยกันนะ คนหนึ่งมีที่ดินมาก อีกคนไม่มีที่ดินเลยหรือมีที่ดินน้อย มันต้องเผชิญกับความชอบธรรมทางสังคมซึ่งคนในชนบทรู้เห็นค่อนข้างมาก

ฉะนั้นมันมีกลไกที่ทรงพลังทางสังคมหลายอย่างในชนบท ที่สามารถใช้ในการต่อรองกับผู้ที่เข้าถึงทรัพยากรมาก หรือพูดภาษาง่ายๆ คือ คนมันมีอำนาจที่จะต่อรองกับผู้ที่มีอำนาจมากหรือเจ้าพ่อได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่า เช่นการนินทา เป็นต้น เวลาเรานินทาเจ้าเวลาที่ไม่มีความหมายอะไร เพราะเจ้าอยู่ไกลมาก เรานินทาอย่างไรก็ไม่ถึง แต่ถ้าคุณอยู่ในหมู่บ้านด้วยกัน การนินทากันเนี่ยมันถึงนะครับ มันก่อให้เกิดผลอื่นๆ เราสามารถที่จะปรักปรำเจ้าพ่อที่ไม่ดีๆ ทั้งหลายที่กดขี่เราเกินไปให้เป็นผีปอบเสียก็ได้ เป็นต้น ซึ่งจะพบว่า เรื่องผีปอบ ไม่มีเจ้าพระยาคนไหนถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบเลย แต่ว่าคนในชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งเศรษฐีเงินกู้ที่กินดอกเบี้ยยแพงเกินไป คนที่สังคมรังเกียจว่าอย่างนั้นเถอะ ก็จะถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ

ถ้าคิดถึงกลไกทั้งหมดในชนบทในการที่จะเข้าไปต่อรองในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แล้ว ผมคิดว่ามันมีมากกว่าในเมืองเยอะ เพราะฉะนั้นโมเดลของอาจารย์ยอคิด ที่ท่านใช้เอกสารราชการเพื่อดูความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคนทั่วๆ ไปนั้น ผมคิดว่าบางทีอาจจะไม่สะท้อนความเป็นจริงของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่ปรากฏในชนบทไทย นอกจากนั้นแล้ว ผมคิดว่าในชนบทมันมีการกระจายทรัพยากรและโอกาสดีกว่าในเมืองเยอะเลย อย่างน้อยที่สุด คนที่บุกป่าฝ่าดงไปหาของป่ากินได้ เพราะอยู่ใกล้ป่าและป่าคือที่พักพิงของคนสิ้นไร้ไม้ดอกของสังคมไทยตลอดมา ถึงที่สุดถ้าเกิดว่าเราไม่สามารถเข้าไปแลกทรัพยากรกับคนที่ถือครองทรัพยากรมากกว่าได้อย่างที่เราพอใจ อย่างน้อยที่สุดก็คือเข้าป่าไป แล้วก็หาอะไรไปกิน หรือว่าไปตั้งอะไรเพื่อจะต่อรองก็แล้วแต่ นอกจากนั้นมันยังต้องพึ่งพาอาศัยกันนะ คนที่มีที่นาเยอะ อย่างน้อยที่สุดก็ต้องพึ่งพาอาศัยแรงงานของคนที่ไม่มียี่นาหรือมีที่นาลน้อยในการผลิตของเขา ในขณะที่การพึ่งพาอาศัยของราชสำนัก ของเจ้าพระยา ก็ตาม มันก็อิงกัน เพราะในโลกนี้มันอยู่กันได้ด้วยพึ่งพาอาศัยทั้งสิ้น แต่ว่ามันมองไม่เห็นชัด ไม่เหมือนกับในชนบท

ประเด็นสุดท้ายที่ผมคิดว่าสำคัญ ผมคิดว่าในเขตเมืองในเขตที่อำนาจของรัฐมันแผ่เข้าไปถึงได้ใกล้ชิดความสัมพันธ์ทางสังคมอื่นๆ มันจะไม่ปรากฏให้เห็นเท่าไร หรือถึงปรากฏออกมา มันก็ไม่ค่อยมีพลัง คือมนุษย์ทุกแห่งมันไม่ได้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เพียงอย่างเดียว หรืออยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงตลาดเพียงอย่างเดียว คนอเมริกันที่ประจบก็เห็นเยอะแยะไปหมด หรือแม้ว่ามีความสัมพันธ์เชิงตลาดครอบงำ แต่มันก็มีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในอีกหลายลักษณะอยู่ด้วยเหมือนกัน แต่ในเมืองเนี่ย ความสัมพันธ์อื่นๆ ในนัยยะอื่นๆ ไม่ค่อยเห็น ขณะที่ในชนบท ผมคิดว่ามันมี เช่น อุดมคติในพุทธศาสนา เป็นต้น ผมคิดว่าคนในชนบทถึงแม้ว่าคุณมีทรัพยากรน้อย คุณถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างไรก็แล้วแต่ วันหนึ่งคุณไปบวช คุณกลายเป็นคนที่คนอื่นต้องเข้ามากราบไหว้บูชา ในเมืองมันก็กราบไหว้บูชา แต่เรารู้สึกว่า พระในเมืองเป็นพระที่อยู่ภายใต้การ

อุปถัมภ์ของขุนนาง ของเจ้าของอะไรเยอะมาก นี่ผมพูดถึงสมัยโบราณนะ ปัจจุบันนี้ไม่ต้องพูด ก็รู้ๆ กันอยู่ว่ายิง แยกว่าเก่าด้วยซ้ำไป โบราณมันเป็นอย่างนั้นตลอดมา แต่ในชนบทไม่ใช่ละ คือไม่ได้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ ของบุคคลอีกต่อไป

เพราะฉะนั้นผมอยากจะตั้งข้อสงสัยข้อหนึ่งก็คือว่า เวลาเราพูดถึงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ผมคิดว่า อย่างน้อยที่สุดมันมีสองลักษณะ คือลักษณะที่ปรากฏจากเอกสารราชการของในเมืองอย่างหนึ่ง กับที่ปรากฏใน ชนบทเป็นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมันมีความเข้มข้นไม่เท่ากัน ที่นี้ประเด็นที่สองที่อยากจะพูดถึงก็คือ ที่นี้หันมาดูใน เมืองบ้าง มันน่าประหลาดนะครับ ในเมืองไทยเมื่อเปรียบเทียบกับหลายสังคมในโลกแล้ว คนชั้นกลางไทย ถือกำเนิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ อย่าลืมว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ก่อนหน้านี้จะมีคนชั้น กลางที่แน่นอนหาอยู่ในเมือง เทียบที่สุดโต่งที่สุดคือยุโรป ปรากฏว่าคนชั้นกลางในเมืองของยุโรปมันโผล่ จากที่ซึ่งอำนาจอุปถัมภ์เข้าไปไม่ถึง มันก็โผล่จากตรงนั้นออกมา แต่ในเมืองไทยไม่ใช่ะครับ มันโผล่ อยู่ภายใต้แกนกลางของอำนาจอุปถัมภ์เลย แล้วมันก็เติบโตมาภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์นี้ตั้งแต่ สมัยก่อน 2475 จนถึงหลัง 2475 ต่อมาก็มีนักการเมือง มีทหาร มีเจ้าพ่อ มีอะไรก็แล้วแต่ที่เข้ามาเป็นนักการ เมือง พูด่างๆ ก็คือว่า รัฐอุปถัมภ์ไทยนี่แหละที่เป็นคนสร้างคนชั้นกลางไทยขึ้นมา มันไม่ได้โผล่มาโดยอิสระ แต่ต้องสังเกตนะครับว่า พ่อขุนอุปถัมภ์ที่นักวิชาการเรียกๆ กันคือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั้นได้รับการยกย่อง นับถืออย่างยิ่งเลยจากคนชั้นกลาง ผมเห็นชาวบ้านโดยทั่วๆ ไป ไม่ได้สนใจ หลายคนด้วยกันไม่รู้จักด้วยซ้ำว่า จอมพลสฤษดิ์เป็นใคร แต่ว่าที่ยกย่องกันเพราะพยายามจะยัดเข้าไปในแบบเรียน ในเรื่องอื่นๆ ร้อยแปด คน ชั้นกลางทั้งนั้นเลย เพราะคนชั้นกลางนั้นพอใจต่ออำนาจอุปถัมภ์ของรัฐ ด้วยว่าอำนาจอุปถัมภ์ของรัฐสร้างตัว เองขึ้นมา สร้างความมั่งคั่งให้กับตัวเอง คนชั้นกลางได้รับสิ่งดีๆ จากอำนาจอุปถัมภ์ของรัฐตลอดมา

จริงอยู่คนชั้นกลางย่อมได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกอย่างปฏิเสธไม่ได้ แต่ผมคิดว่าวัฒนธรรม ตะวันตกที่ได้รับสืบทอดมาจนถึงเมื่อไม่นานมานี้ ค่อนข้างจะมีลักษณะฉาบฉวย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบ เทียบกับประสบการณ์ กับท่ามโหฬารที่คนชั้นกลางได้รับจากรัฐอุปถัมภ์กับการไปซบตัวต่างประเทศ จะที่ปักแล้วแต่ แล้วกลับมาเนี่ย แต่ว่าคุณพ่อคุณปู่ คุณอะไรก็แล้วแต่เหล่านี้ได้สร้างเนื้อสร้างตัวขึ้นมาจากอำนาจของรัฐอุปถัมภ์ ประสบการณ์ของตัวเองก็เผชิญกับรัฐ ซึ่งเป็นรัฐที่จะเรียกว่าเรฟเวียเร้นท์ (reverent) ก็ได้ คือเป็นรัฐที่มีเมตตา ต่อตนค่อนข้างมากด้วยก็ได้ เพราะฉะนั้นสิ่งที่ไปรับมาจากตะวันตก มันจึงค่อนข้างฉาบฉวย ยิ่งคบกับอเมริกันยิ่ง ฉาบฉวย เพราะอเมริกันชอบสอนอะไรที่เป็นเทคนิคโนลยี เป็นเทคนิค ไปเรียนเพื่อไปเรียนเทคนิค ยิ่งคุณเรียน แต่เทคนิค คุณก็ไม่ได้อะไรเลย คุณไม่ได้ตัววัฒนธรรมตะวันตกกลับมาเลย คุณได้แต่ตัวเทคนิคที่อเมริกันสอน ให้กลับมา ดังนั้นวัฒนธรรมตะวันตกจึงไม่ค่อยมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนชั้นกลางเท่าไร สิ่งที่คนชั้นกลางไทย ต้องการ ผมคิดว่าเขาต้องการรัฐที่สะอาดและมีประสิทธิภาพ มากกว่ารัฐที่เราสามารถควบคุมได้ จริงๆ กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 มีเป้าหมายอยู่สองอย่างด้วยกัน อันหนึ่งคือรัฐที่มีประสิทธิภาพ กับอันที่สองคือ รัฐที่ประชาชนสามารถคุมได้ และขอให้สังเกตจนถึงเวลานี้ ผมคิดว่าเป้าหมายอันที่สองของรัฐในฐานะที่เรา สามารถควบคุมมันได้ คนชั้นกลางเกือบจะไม่สนใจแล้ว เราอาจจะตำใครก็แล้วแต่ ตำการไม่มีประสิทธิภาพ ตำการคอร์รัปชัน ตำอะไรก็แล้วแต่ แต่ว่าเราไม่ค่อยสนใจในการที่จะเสริมสร้างกลไกต่าง ๆ ให้เข้ม แข็งขึ้น เพื่อที่เราจะสามารถไปควบคุมรัฐ เพราะฉะนั้นนักการเมืองจึงสามารถบอกได้เสมอว่า เวลาใครชี้ หน้าเขาว่า คุณคอร์รัปชัน เฮ้ย! คุณอย่าเอาการเมืองมายุ่งกับผม ผมต้องการทำงานเพื่อช่วยชาติอย่างเดียว ผม ไม่สนใจเรื่องอะไรที่เป็นการเมืองแบบนั้น แล้วคนก็ฟังด้วยนะ ประหนึ่งว่าสองอย่างเนี่ยแยกออกจากกันได้ คือ ระหว่างรัฐที่มีประสิทธิภาพกับการที่เราสามารถคุมมันได้ เพื่อให้มันไม่โกง ฉะนั้นจึงเกือบจะพูดได้ว่า คนชั้น กลางนั้นไม่ได้มีฐานคติอะไรบางอย่างที่จะเสริมให้ประชาธิปไตยงอกงามขึ้นมาได้เลย

ที่ผมค่อนข้างจะเน้นเรื่องคนชั้นกลาง ก็อย่างที่ทุกท่านทราบอยู่แล้ว ว่ากันว่าประชาธิปไตยแบบตะวัน ดกมันต้องมีฐานที่คนชั้นกลาง ในกรณีประเทศอื่นจะอย่างไรผมไม่สนใจ แต่ผมว่าประเทศไทยเนี่ย มันไม่มี

ความหวังอะไรเลยที่จะไปฝากไว้กับคนชั้นกลาง เพราะพวกนี้โดยประวัติ โดยรากเหง้า โดยกำพืดมัน มันไม่เหมาะที่จะมาเป็นคนที่สนับสนุนประชาธิปไตยได้เท่าไรนัก คนชั้นกลางไทยนั้น ผมคิดว่าไม่มีความกระแวงรัฐ คุณอาจจะแวงนักการเมืองที่เข้ามาควบคุมรัฐ ว่ามันโกงหรือเปล่า แต่คุณไม่เคຍระแวงรัฐ คุณไม่กลัวว่าเอาอำนาจของรัฐไปเที่ยวให้ใครโดยที่เราไม่คุม ไม่ได้นะ ฉะนั้นคนชั้นกลางเนี่ยแหละ คือคนที่บอกว่าประหารชีวิตมันเลย ทำไอ้โน่นผิด ประหารชีวิต ทำไอ้โน่นผิด ประหารชีวิต, มึงอย่าออกจากบ้านหลัง 4 ทุ่ม กูจะไล่ยิงมึงกลับเข้าบ้านไปใหม่ หรืออะไรก็แล้วแต่ เราพอใจกับสิ่งเหล่านี้เพราะเราไม่ระแวงตัวรัฐ จริง ๆ ประชาธิปไตยที่เราพูดถึง หรือประชาธิปไตยตะวันตกนั้น หัวใจของมันก็คือว่า ไม่ไว้วางใจตัวรัฐนั่นแหละ เพราะฉะนั้นใครก็ตามที่เข้ามาใช้อำนาจในรัฐเนี่ย จึงเป็นคนที่จะต้องถูกควบคุมเสมอ แต่ของเราไม่ใช่ เราแวงนักการเมือง แต่เราไม่เคຍระแวงรัฐ ซึ่งผมคิดว่าเป็นฐานคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประชาธิปไตย คือระวังอย่าให้รัฐมันมีอำนาจ โดยที่เราคุมมันไม่ได้เลย จะต้องมียะโรบางอย่างที่เราสามารถเข้าไปถ่วงดุลอำนาจของรัฐได้ตลอดเวลา

ด้วยเหตุอย่างที่ผมได้เรียนไปแล้วว่า คนชั้นกลางมันพึ่งไม่ได้ในเรื่องของการปฏิรูป โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิรูปการเมือง ผมจึงคิดว่า ถ้าเรามองให้ดี ๆ ความเคลื่อนไหวทางสังคม ทางการเมือง ที่เราอาจจะพูดได้ว่า เป็นความเคลื่อนไหวของประชาชนในเวลานี้ น่าสังเกตนะครับว่า เป็นความเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับล่างหมดเลย ไม่ใช่ความเคลื่อนไหวของคนชั้นกลาง อาจจะมีบ้าง จะว่าไม่มีเลยก็ได้ไม่ได้ แต่ว่าส่วนใหญ่แล้วจะอยู่นอกกลุ่มของคนชั้นกลาง ไม่ว่าคุณจะได้คิดถึงสมาชิกคนจน บ่อนอก บ้านกรุด จะนะ ที่ไหนก็แล้วแต่ที่เขาอยากจะเข้ามา แล้วบอกว่าฉันขอตัดสินใจชีวิตฉันเองบ้าง ล้วนแต่ไม่ใช่คนชั้นกลางทั้งสิ้น ไม่ใช่ว่าคนชั้นกลางไม่รู้จักการรวมกลุ่มจัดตั้งองค์กรของตนเองนะ ก็มีเหมือนกัน แต่กลุ่มและการจัดตั้งองค์กรตนเองของคนชั้นกลางนั้น มักจะไม่เปิดให้แก่สาธารณชน หลายองค์กรของคนชั้นกลางนั้น ผมคิดว่ามีสมาชิกอยู่คนเดียว อย่างที่อดีตนายกรัฐมนตรีของเราคนหนึ่งเคยบอกว่า เฮ้ย! คุณคนนี่แกมาคนเดียว มาตั้ง 78 องค์กรแล้ว เพราะว่าแกคุมหมดทุกองค์กร จะว่าแกไม่เปิดก็ได้ แกก็คงอยากจะเปิด แต่ว่าความพยายามอยากเปิดของแกมันคงไม่แรงพอที่จะดึงคนเข้ามาร่วมได้มากพอ หรืออะไรก็แล้วแต่ ฉะนั้นมันค่อนข้างจะมีลักษณะเฉพาะกลุ่มค่อนข้างจะปิดในแง่หนึ่ง ไม่ใช่ปิดในแง่กฎหมาย แต่ปิดในแง่ของการจัดตั้ง ปิดในแง่ของพฤติกรรมหรืออะไรก็ตามอยู่ค่อนข้างมาก คุณอาจจะมียกลุ่มวงน้ำเย็น ซึ่งผมว่าปิดฉิบปั้งเลย ผมอยากจะเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มวงน้ำเย็นเป็นบ้าเลย เขาก็ไม่ให้เข้านะครับ คือกลุ่มของคนชั้นกลางก็มีเยอะ แต่ว่ามันเป็นกลุ่มปิด กลุ่มที่มันไม่ได้เป็นของสาธารณชนเท่าไรนัก ทั้งนี้เพราะกลุ่มเหล่านี้โดยส่วนใหญ่แล้ว ถ้าไม่นับกลุ่มของคุณพิภพ ธงไชยแล้วเนี่ย มันตั้งขึ้นเป็นกลุ่มเพื่อเข้าไปต่อรองอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ มันจึงไม่ใช่กลุ่มสาธารณะ มันเป็นกลุ่มสำหรับคนที่ผลประโยชน์ร่วมกันและอื่นๆ เสียมากกว่า

อย่างไรก็ตามผมคิดว่า เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า คนรุ่นใหม่ของกลุ่มคนชั้นกลางเองเปลี่ยนไปแล้ว หรืออย่างน้อยที่สุดก็กำลังเปลี่ยน ที่มันต้องเปลี่ยนเพราะเหตุว่าจำนวนมันเพิ่มขึ้น จำนวนคนชั้นกลางไทยในระยะ 10 กว่าปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ที่จริงทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับคนชั้นกลางของไทย มันจะเพิ่มอย่างรวดเร็วในระยะ 10 กว่าปีมานี้ เราพัฒนามาจนกระทั่งมีเศรษฐกิจโตขนาดนี้ แต่ระดับของการพัฒนาเมืองเราเนี่ย จะพบว่าช้ามาก ฟิลิปปีนส์ อินโด กลายเป็นเมืองเยอะเยอะไปหมด แต่ของเราจะเป็นเมืองช้า แต่พอ 10 กว่าปีมานี้จะโตเป็นเมืองเร็วมาก เพราะฉะนั้นจำนวนของคนชั้นกลางมันเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่คนชั้นกลางที่เคยได้รับการหล่อเลี้ยงจากระบบอุปถัมภ์ตลอดมาอย่างดี ก็พบว่าทรัพยากรที่รัฐอุปถัมภ์เคยให้มานั้นเหือดแห้งลงไป ทำให้พวกคนชั้นกลางรุ่นใหม่เหล่านี้ มองไม่เห็นว่าจะสามารถรักษาระบบความสัมพันธ์ที่เคยมีกับรัฐ เอาไว้อย่างเดิมได้ต่อไป แต่คนชั้นกลางรุ่นใหม่เหล่านี้ไม่มีมรดกที่จะสืบทอดจากบิดามารดาและปู่ย่าตายายตัวเอง ว่าตัวจะเข้าไปควบคุมรัฐอย่างไร หรือจะจัดตั้งองค์กรอย่างไร

ลองคิดเทียบ 20 ปีที่ผ่านมา คนระดับล่างซึ่งบัดนี้คนที่เคยเป็นแกนนำโรงงานทอผ้า อายุเข้าไปมากแล้วทั้งสิ้น แต่เขายังมรดกให้กับลูกหลานหรือคนในชนชั้นเดียวกันกับเขา ในเรื่องอย่างน้อยที่สุดสองอย่างก็คือ หนึ่ง วิธีการควบคุมรัฐทำอย่างไร กับ สอง คุณจะจัดตั้งกลุ่มได้อย่างไร ขณะที่คนชั้นกลางรุ่นใหม่ ไม่มีเวลานั้นคนชั้นกลางรุ่นใหม่เยอะเยอะไปหมดก็กำลังถูกรัฐเข้ามาควบคุม ไม่ให้เที่ยวตึกกันไปข้าง ไม่ให้อะไรร้อยแปด คนที่ไม่พอใจก็ยังมี แต่ไม่มีใครที่รู้สึกว่าจะไปต่อสู้กับรัฐได้อย่างไร เราจะรวมกลุ่มหรือจัดตั้งกลุ่มได้อย่างไร เรื่องกำลังอำนาจขององค์กรการ (organization) นั้น ผมคิดว่าไม่มีเลย เหตุฉะนั้นเมื่อไรก็ตามที่กลุ่มคนชั้นกลางเหล่านี้สามารถสร้างองค์การที่ชักจะมีพลังขึ้นมา จึงค่อนข้างง่ายในการที่จะตกไปอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับคนที่ได้อำนาจรัฐ ผมรู้สึกแปลกใจนะครับ กลุ่มของคนชั้นกลางที่ใหญ่ที่สุดในสังคมไทยเรา ถ้าไม่นับเมื่อ 14 ตุลา, 6 ตุลาช่วงนั้นแล้ว ที่ใหญ่สุดของคนชั้นกลางซึ่งเกิดเมื่อ 14 ตุลานั้น เรายังมีคนชั้นกลางไม่ค่อยมากเท่าไรนัก แต่หลังจากนั้นมา กลุ่มคนชั้นกลางหรือองค์กรคนชั้นกลางที่ใหญ่ที่สุดคือ องค์กรอิศวินควายดำ ที่สามารถจะทำอะไรเคลื่อนไหวในทางการเมือง ซึ่งก็สอดคล้องกันกับคนที่กุมอำนาจรัฐได้ด้วย มันจึงค่อนข้างง่ายมากที่จะตกไปมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับกลุ่มคนเหล่านั้น

ถ้าเผื่อท่านในที่นี้คิดว่า เฮ้ย! เราเคยผลักดันร่างรัฐธรรมนูญให้มันกลายเป็นรัฐธรรมนูญปี 40 ผมในฐานะที่มาจากต่างจังหวัด ผมบอกได้เลยว่า สดี เพราะว่าเอากรุงเทพฯ เชียงใหม่เทียบกันก็ได้เนะครับ เอาเฉพาะจำนวนธงเขียวที่ปรากฏในกรุงเทพฯ นับกันแบบสมบูรณ์หรือนับกันอันต่ออันเลยเนี่ย เชียงใหม่เล็กกว่ากรุงเทพฯ 50 เท่าเนะครับ เชียงใหม่มีมากกว่า นับกันโดยสัดส่วนเนะครับ โอ้โฮ! มากกว่ากันไม่รู้กี่ร้อยเท่าเลยระหว่าง กทม. กับเชียงใหม่ และที่เชียงใหม่มันไม่ใช่เกิดขึ้นกับคนในเมืองเนะครับ เกิดขึ้นกับคนในชนบท คนเล็กๆ ที่เป็นเจ้าของปศุสัตว์คนหนึ่ง มีอาชีพรับส่งคนงาน คือเอาคนงานจากหมู่บ้านขับรถเข้ามาส่งเพื่อก่อสร้างตึกในเมือง ติดธงเขียวที่รถของเขา และผมเชื่อเลยว่า ครั้งที่แล้วถ้ามีแต่พลังคนชั้นกลางอย่างเดียว รัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ผ่านหรอก นักการเมืองตกใจกับภาพของธงเขียวในชนบท ในบางจังหวัดที่ถ้านั้นชักธงเหลืองขึ้นมา แล้วประชาชนชักธงเขียวหมดทั้งหมู่บ้าน จนถ้านั้นต้องเอาธงเหลืองลงนะ เพราะไม่กล้าที่จะชักธงเหลืองต่อไป มันเป็นพลังอำนาจ ถ้าเข้าใจว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับของคนชั้นกลาง ผมว่าไม่ใช่คนชั้นกลางเป็นคนร่าง แต่ถ้าไม่มีแรงสนับสนุนของประชาชนในชนบท คนระดับล่าง ผมคิดว่าไม่มีทางผ่าน พลังของคนชั้นกลางในแง่ของการจัดตั้งองค์กร ไม่แรงพอที่จะกดดันกลุ่มบุคคลที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ค่อนข้างจะมองเห็นอย่างที่เราอาจารย์รังสรรค์ใช้ ก็คืออุปถัมภ์ ให้ผ่านรัฐธรรมนูญฉบับนี้ออกมาได้เป็นอันขาด

ฉะนั้นถ้าถามว่า แล้วเราจะมีทางออกอย่างไร เท่าที่มองเห็น ผมเห็นทางออกอยู่สามอย่างด้วยกันถ้าเราต้องการประชาธิปไตยในสังคมเรา คือ หนึ่ง จำเป็นที่คนชั้นกลางจะต้องสร้างความสัมพันธ์ การเชื่อมโยงกับประชาชน กับการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับล่าง คุณไม่มีทางจะเรียนรู้อะไรได้ ถ้าคุณไม่เข้าไปเชื่อมโยงกับเขา เพราะเขาเรียนรู้มาก่อนคุณ เขามีพลังของประสบการณ์ที่แข็งแกร่งกว่าคนชั้นกลางเป็นอันมาก และจะต้องเข้าใจด้วยว่า ประชาธิปไตยที่เราเรียกร้องใฝ่หานั้น ไม่ใช่เพียงแต่แค่จัดนักการเมืองที่โกงกินบ้านเมืองเท่านั้น แต่ประชาธิปไตยจะต้องหมายถึงผลประโยชน์ในทางวัตถุ ในทางเศรษฐกิจที่ต้องกระจายไปถึงคนทุกคนด้วย ไม่ใช่เฉพาะแต่เพียงพวกเรากันคนชั้นกลางซึ่งได้รับผลประโยชน์จากรัฐอุปถัมภ์ตลอดมาแต่เพียงอย่างเดียว ผมใช้สำนวนของผมเองคือ “ประชาธิปไตยต้องกินได้” สำหรับคนที่อยู่ในระดับล่างด้วย เป็นต้นว่ามาตรา 40 ที่เรากำลังต่อสู้กันอยู่ ไม่ใช่เพียงแต่ขจัดไม่ให้พ่อค้าเข้ามาหากินกับสื่ออย่างเดียว แต่ต้องหมายถึงการที่จะเปิดโอกาสให้คนในระดับท้องถิ่นสามารถสื่อสารกันในระดับล่างได้ เวลาเราพูดถึงสื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ทั้งหลาย เราชอบนึกถึงการสื่อสารแนวตั้งอยู่ตลอดเวลา จะเป็นข้างบนพยายามบอกข้างล่างหรือข้างล่างพยายามบอกข้างบนก็ตาม แต่ประชาธิปไตยเกิดไม่ได้ ถ้ามนุษย์ไม่สามารถสื่อสารกันเองได้ในแว่นนอน ฉะนั้นผมคิดว่า มาตรา 40 ถ้าเราเจอผลักดันหรือต่อสู้ จะต้องคิดถึงโอกาสที่ประชาชนในหมู่บ้านเขาจะสามารถสื่อสารกันเองในระดับล่างของเขาเองได้ด้วย เช่นนึกถึงการที่เขาจะมี

โอกาสมีสถานวิทย์ของเขาเองได้ เป็นต้น เพิ่มพลังอำนาจที่เขาจะสามารถใช้วิทยุในการควบคุมอำนาจท้องถิ่น ซึ่งปัจจุบันนี้ก็เชื่อมโยงกับอำนาจรัฐมากขึ้นได้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่เวลานี้ด้วย เป็นต้นว่า การปฏิรูปการเมือง นอกจากจะหมายถึงการที่มืองค์กรอิสระควบคุมนักการเมืองและอื่น ๆ แล้ว จะต้องหมายถึงการให้อำนาจแก่คนในท้องถิ่นในการจัดการ ควบคุม และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นของเขาด้วย ผมคิดว่า ศาลรัฐธรรมนูญก็เป็นองค์กรที่มีความสำคัญ ป่าชุมชนก็มีความสำคัญ คือกฎหมายป่าชุมชนมีความสำคัญเท่าๆ กับกฎหมายเกี่ยวกับศาลรัฐธรรมนูญ มิฉะนั้นแล้วประชาธิปไตยมันกินไม่ได้สำหรับคนส่วนใหญ่ ถ้าเกิดกฎหมายป่าชุมชนที่ประชาชนต้องการ มันออกมาในลักษณะที่เขาต้องการ ไม่ใช่ออกมาแบบถูกเบียด มันหมายถึงประชาธิปไตยมันกินได้ ฉะนั้นจะมีคนอีกจำนวนมากที่จะเข้ามาเสริมพลังของกันและกัน ทั้งระหว่างคนชั้นกลางและคนระดับล่างที่จะเพิ่มพลังของประชาชนในการที่เข้าไปควบคุมรัฐ

การเลือกตั้งที่บริสุทธิ์ก็เหมือนกัน ไม่ใช่เฉพาะแต่เพียง ส.ส.หรือ ส.ว. เท่านั้น แต่ต้องคิดถึงการเพิ่มอำนาจของประชาชนในท้องถิ่นในการควบคุมตำแหน่งสาธารณะต่างๆ ที่เข้ามาพัวพันกับชีวิตเขา ไม่ว่าจะเป็น อบต. ประชาน อบจ. นายก อบจ. อะไรก็แล้วแต่ เหล่านี้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ด้วย ต้องคิดถึงเรื่องของการที่ กกต. เข้าไปมีบทบาทในเรื่องเหล่านี้ ต้องดูแลกฎหมาย ซึ่งผมคิดว่าคนชั้นกลางจำนวนมากจะไม่ค่อยสนใจเรื่อง อบต. อบจ. ซึ่งกำลังกุมงบประมาณเพิ่มมากขึ้นๆ ตลอดเวลา ผมขอแค่นี้ก่อนครับ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : ขอบพระคุณค่ะ อาจารย์ทั้งประเด็นที่น่าจะขบคิดกันต่อไว้หลายประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องเป้าหมายของระบบประชาธิปไตย ซึ่งอาจารย์มีส่วนส่วนตัวว่า “ประชาธิปไตยต้องกินได้” โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องคนชั้นกลางกับระบบประชาธิปไตยปัจจุบัน กับการเคลื่อนไหวหรือบทบาทของชาวบ้านในชนบท หรือการจัดตั้ง การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นจริง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ว่ามันจะนำไปสู่สิ่งซึ่งเราเรียกว่า ประชาธิปไตยที่กินได้หรือไม่ อย่างไร ที่นี้ขอเชิญอาจารย์ศรีศักรเลยคะ

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม : ผมพูดเรื่องวัฒนธรรมก็คล้ายคลึงกับท่านอาจารย์นิธิ คือเวลาเราพูดถึงวิกฤติทางวัฒนธรรม เรามักจะพูดถึง “วัฒนธรรม” มันลอยๆ แล้วที่เราโยงเกี่ยวกับวัฒนธรรม มันก็ลอยๆ ก็เลยกลายเป็นเรื่องของศิลปวัฒนธรรมไป แต่ผมคิดว่าวัฒนธรรมที่แท้จริง มันต้องมีบริบททางสังคมอย่างที่ท่านอาจารย์นิธิพูด เพราะวัฒนธรรมต้องเป็นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ต้องเป็นของกลุ่ม อันนี้แหละเป็นปัญหาที่สำคัญที่ต้องทำความเข้าใจกับวัฒนธรรม มิฉะนั้นแล้วเราจะไม่เห็นวิกฤติทางวัฒนธรรมเลย

ในกรณีนี้บอกว่า มันมีบริบททางสังคม ผมก็มองวัฒนธรรมว่ามันเป็น “ชีวิตวัฒนธรรม” มันเป็นวิถีชีวิตของคนในกลุ่มนั้น และความหมายการรวมกลุ่มของเขา มันก็เป็นความหมายความเป็นมนุษย์ธรรมดาตนเอง เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่รอดร่วมกัน อันนี้เป็นเรื่องที่เรายังขาดความเข้าใจ เพราะฉะนั้นเราก็เลยนิยามกลุ่ม/ ชุมชนกันไปต่างๆ นานา ปรากฏว่าเท่าที่เห็นเวลานี้ ที่รัฐผันเงินเข้าไปช่วยกลุ่มต่างๆ มันไม่เป็นชุมชนอย่างที่เราคิดนะครับ มันเป็น quasi-groups เท่านั้นเอง เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างหลวมๆ เพื่อประโยชน์อะไรสักอย่าง ไม่ใช่กลุ่มเพื่อชีวิตอยู่รอดอย่างเช่นมนุษย์หรือสัตว์อื่นๆ ก็เป็น ดังนั้นผมว่าเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุด ฉะนั้นรัฐกำลังทำความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับความไม่เข้าใจกลุ่ม ไม่เข้าใจชุมชน ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยคุณคึกฤทธิ์แล้ว ที่ผันเงินเข้าไปในชนบท ผันเงินเข้าไปทำให้กลุ่มของเขาแตก เพราะกลุ่มที่มีอยู่ในสมัยก่อนหน้าที่คุณคึกฤทธิ์เข้าไป มันเป็นกลุ่มชุมชนธรรมชาติที่มีอยู่ และในกลุ่มเหล่านั้นเขามีองค์กรที่เอื้ออาทรต่อกันเอง อำนาจในกลุ่มไม่เป็นของผู้หนึ่งผู้ใด ไม่เป็นของกำนัน ไม่เป็นของผู้ใหญ่บ้าน แต่มันเป็นกลุ่มคนหลายกลุ่มรวมกันอยู่ มีสำนึกร่วมของความ เป็นท้องถิ่นที่เกิดร่วมกัน เพราะฉะนั้นเห็นได้ง่ายๆ เลยว่าจะมีพระสงฆ์องค์เจ้า ซึ่งเป็นผู้พิทักษ์ในเรื่องเกี่ยวกับคุณธรรมและทำหน้าที่สำคัญที่วัด

นอกจากนี้ยังมีพวกผู้อาวุโสด้วย ท่านอย่าลืมนะครับ ระบบอาวุโสที่สำคัญในชุมชนแต่เดิม เพราะผู้ที่อาวุโสคือผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้ว บางคนนะครับ แต่ว่าเมื่อถึงจุดนั้นแล้ว เขาไม่ต้องการอะไรในชีวิต ฉะนั้นสิ่งที่เขาจะให้กับชุมชนก็คือความหวังดีและความอยู่รอด ถ่ายทอดสิ่งที่เป็นคุณธรรมให้ แต่เมื่อรัฐมองชุมชนแบบของรัฐเนี่ย รัฐก็ทำลายสิ่งเหล่านี้ อำนาจทางเงินผ่องถ่ายเข้าไปอยู่ที่กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่สมัยคุณคึกฤทธิ์เป็นต้นมา แล้วเราพบว่าตัวกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านเองเปลี่ยนสถานภาพจากคนธรรมดาเป็นคนชั้นกลางอย่างที่อาจารย์นิธิพูด และมันสื่อเป็นระบบอุปถัมภ์กับรัฐ อันนี้ผมพูดเสริมเลยว่ามันเป็นความจริง และพวกเหล่านี้เป็นที่มาของเจ้าพ่อ มันทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมแต่เดิมที่เคยอยู่กันแนวนอน เสมอภาค เอื้ออาทรต่อกันหมดไป ตามได้เลยนะครับหลังจากเงินผ่องถ่าย เราพบว่ามีการเลือกตั้งกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านกันทั่วราชอาณาจักร และเป็นที่มาของการซื้อเสียง-ขายเสียงกัน แต่ก่อนหน้านั้นมันไม่มีความหมายเพราะกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านก็คือคนที่ทำหน้าที่เท่านั้นเอง เงินหรือผลประโยชน์ก็ได้สักเท่าไร แต่หลังจากเหตุการณ์เงินผ่องถ่ายขึ้นมาป็นปีหมดเลย ความสัมพันธ์ในระบบ อันเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งจะดูแลตัวเองกลุ่มของตัวเอง หมู่บ้านในท้องถิ่นก็หายไป เพราะแต่ก่อนนี้ จะขุดคลอง ทำถนน เขาก็ร่วมมือเกื้อหนุนแรงงานกันทำ เช่นในภาคเหนือทำเหมืองฝาย เป็นต้น เขาจัดการดูแลกันเอง รัฐเพียงแต่เสริมเท่านั้น ฉะนั้นรัฐในอดีตของล้านนาเพียงแต่ออกกฎหมายมังรายมารับรองว่า มึงอย่าไปโกงนะ อย่าไปขโมยน้ำเขาเนาะ รัฐเพียงแต่เสริมกิจกรรมต่างๆ ที่ท้องถิ่นเขาทำขึ้นมา แต่ไม่ใช่ รัฐเข้าไปจัดแจงเลย มันก็เกิดปัญหาผลประโยชน์ขึ้นมา ทำให้เกิดกลุ่มซ้อนขึ้นมา ฉะนั้นกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ซึ่งมีกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านก็เกิดเป็นกลุ่มอิทธิพลขึ้นมา อันนี้ไม่ได้หมายถึงทั่วไปนะครับที่หวังผลประโยชน์ เพราะรัฐเข้าไปจัดการตรงนั้นและสิ่งเหล่านี้เป็นมาตลอด ไม่เคยมีความเข้าใจว่า “ชุมชน” คืออะไรเลย

พอมาถึงรัฐบาลประชาธิปไตยก็ผันเงินมีयाาว่าเข้าไปอีก แล้วมารัฐบาลนี้ไ้เงินล้านบาทที่จะทำฉิบหายทั่วราชอาณาจักรเลย เพราะผันไปให้คนที่ไม่ใช่เป็นกลุ่ม บางแห่งเนี่ยมันยังไม่มิกลุ่มนะ จัดตั้งขึ้นมาชั่วคราวเพื่อที่จะเอาเงินขึ้นมา อย่างบ้านจัดสรรเนี่ยมันจะเป็นกลุ่มไม่ได้ เพราะการเป็นกลุ่มมันขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคม เวลาเราพูดถึง “ชุมชน” เราไม่เคยเห็นสิ่งที่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม ผมทำงานเข้าไปในชนบท เมื่อผมเข้าไปในหมู่บ้านเนี่ย บางทีผมไม่รู้จัก ผมก็มองหมู่บ้านเหล่านั้นเหมือนกับมีอบนะ มีการทำพิธีกรรมร้องรำทำเพลงอะไรกัน แต่ถ้าไปอยู่นานๆ แล้วจะรู้ว่า คนในชุมชนมันรู้จักกันหมดว่าใครเป็นใคร อย่างที่ท่านอาจารย์นิธิพูดถึงระบบนิเวศ จะนิเทศได้ ก็ต้องรู้ว่าใครเป็นใคร ไ้คนไหนไม่ตีมันก็กินหา มันเป็นกลไกที่ควบคุมอยู่ (social control) นอกจากนั้นมันก็ยังมีการควบคุมในเรื่องระบบนอกเหนือธรรมชาติที่อาจารย์นิธิพูดถึงปอบ ไ้คนไหนรวย รวย แล้วอธิบายไม่ได้ ไ้พวกนี้เป็นปอบร้อยเปอร์เซ็นต์ นี่คือกลไกที่มันมีอยู่ เขามีกลไกของสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ ศาสนา หรือจริยธรรมของเขาอยู่ แต่เวลารัฐเข้าไปจัดการ ไม่ได้มองมิติอันนี้เลย มองมิติในแง่ของเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์เท่านั้นเอง แต่ไม่ได้มองว่ามันมีมิติทางจิตวิญญาณที่เคลือบแฝงอยู่ ความร่มรื่นของชุมชนที่เกิดเป็นธรรมชาติในชนบทนั้น มันมีมิติของสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ ทุกคนจะต้องปฏิบัติในเรื่องที่มีคุณธรรม เพราะฉะนั้นอะไรต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่ากฎหมายห้ามในท้องถิ่นที่เป็นจารีตท้องถิ่นมันเป็นสิ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นดำรงอยู่อย่างราบรื่น แต่วันดีคืนดีรัฐจัดการระเบียบร้อยเลย และก็ใช้วิธีอย่างนี้อยู่จนกระทั่งบัดนี้

ผมอยากจะพูดว่ากลุ่มธรรมชาติที่เป็นชุมชนธรรมชาติมันถูกทำลายอย่างถึงรากหญ้าเลย แล้วจะเห็นได้ชัด ผมจะยกตัวอย่าง เมื่อ 20 ปีที่แล้วผมเข้าไปในหมู่บ้านอันหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือบ้านแดน ซึ่งเป็นหมู่บ้านของพวกส่วยอยู่ในเขตอำเภอสรีขรรภูมิ เมื่อตอนที่ผมเข้าไป คนเหล่านั้นอยู่เป็นกลุ่มก้อน แต่มีสภาพความเป็นอยู่ บ้านเป็นเรือนไม้ไผ่ะครับ แต่เขามีเด็ก ผู้ใหญ่ พ่อแม่อยู่ด้วยกัน เวลาไปพบปะเนี่ยเราจะพบว่าเขามาพูดคุยกัน แต่ 15 ปีหลังจากนั้นแล้วผมเข้าไปบ้านแดนใหม่ ปรากฏว่าบ้านดีขึ้น ปลูกเป็นหลังคาบังกะโลเป็นตึกอะไรอย่างนี้ แต่สำหรับคนแล้ว เราไม่เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างที่เคยเห็น กลายเป็นเด็กกับคนแก่ๆ แต่คนหนุ่มสาวที่เป็นพ่อแม่หายไปหมด ขณะเดียวกันก็มีเครื่องอะไรต่างๆ ที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก

(facilities) ของรัฐเข้าไปมากเลย มันสภาพของคนที่เป็นคนชั้นกลาง ถึงคนชั้นกลางตรงนั้น แทนที่จะเป็นระดับเดียวกันหมด แต่สิ่งที่ผมเห็นก็คือมันไม่มี "ครอบครัว" จำนวนมากไม่มีครอบครัว เพราะว่าในบ้านหลังหนึ่งแม้ว่าจะเป็นบ้านใหญ่โตแบบสมัยใหม่ก็จริง แต่คนที่อยู่ในนั้นคือคนแก่ๆ ที่เป็นปู่ตายาย ลูกเล็กเด็กแดง แต่ความเป็นพ่อแม่ไม่มี ทำให้เห็นเลยว่ามันเป็นสภาพสังคมแบบบ้านแตก ซึ่งมันสอดคล้องกับว่า คนภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากลงมาหากินในกรุงเทพฯ พ่อแม่ไปเป็นแรงงานบ้าง อะไรบ้าง แล้วก็เกิดปัญหาแตกแยกขึ้นมา นั่นก็คือการเปลี่ยนแปลงที่เข้าไปเชื่อมกับรัฐ แล้วรัฐเองก็ไม่เข้าใจถึงภาวะอันนั้น เพราะว่า ใน 40 ปีที่ผ่านมา เวลาเราจะพัฒนาอะไร เราเน้นเรื่องของวัตถุทั้งสิ้น แต่ไม่ได้มองเรื่องว่าความสุขความเป็นมนุษย์ ซึ่งมันต้องอยู่กับความสัมพันธ์ในครอบครัว แล้วขึ้นมาชุมชน แต่ภาพที่เห็นในชุมชนอันนั้น มันไม่ได้เป็นชุมชนอย่างที่ผมเคยเห็นมา ครอบครัวก็ไม่มี และสิ่งเหล่านี้พบมากมาย ไม่เฉพาะแต่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่เกิดขึ้นหลายๆ แห่งทั่วประเทศไทย

เมื่อพูดถึงครอบครัว ครั้งหนึ่งผมเคยได้รับเชิญจากสภาพัฒน์ให้ไปร่วมประชุมเรื่องเอตส์กับวัฒนธรรมอะไรทำนองนี้ ผมก็เข้าไปคุยกับเขา คือคนที่เป็นนักวิชาการมักจะบอกว่า "เราต้องทำให้ครอบครัวอบอุ่น" นั่นคือนักวิชาการ ผมก็ถามว่าเราจะทำอย่างไร เขาก็ตอบไม่ได้ แต่ผมก็ตั้งประเด็นบอกว่า ปกติแล้วเวลาเราพูดถึงครอบครัว เราต้องพูดถึงที่มาที่ไป สังคมที่เป็นมนุษย์จริง ๆ มันมีสถาบันอันหนึ่งคือสถาบันการแต่งงาน ซึ่งมันเป็นสถาบันสากล (universal) เพราะมนุษย์ไม่ได้มาจับคู่ผสมพันธุ์ (mating) แบบสัตว์นะ ไม่ได้สมสู่ง่ายๆ มันต้องมีการรับรองทางสังคมเกิดขึ้น แต่ก่อนนี้เรานิยามว่า ภาคเหนือ ภาคอีสานเขาผิดผี ภาคกลางยังเน้นเรื่องพรหมจรรย์ต่างๆ เหล่านี้ แล้วเวลาจะแต่งงานหมายความว่า ต้องเอาผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายหรือคนที่รู้จักมาพบกัน เพื่อประกันความมั่นคงของคนทั้งคู่ จะสืบไปถึงลูกหลาน สืบต่อในเรื่องมรดก แม้กระทั่งสิทธิของผู้หญิง สมัยก่อนนี้การแต่งงานจะเป็นที่รู้ว่าผู้หญิงคนไหนเป็นเมีย ฉะนั้นสังคมไทยสมัยก่อน ผู้หญิงเป็นใหญ่นะครับ มันถึงเกิดเมียหลวงขึ้นมา และเมียน้อยเมียหลวงก็ทำให้ ไม่ใช่ผู้ชายหาเอง มันไปรังสีแต่พอเราทำหลายสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็เกิดเมียเช่าเมียลับเยอะแยะ ผู้ชายเลยไม่รับผิดชอบ สำหรับผู้หญิงในชนบทเราเห็นสิ่งเหล่านี้ แล้วเราจะเห็นว่าผู้หญิงที่อยู่ในชนบท ผู้ชายมักจะเกรง เพราะอะไรรู้ไหมครับ เพราะโดยความเป็นจริงในชนบทเนี่ยส่วนมากผู้ชายแต่งงานแล้วต้องไปอยู่กับเมีย กว่าคนผู้ชายจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนจริงๆ เนี่ยเมื่อไรไหร่แล้วนะ ไปอยู่วัด ไปอะไรต่างๆ หรือไปสั่งสอน แต่ว่ากิจกรรมในชีวิตประจำวันของคนชนบทเป็นผู้หญิงทั้งสิ้น

เวลาผมไปทำงานในชนบท ผมต้องไปคุยกับพวกผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว รู้อะไรดี ๆ จากการนิเทศาแบบที่อาจารย์นิธิรัตน์แหละ ไปสามเดือนแรกไม่รู้หรอก เราอาจจะพบว่าคนนี้เป็นคนที่น่านับถือเพราะเรามองผิวเผิน แต่ถ้าเข้าไปถึงภายในจากระบบนิเทศาต่างๆ เราจะเห็นว่าไอ้คนนี้นั้นเป็นอย่างไร แต่ที่น่าสนใจคือระบบของชนบทนั้น เขาใช้การนิเทศาคู่กัน แต่วิธีการของคนในชนบทคือประนีประนอม ไม่ได้มีการหักล้างกัน แต่เราเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐ คนที่เกี่ยวข้องกับรัฐเนี่ยเอาสิ่งที่ขาว-ดำไปใส่ เอากฎหมายไปใส่ ถึงได้ทะเลาะกันอย่างมากมาย ตรงนี้มันจะต่างกันระหว่างวิธีโบราณของคนในชนบทกับวิธีของคนรุ่นใหม่ อันนี้เป็นตัวอย่าง ฉะนั้นที่แล้มา พอเราพูดถึง "ครอบครัว" เราไม่เข้าใจถึงสถาบันการแต่งงาน แล้วเราก็แต่งงานกันโดยที่ไม่ได้มีการมองกันในปัจจุบันว่า แต่งงานกันแบบนี้มันไปสร้างความเสื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้นทุกที ไม่ได้ทำให้สังคมดีขึ้น แล้วบางแห่งไม่มีการแต่งงาน โดยเฉพาะสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมแบบอุตสาหกรรม มันถึงเกิดภาวะที่เรียกว่าสมสู่และสำส่อนขึ้นมา เห็นไหมครับว่า เวลานี้เด็กลงไปถึงนักเรียนเลย อายุ 14 ผู้หญิง-ผู้ชายมันได้เสียกันแล้ว ภาวะต่างๆ เหล่านี้ที่มันทำลายทุกอย่าง เอตส์มันเกิดขึ้นเพราะตรงนี้ เพราะเราไม่เคยให้ความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม เวลาเราพูดเราจะพูดถึงวัตถุเท่านั้นเอง เมื่อไรจะได้เงินมา

เมื่อเร็ว ๆ นี้ ผมถูกแต่งตั้งเหมือนกับคุณหมอนิรันดร์ให้เป็นกรรมการฟื้นฟูปากมูล ก็ไปพบความจริง นักวิชาการอะไรก็ตาม เวลาไปพูดไปตามชาวบ้าน จะถามในเรื่องวัตถุอย่างเช่นถามเรื่องอาชีพของเขา จับปลาได้เท่าไร มีเงินได้เท่าไร แต่สิ่งที่ชาวบ้านตอบ เขาไม่ได้ตอบเป็นเงินตรา แต่ตอบเป็นวิถีชีวิตของเขา

ฉะนั้นเราจะเห็นชัดเลยว่า อะไรก็ตามที่รับจากคนภายนอกที่เข้าไปจัดการกันในชนบทนั้น มองในกรอบของตัวเอง ในเชิงวัตถุทั้งนั้น แต่ไม่ได้มองความเข้าใจของชาวบ้านที่เขาเจอ กรณีปากมูลนี่เช่นเดียวกัน เมื่อเวลาเกิดเหตุการณ์เกิดขึ้นมา เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือคพ. ไปถามชาวบ้านในลักษณะที่เป็นอาชีพ จับปลาได้เท่าไร และจะชดเชยอย่างไร แต่ชาวบ้านไม่ได้ตอบในเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ เขาตอบถึงวิถีชีวิต และผมก็ได้ความจริงว่า อันนี้เป็นตัวอย่างเมื่อเร็ว ๆ นี้ ทำให้เราเกิดสวามิภักดิ์เหมือนกัน คือแม่น้ำมูลตรงที่มีการสร้างเขื่อน ตั้งแต่แก่งสะพือหรือเลยแก่งสะพือไปหน่อยจนกระทั่งถึงต้นน้ำ ในทางความคิดของชาวบ้านเขาแบ่งเป็น “รวง” คือในท้องน้ำระยะหนึ่งที่เป็นเว้งน้ำ เป็นแหล่งที่ปลาชุกชุม ชาวบ้านจะเรียกว่า “รวง” และในการจับปลาเนี่ย พื้นที่รวงนั้นไม่เป็นของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง แต่มีชุมชนหลายชุมชนทั้งสองฝั่งน้ำ และที่ห่างไกลลำน้ำออกไปมาจับปลากัน ทำให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนในชนบทนั้น มันไม่ได้ขึ้นอยู่กับการทำไร่ทำนาอย่างเดียว

ฉะนั้นการสร้างเขื่อนไม่ได้สร้างเขื่อนเพื่อกักน้ำไว้ใช้เพื่อไปช่วยการเกษตร แต่กลุ่มที่มาใช้รวงอันนั้นนะ มีตั้งหลายชุมชน วิถีชีวิตของเขาคือการจับปลา และเขาพูดเลยว่า ต่างคนก็ต่างมาใช้รวงอันนั้นด้วยกัน มีเรือมีอะไรมา และคนที่อยู่ห่างออกไปไกลจากแม่น้ำก็เข้ามาจับ แต่หลังจากที่เขาเขื่อนแล้วรวงสลาย และเวลาเราชดเชยเขา เราก็ชดเชยแบบอาชีพ ว่าให้กี่สตางค์ๆ ที่นี้คนที่ไม่ได้ชดเชยเพราะไม่ได้มีที่ดินอยู่ริมน้ำ ที่อยู่ห่างออกไป พวกนี้ไม่ได้ชดเชยหรอกครับ แต่วิถีชีวิตเขาเปลี่ยนเลย เขาจับปลาไม่ได้ เขาต้องไปหากินแบบรับจ้าง ครอบครัวยากแค้น เด็กไปหากินในเมืองเหล่านี้ นี่ก็เกิดภาวะที่น่ากลัวขึ้นมา ฉะนั้นเวลาจะพิจารณาอย่างนี้ก็ต้องพิจารณาว่า ตัวรวงมันเป็นของท้องถิ่น ซึ่งหลายชุมชน และแต่ละชุมชนของเขาเนี่ยเป็นกลุ่มเพื่อชีวิตเนะครับ และกลุ่มเพื่อชีวิตเนี่ยความสัมพันธ์ทางสังคมมันรู้จักกันหมดเลย และก็ความสัมพันธ์แบบแนวนอนที่ต้องเอื้ออาหารต่อกัน ไม่ใช่คนใดคนหนึ่งจะเอาเป็นประโยชน์ ฉะนั้นคนที่อยู่ในกลุ่มเพื่อชีวิตมันจะคานกันเอง เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าเราจะช่วยอะไรก็ตามเข้าไป เราจะจัดสรรกันได้ และกลุ่มเพื่อชีวิตนี้ก็ปรากฏให้เห็นเร็ว ๆ นี้ เพราะเป็นการเคลื่อนไหวจากข้างล่างอย่างที่อาจารย์นิพูต มันประหลาดมาก เขาเคลื่อนไหวที่เขาเคลื่อนไหวเพราะเขาเข้ามาอยู่ในสภาพจนตรอกเนะครับ อย่างเช่นสมัชชาคนจน พวกกลุ่มปากมูล เป็นต้น เขาอยู่ในสภาพจนตรอก ฉะนั้นเขาต้องรวมกลุ่ม

ท่านรู้ไหมครับว่ารวมกลุ่มของคนที่อยู่ปากมูลนั้น ที่น่าประหลาดคือมีแต่คนแก่กับผู้หญิง หนุ่มๆ สาวๆ เนี่ยน้อยมากเลย แล้วเวลาไปประชุมร่วมกันตรงนี้ ผมเห็นภาพของกลุ่มคนเหล่านี้ เขามีแก่น มีขันติธรรม ที่เคยก้าวร้าวเขาจะไม่มี เขาจะนิ่ง แล้วเขาจะรอฟังว่ากลุ่มอื่นคิดอย่างไร แต่ที่น่าสนใจคือ คนที่อยู่ในกลุ่มสมัชชาคนจนนี่คือผู้หญิงและคนแก่ๆ ขณะที่กลุ่มอื่นซึ่งเกิดขึ้นจากการแตกแยกของคนในท้องถิ่น ก็คือกลุ่มที่คพ. สร้างขึ้น มีพวกกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน พวกประธานสหกรณ์ คนเหล่านี้พูดตามฟอรัม คือในระบบอุปถัมภ์ของรัฐบาล ที่กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านมักพูดถึงเขื่อนว่ามันมีประโยชน์ พูดถึงกระชัง กระชังมันก็กลุ่มอาชีพเนะครับ แต่มันไม่เป็นวิถีชีวิตทั้งหมด แล้วจะพูดก้าวร้าวมากเลย อันนี้คือความต่าง แล้วพวกนี้ไม่มีแก่นอะไรที่จะอธิบาย เพียงแต่อำนาจของรัฐ ความชอบธรรมตามระบบเศรษฐกิจเท่านั้นเอง และขณะเดียวกันในกลุ่มตรงนี้ก็มันก็มีสิ่งที่ซ่อนอยู่ เพราะมีอบต.กำนันรุ่นใหม่เกิดขึ้น คนพวกนี้น่าประหลาดมาก เขาอยู่ในกลุ่มที่รัฐจัดตั้งขึ้น แต่เขาพูดด้วยความเจ็บปวด เขาบอกว่าหลังจากที่มีเขื่อนแล้ว ครอบครัวยากแค้น พ่อกับลูกไม่พูดกัน พี่กับน้องไม่พูดกัน จะฆ่ากัน มันประหลาดตรงที่ในกลุ่มนี้พูดออกมาเลยว่า เขื่อนเนี่ยมันนำความวิบัติมาให้เขา อันนี้คือที่เราเห็นภาพ ฉะนั้นท่านนี่ก็ออกไหมครับ สังคมมันกำลังพังเข้าไปถึงรากหญ้า (grass root) เราจะแก้ด้วยวิธีอะไร เวลานี้คนในชนบทจะฆ่ากันเองภายในกลุ่มของเขาเอง มันแตกแยก และสิ่งที่ทำให้แตกแยกคือสิ่งที่จากข้างนอกไปเนะ

เสนอเขาโดยที่ไม่เข้าใจวิถีชีวิตของเขา วิถีคิดของเขา เวลาสัมภาษณ์ก็สัมภาษณ์แต่อาชีพเท่านั้นเอง แต่ไม่คิดว่า วิถีชีวิตที่เขาอยู่รวมกันนั้นมันคืออะไร

นี่คือตัวอย่างสิ่งที่เราเห็นว่า เกิดการไม่เข้าใจ ที่นักกลุ่มปากมูลเนี่ยผมชมเป็นพิเศษเลยว่า เป็นพลังจากภายในซึ่งมีคนแก่และผู้หญิง ซึ่งอันนี้เขาได้มรดกของเดิมของเขา เขาแข็งแรง แล้วเผชิญมรดกของนักวิชาการข้างนอกเข้าไปช่วย ซึ่งผมเห็นว่ามีค่ามาก เพราะว่าสังคมเราแต่เดิมมาในระบบรัฐอุปถัมภ์ คนในระดับพื้นบ้านท้องถิ่นไม่มีความมั่นใจในตัวเองเลย เขารวมกลุ่มเขาก็อาจจะมั่นใจขึ้น แต่เวลานี้ถ้าเราไปเสริมเขาให้เกิดความมั่นใจ ผมคิดว่าภูมิปัญญาต่างๆ จะเกิดขึ้น แล้วเราจะเรียนรู้อะไรตั้งหลายอย่าง ผมเข้าไปสัมผัสกับคนเหล่านี้ ผมรู้สึกได้ว่าผมได้ความรู้มากกว่าที่ผมจะไปสอนเขา เขาสอนเราด้วยซ้ำ สิ่งเหล่านี้ถ้าหากว่าเราปรับได้ ก็จะสนับสนุนการเคลื่อนไหวให้ดีขึ้น ผมเชื่อและคิดว่าเวลานี้คนชนบทมีการเคลื่อนไหวจริง แต่ยังไม่มีความมั่นใจ แล้วถ้าหากข้างนอกเข้าไปเกี่ยวข้อง ต้องเข้าใจให้รอบจัดหน่อย ให้รู้ว่ามันคืออะไร ฉะนั้นบางครั้งเราเอาความคิดของคนข้างนอกเข้าไป เขารับไม่ได้ เขาไม่เข้าใจ มันจะเกิดความขัดแย้ง แต่ถ้าสามารถจะเรียนรู้ว่าภายในเขาคิด เขามีความเห็นอย่างไร แล้วช่วยเสริมให้ มันก็จะดีขึ้น ผมเห็นการเคลื่อนไหวอันนั้นเยอะแยะ ที่เวลานี้เขาไม่ได้พูดแบบสิ้นหวังนะครับ ผมเห็นการเคลื่อนไหวที่ดีในชนบท ที่คนในชนบทหลายคนเริ่มรู้ตัวเอง และสร้างความเข้มแข็ง แต่ขณะเดียวกันจุดอ่อนอยู่ที่รัฐเอง เข้าใจเขาดีหรือเปล่า เพราะใน 40 ปีที่ผ่านมา เรามองแบบอเมริกัน แบบวัตถุ เราไม่เคยให้ความสำคัญกับสังคมศาสตร์หรือมนุษยศาสตร์เลย เราให้ความสำคัญกับเศรษฐศาสตร์ เทคโนโลยี หรือการเมืองเท่านั้น เราขาดความเป็นมนุษย์อย่างสิ้นเชิง และภาวะที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความแปลกกละเอียดของบ้านเมือง นี่เป็นเรื่องที่น่ากลัวมาก

ฉะนั้นถ้าจะฟื้นฟู ผมว่ามันจำเป็นที่จะต้องมาคิดใหม่ และสิ่งที่สำคัญ จะต้องทำความเข้าใจว่าชุมชนนั้นหมายถึงอะไร นักวิชาการปัจจุบันเนี่ย ผมชอบอาจารย์นิธิที่บอกว่ามีต็อกเตอร์ต็อกดินเยอะ ที่พูดถึงเรื่องว่าเอาวิธีการใหม่ๆ ไปมองให้เขา เรื่อง "ชุมชน" ต้องเอาให้มันแน่ชัดว่า ชุมชนคืออะไร ไม่ใช่กลุ่มเล็กๆ กับบอกเป็น "ชุมชน" กลุ่มอาชีพบางกลุ่มเป็นชุมชน แต่ขณะเดียวกันมันเป็น local group ตั้งเยอะแยะในกลุ่มท้องถิ่น ที่เขาอยู่กันมามีมิติของเวลาครับ ชุมชนในชนบทที่จะสร้างระบบทางวัฒนธรรม ชีวิตวัฒนธรรม วิถีชีวิตได้ ต้องมีเวลาอย่างน้อย 3 เจเนอเรชั่น มันรู้จักใครเป็นใคร พ่อแม่เป็นอย่างไร มันถึงจะคุมคนอื่น รู้ว่าใครเป็นใคร จะช่วยกันอย่างไร อันนั้นต้องพิจารณาก่อน และต้องเข้าใจสิ่งเหล่านี้ ไม่ใช่รู้ไปจัดตั้งอะไรให้มันเหลวแหลก และที่อันตรายขณะนี้ ท่านรู้ไหมว่าอะไรจะเกิดขึ้น ระบบปฏิรูปการศึกษาใหม่เนี่ยเฮงซวยที่สุด เพราะว่าไปตัดจริดสร้างเขตการศึกษาอีก 270 แห่ง สร้างไปทำไมให้มันไปซ้อนกับระบบเขตของมหาดไทย ซึ่งเวลานี้ใช้จังหวัดใช้ใหม่ 76 จังหวัด ผมก็ไม่รู้ว่าทำไมคราวนี้มหาดไทยมันไม่พูดนะ ปลอมให้ต็อกเตอร์ต็อกดินไม่ถึง 3-4 คนมาพูดกัน ตรงนี้มันอันตราย แล้วถามว่าทั้งมหาดไทยและทั้งการศึกษาครอบลงไปนั้นนะ แล้วชุมชนท้องถิ่นธรรมชาติเขาอยู่กันอย่างไรร

ผมคิดว่า ใน 40 ปีที่ผ่านมาเนี่ย สำนักของความเป็นจังหวัดได้เกิดขึ้นแล้ว ที่เรายอมรับในแง่ของเขตบริหารที่ลงไป สำนักความเป็นจังหวัดมันมี ทำไมไม่ใช่ตรงนั้นเป็นฐานล่ะ ทั้งเขตการบริหาร เขตการศึกษารวมกัน จะได้สัมพันธ์กับเขตทางวัฒนธรรมและสังคม แต่เนี่ยคุณสับแยกกันไปแยกกันมา แล้วถามว่าอะไรจะเกิดขึ้น นี่คือการคิดในตุ้ยเนี่ย จากห้องเย็นเพียงไม่กี่คน และก็บอกว่าต้องออกกฎหมาย แต่ออกกฎหมายไปทำไม ชาวบ้านฟังลูกเดียวจะครับ ผมขอแค่นี้ก่อนนะครับ

รศ.ดร.กฤษฎา อาชนิจกุล : ขอบพระคุณค่ะ อาจารย์ศรีศักรที่ประเด็นที่น่าสนใจหลายอันนะค่ะ อันที่หนึ่งคือ พูดถึงเรื่องว่าตัวชุมชน มันต้องเน้นระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ในขณะที่ระบบการให้ความช่วยเหลือโดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้เงินเข้าไปสู่หมู่บ้านในชนบท เริ่มต้นตั้งแต่สมัยอาจารย์ถึกฤทธิ์เป็นต้นมา ใช้เงิน ก็ใช้ระบบการปกครองท้องถิ่น ระบบเขตแดนตำบลหมู่บ้านเป็นตัวหลัก ก็เลยทำให้มันไม่ได้เข้าไปถึงระบบความ

สัมพันธ์ที่แท้จริงในสังคม และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ มันไปทำลายระบบความสัมพันธ์ที่เอื้ออาทรซึ่งแข็งแกร่งอยู่แล้วให้อ่อนแอลง แล้วไปก่อให้เกิดกลุ่มผลประโยชน์ในชนบทขึ้น ซึ่งอาจารย์ตั้งข้อสันนิษฐานว่า มันเป็นรากของการเกิดกลุ่มมาเฟียในชนบทจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งก็น่าจะวิเคราะห์กันดูว่ามันมีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน

อีกประเด็นหนึ่งเท่าที่ดิฉันจับได้ อาจจะผิดถูกอย่างไรอาจจะลองแลกเปลี่ยนกันดู คืออาจารย์พูดไม่เยอะ แต่มองว่าธงนำของการปฏิรูปบ้านเมืองเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยตั้งแต่เรารับเอาความคิดของธนาคารโลกเข้ามา ในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่แผนที่ 1 เนีย ธงนำก็คือเรื่องเศรษฐกิจ และนักวิชาการหรือเทคโนโลยีที่เข้าไปรวมกันทำงานพวกนี้ ก็จะใช้เศรษฐกิจหรือใช้นักเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก เราให้ความสำคัญหรือมีระบบการศึกษาที่จะให้องค์ความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์ต่างๆ เข้าไปช่วยทำความเข้าใจระบบการเมืองและการปฏิรูปบ้านเมืองค่อนข้างน้อย อันนี้จะเป็นปัญหาที่มันเป็นวิกฤติวัฒนธรรมอีกอันหนึ่งไหม

อีกประเด็นหนึ่งอาจารย์พูดถึงปฏิรูประบบการศึกษา ที่ว่าขณะนี้แบ่ง ถ้าจำตัวเลขไม่ผิดคือ 295 เขต อันที่จริงแล้ว เขตของระบบราชการนั้น ทุกกระทรวงมีเขตของตัวเอง ถ้าท่านสัมผัสกับกระทรวงหลายๆ แห่ง ท่านจะทราบ อย่างกระทรวงสาธารณสุข ท่านก็มีเขตของท่าน การศึกษสมัยก่อนเขาก็มีเขตของเขา กระทรวงอื่นก็เช่นกัน ต่างคนต่างเขตซึ่งทับซ้อนไม่เหมือนกัน ก็ทำงานกันไป ปัจจุบันสำนักงานปฏิรูปการศึกษาเสนอ 200 กว่าเขต ในขณะที่ก็มีเสียงพูดถึงความคิดของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาที่ว่าอยากจะเอาระดับอำเภอเป็นเขตการศึกษา ซึ่งอาจารย์ศรัทธามองว่า น่าจะมีระดับจังหวัด อันนี้ดิฉันเข้าใจว่าเป็นเรื่องซึ่งเราถกเถียงกันได้แหละ ตอนนี้อาจารย์ชัยอนันต์ยังเดินทางมาไม่ถึง... ใครอยากจะแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม หรือว่าจะตั้งคำถามก็ได้ เรียนเชิญที่ไม่โครโฟนนะคะ

ดร.เจือจันทร์ จงสถิตอยู่: สวัสดีค่ะ... ก็อาจจะเป็นหนึ่งในจำเลยที่ท่านอาจารย์ศรัทธาพูดถึง ไม่ทราบว่าเป็นตอกเตือนด้วยหรือเปล่า บางทีเรื่องของการสื่อสารประชาสัมพันธ์ของสำนักงานปฏิรูปการศึกษาอาจจะย่อหย่อนไป แต่ขณะที่เราพยายามที่จะทำความเข้าใจ ก็ยังถูกท้วงติงว่าใช้งบประมาณมากเกินไปนะคะ ตรงนี้อาจจะยอมรับเป็นข้อบกพร่อง ไม่สามารถที่จะอธิบายได้ว่าทำไมถึงต้องเป็น 295 เขตพื้นที่การศึกษา จริงๆ แล้วโดยเจตนา เราเห็นด้วยกับที่ท่านอาจารย์นิพัทธ์พูดมาตลอดว่า การศึกษาหรือว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับข้างล่าง หรือกับชุมชนมันอ่อนแอ และก็มีช่วงชั้น (hierarchy) ที่มากเกินไป และโดยสภาพปัจจุบันระบบการศึกษามันก็เป็นการที่แบ่งชั้นในการปกครอง จากสายตั้งลงมาเรื่อยๆ มากเกินไป ซึ่งเราก็นึกถึงกันแล้วว่าในเชิงของงบประมาณ 100 บาท จะตกไปถึงเด็กประมาณสัก 10 บาท เขาก็เทียบกันเหมือนไอศกรีมแท่งหนึ่งที่กว่าจะไปถึงเด็กเนี่ย เด็กไม่ได้กินหรอก เหลือแต่ไม้ ฉะนั้นเราก็นึกถึงว่า สาเหตุตรงนี้นั้นเป็นเรื่องของชนชั้นที่แบ่งกันมากเกินไป อันนี้ประเด็นที่หนึ่ง

ประเด็นที่สอง ในระบบของการบริหารจัดการปัจจุบัน เราไม่ค่อยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเท่าที่ควร ที่นี้ทำอะไรถ้าหากว่าเราเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารจัดการการศึกษาเสียใหม่ ซึ่งในส่วนนี้จริง ๆ ดิฉันก็เข้าไปมีส่วนร่วมด้วย ก็พยายามที่จะเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนมากที่สุด ฉะนั้นในการที่เสนอโครงสร้างใหม่ขึ้นมาในในระดับโรงเรียนเราอยากให้มีการการโรงเรียนที่เป็นผู้แทนของชุมชนเข้ามามากที่สุด ตรงนี้รูปแบบมันเป็นอุดมการณ์แล้วมันจะทำได้หรือไม่ได้ หรือมันจะกินได้หรือเปล่านั้นแบบที่อาจารย์นิพัทธ์ว่า ก็คงจะต้องอาศัยความจริงใจของภาครัฐที่จะกระจายลงไปจุดนั้น และเราทำความเข้าใจทำให้เกิดขึ้น ดิฉันคิดว่ามันจะทำได้นะคะ

ดิฉันได้ไปจังหวัดกาฬสินธุ์ ที่เขาจัดเครือข่ายพ่อแม่เพื่อที่จะให้เข้าใจเรื่องชุมชน ก็มีผู้แทนชาวบ้านจริงๆ เลยที่แบบไม่เข้าใจมาถามว่า ปฏิรูปการศึกษาแล้ว พวกเขาจะได้อะไรขึ้นมา แล้วทำไมต้องให้เขามาร่วมมือด้วย บางคนเนี่ยด้วยความที่ไม่เคยร่วมมือมาก่อน หรือว่าร่วมมือในลักษณะที่ถ้าเป็นกรรมการโรงเรียนก็ถูกโกงอย่างเดียว คือเข้าไปนั่งก็ต้องเตรียมของขาวแล้วนะคะ ต้องมาด้วยในรูปแบบนั้น ซึ่งตรงนี้จริงๆ มันเป็นเรื่องที่ดี ว่าอยากจะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เราอยากจะมองว่า การศึกษาในอนาคตต่อไปนั้น นี่คือมอง

เป็นเชิงวัฒนธรรมนะคะ ว่ามันต้องคืนให้กับประชาชน ต้องให้ประชาชนเขามีส่วนร่วม การกำหนดหลักสูตรท้องถิ่นก็ต้องให้ชุมชนร่วม ไม่ใช่พอหลักสูตรท้องถิ่นก็เป็นหลักสูตรสถานศึกษาอีก ในพ.ร.บ.ใช้คำนี้ ซึ่งดิฉันก็ไม่ถูกใจ แต่ว่าไม่ได้มีส่วนในการที่จะไปเป็นกรรมการที่จะไปแก้คำนั้นนะคะ ก็เป็นคำว่า “หลักสูตรสถานศึกษา” อีก แล้วก็ไปอธิบายความหมายของ “หลักสูตรสถานศึกษา” ว่าหมายถึงหลักสูตรท้องถิ่น ที่ให้ชุมชนเขาเป็นผู้ที่มีส่วนกำหนด อันนี้คือเจตนารมณ์

ที่นึกกลับมาถึงเรื่องเขตพื้นที่ โดยเหตุผลที่อยากจะให้ชนชั้นมันลดลงไปมากที่สุด ก็เลยคิดว่าการแบ่งให้มีหน่วยงานที่เป็นยูนิตเล็กๆ หน่อยที่ดูแล แต่ยูนิตตรงนี้ เราก็ไม่อยากจะให้เป็นยูนิตที่รัฐเข้ามาครอบงำมาก โดยตัวพ.ร.บ.การศึกษาตรงนั้น มันอาจจะยังไม่ค่อยสะท้อนเท่าไร แต่ดิฉันคิดว่าตรงนั้นน่าจะเป็นขั้นบันได แต่ทำไมถึงเป็น 295 แทนที่จะเป็น 76 ตรงนี้ก็อยากจะเรียนท่านอาจารย์ศรีศักรว่า เราอาจจะเป็นนักวิชาการที่คิดมากเกินไป แต่มันก็เป็นเหตุผล ในปัจจุบันนี้ที่เป็น 76 นะคะ มันทำให้จังหวัดบางจังหวัดเนี่ยใหญ่มาก อย่างโคราชเนี่ย 30 กว่าอำเภอ มันก็ไม่ได้สะท้อนวัฒนธรรมของโคราช ดิฉันคิดว่าชุมชนที่เล็กลงมาหน่อย มันจะสะท้อนวัฒนธรรมได้ดีกว่า ที่นี้เวลาที่เรแบ่งเขตพื้นที่เป็น 295 เนี่ย ก็เอาจำนวนประชากรมาดู อันนี้อาจจะค่อนข้างไม่ดีในเชิงปริมาณ แต่ว่าเอามาดูในลักษณะของการเดินทาง สภาพภูมิศาสตร์ สภาพวัฒนธรรม เราไปทดลองดูในจังหวัดยะลา ซึ่งมีชุมชนวัฒนธรรมที่นับถือศาสนาต่างกัน แต่ปรากฏว่า ศาสนาที่ต่างกันไม่ได้เป็นอุปสรรคในพื้นที่ ที่การรวมตัวกันการอยู่ระหว่างต่างศาสนาไม่มีปัญหา คืออยู่กันด้วยดี มีความสัมพันธ์กัน เพราะเขาเป็นวัฒนธรรมที่ยาวนานมาแล้ว ฉะนั้นดิฉันคิดว่าจุดประสงค์ที่แบ่งนั้น เพื่อต้องการที่จะให้ทรัพยากรมันกระจายลงไปมากที่สุด และในเขตพื้นที่นั้นเราก็อยากเห็นมีผู้แทนของชุมชนเข้าไปร่วมด้วย ถึงได้กำหนดว่า ในแต่ละเขตพื้นที่นั้นขอให้มีการรวมการเขตพื้นที่ แต่ดิฉันยอมรับว่า เวลาเราพูดถึงกรรมการเขตพื้นที่ มันอาจจะเป็นโครงสร้างของการจัดตั้งมากเกินไป แต่อย่างน้อยที่สุดมันเป็นก้าวหนึ่งที่เราเห็นว่า ชุมชน ผู้ปกครองจะต้องเข้ามาเป็นกรรมการเขตพื้นที่ ซึ่งตรงนี้เองทั้งกรรมการโรงเรียน กรรมการเขตพื้นที่นั้นเนี่ย ทางฝ่ายการเมืองจะไม่ค่อยชอบ แต่อย่างน้อยที่สุดดิฉันคิดว่า มันเป็นเรื่องที่เราเข้าไป (intervention) ที่จะทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น แต่ทางฝ่ายที่เป็นข้าราชการทั้งหลายยังมองว่า สิ่งเหล่านี้ยังไม่สมควร ยังอยากให้มันอาศัยอยู่ในมือรัฐส่วนหนึ่ง จึงอยากเรียนอาจารย์ว่า การที่เราแบ่งจาก 76 มาเป็น 295 เขต เพื่อที่จะลดขั้นตอนเท่านั้นเอง โดยใช้เกณฑ์ตรงนี้... มันมีเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังค่อนข้างมาก แต่ที่ดิฉันมาอยู่ในกระบวนการที่ร่วมมือด้วยเนี่ย ดิฉันก็เกร็งมาก เหมือนกับที่อาจารย์นิธิว่า เราทำอะไรไป เราไม่อยากจะให้เป็นลักษณะของเทคนิค แต่มันถึงเวลาแล้วที่จะต้องเปลี่ยนใหม่ พอถึงประเด็นตรงนี้แล้วเราก็อาจจะไม่ได้มีกระบวนการที่ทำให้ชุมชนหรือประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเขตพื้นที่เท่าที่ควร ตรงนี้อาจจะเป็นเรื่องที่ต้องยอมรับ เราก็จัดรับฟังความคิดเห็นคล้ายๆ กับ สสร. แต่อาจจะไม่ได้ทำมากขนาดนั้น แต่ว่าเมื่อมาถึงเรื่องผลประโยชน์แล้วเนี่ย ก็เรียกว่ามันหยุดชะงักไปเลย

ดิฉันคิดว่า ถ้าหากว่าเรามีข้ออะไรที่คิดว่าน่าจะทำให้การปฏิรูปการศึกษาซึ่งนำไปสู่การปฏิรูปเมืองไทยให้ดีขึ้น ดิฉันคิดว่ามันน่าจะเปิดเวทีที่จะพูดคุยกัน มากกว่าที่จะเป็นวิวาทะกันระหว่างนักการเมืองกับข้าราชการหรือนักวิชาการ ซึ่งโดยสภาพที่เป็นอยู่นั้นมันไม่เกิดประโยชน์ ก็เลยคิดว่าจะทำอย่างไรที่เราสามารถที่จะร่วมมือกันได้ ทั้งฝ่ายท่านที่เป็นนักปราชญ์ ฝ่ายประชาชนหรือฝ่ายอะไรต่างๆ ที่เราอยากจะเห็นการศึกษาของบ้านเรามั่นสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เพราะเราพูดกันคนละทีและพูดกันคนละมุมอยู่ตลอดเวลา บังเอิญเมื่อเสาร์-อาทิตย์ที่แล้วมา ดิฉันก็ผ่านไปที่เขื่อนปากมูล กระซิบอาจารย์นิธิว่า ดิฉันก็เพิ่งไปเห็นหลังจากที่มีเหตุการณ์ซึ่งก็มีลวดหนามและรอยลวดหนามที่ถูกประชาชนที่ต้องการจะเข้าไปตกปลาจับปลาอะไรตรงนี้ ก็เห็นในสภาพตรงนั้นมันเป็นข้อขัดแย้งกันตลอดเวลา ก่อนมาอุปสมบท ดิฉันไปลาวมา ก็ไปมองน้ำตกอันหนึ่งแล้วก็มิสพานออกไป ดิฉันก็ว่า เอ๊ะ! สพานอะไร เขาบอกไม่ใช่ อันนี้แหละคือสพานล่อปลาให้ตกลงมาที่เขื่อน ที่จริงไม่ใช่เขื่อนนะ เป็นสภาพน้ำตกซึ่งเป็นธรรมชาติมาก เขื่อนยังไม่ได้เข้าไป ก็เห็นว่าสิ่งที่เขาทำไว้ มันเพื่อ

วิถีชีวิตของเขาที่ยังสามารถจะตกปลาได้ ฉะนั้นเวลาไปกินปลาที่ลาวเนี่ย เราจะรู้สึกชื่นใจมาก เพราะว่าเป็นปลาธรรมชาติจริงๆ ผักก็ธรรมชาติ... ที่นี้ถ้ามาเปรียบเทียบกัน ดิฉันคิดว่า เมืองไทยก็ก้าวหน้าได้ถึงจุดหนึ่งแล้ว ที่อาจารย์นิธิพูดว่า อาจารย์ก็แยกแยะ (classify) ว่า มีคนชั้นกลาง มีชนชั้นล่าง อย่างดิฉันเองฟังอาจารย์แล้ว เอ๊ะ! เราเป็นคนชั้นอะไร จะชั้นกลางก็ไม่ใช่ว่า จะชั้นล่างรี อาจารย์บอกไม่ใช่เพราะไม่ได้อยู่ชนบท ไม่ได้อยู่ติดดิน คงจะฝากตามอาจารย์นิธิให้ช่วยแจกแจงสักหน่อยได้ไหมคะว่า ความหมายของ “คนชั้นกลาง” กับคนชั้นล่าง สำหรับคนชั้นล่างเนี่ย อาจารย์อยู่ในชนบทอยู่ที่เชียงใหม่อาจารย์จะเห็นชัด ที่นี้ถ้าอยู่ในกรุงเทพฯ อย่างพวกเรา เนี่ยเป็นคนชั้นอะไร เราไม่กล้าที่จะพูดว่าเราเป็นคนชั้นกลาง เพราะว่าเราก็ไม่ได้มีฐานะอะไร ก็อยู่แบบวันๆ แบบนี้ที่จะอยู่ไปได้ อาจจะโชคดีหน่อยที่ได้เรียนหนังสือสูงขึ้นก็เลยจับกลุ่มอย่างนี้ ที่นี้ถ้าหากว่าท่านอาจารย์นิธิ จะช่วยชี้ให้เห็นว่า ความร่วมมือระหว่างชุมชนด้วยกันที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่เนี่ย มันมีวิถีทางที่จะทำได้แบบไหน ก็ขอขอบคุณ และขออนุญาตถามด้วยคะ

ดร.สุรัตน์ เมธิกุล (คณะวารสารศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์) : ผมคิดว่าที่ท่านอาจารย์นิธิพูดน่าสนใจ ที่มองว่า เราหวังจะพึ่งพาชนชั้นกลางในระบบของการพัฒนาประชาธิปไตยคงจะลำบาก ผมก็กลับมีคำถามอีกว่า ที่จริงท่านอาจารย์นิธิก็เคยพูดที่ธรรมศาสตร์ พูดถึง “การเมืองภาคประชาชน” ที่นี้บทบาทตรงนี้ผมกำลังมองเรื่องวัฒนธรรม อาจารย์เสนอให้ จามริกเคยเขียนไว้บรรทัดเดียว แต่ว่าทำให้เข้าใจมองเห็นปัญหา ท่านเขียนว่า ถ้าจะถามว่า วัฒนธรรมทางการเมืองคืออะไร คำตอบก็คือวัฒนธรรมในสังคมนั่นเอง เพราะฉะนั้นตรงนี้ผมว่าวัฒนธรรมในเรื่องอำนาจนิยมและวัฒนธรรมในเรื่องระบบอุปถัมภ์ตรงนี้ค่อนข้างรุนแรง เหมือนกับที่เรามีคำถามต่างๆ ผมเองที่จริงก็เคยมีส่วนที่ตัวเองไปเกี่ยวข้องกับระบบของอำนาจ ก็เกิดความสงสัยหลายอย่าง ว่าที่จริงถ้าดูอย่างผมอยู่มหาวิทยาลัย เราจะเห็นว่าคนบดี อธิการบดีนั้น ที่จริงเขามาจากการสรรหาใช่ไหมครับ ระหว่างท่านเป็นอาจารย์ธรรมดา กับเป็นผู้บริหารเนี่ยต่างกันไหม หรือบุคคลซึ่งเข้าอยู่ในสภา ที่มาขอคะแนนเราเนี่ย พอเข้าไปแล้วเป็นอย่างไร

ผมว่าวัฒนธรรมเรื่องอำนาจนั้น บางครั้งเราในฐานะประชาชนรู้สึก ว่า คนที่มาอยู่ตรงอำนาจตรงนั้น แล้วเราบอกว่าเราอยู่ในยุคของประชาธิปไตย มีเสรีภาพต่างๆ มันจริงหรือเปล่า ท่านรับฟังความคิดเห็นหรือสะท้อนออกอย่างไร ผมเห็นด้วยกับคุณหมอกะแสที่ขณะนี้กำลังจะแก้ไข พ.ร.บ.ข่าวสารข้อมูลฯ ที่บังคับหรือกำหนดให้องค์กรอิสระต่างๆ ต้องเปิดเผยข้อมูลด้วย เพราะฉะนั้นกระบวนการจัดการบริหารข้อมูล ทำให้เกิดประโยชน์หรือเสียประโยชน์ตรงนี้นั้นเกิดขึ้น ผมถึงถามว่าที่จริงแล้ว ไม่ว่าจะเป็นองค์กรอิสระ กรรมการสรรหา หรือรัฐสภา บรรทัดฐานของท่านในการตัดสินใจนั้นพอจะให้ผมเชื่อถือได้ไหมว่า โอเคคุณทำดี คุณคนดี บรรทัดฐานเป็นอย่างนี้ ผมแยกกันไม่ค่อยออกระหว่างวัฒนธรรมความเป็นคนไทยกับระบบที่เรา กำลังพัฒนาอยู่ขณะนี้ และตัวเองก็เจอกับปัญหาของการตัดสินใจของคนกลุ่มหนึ่งอยู่เสมอ เลยอยากจะสะท้อนให้เห็นว่า ที่จริงสังคมไทยที่เราเรียกร้อง เราเห็นว่าคนน้อยๆ ตัดสินใจได้ดี เราเอารูปแบบมาจากต่างประเทศ แต่ปรากฏเป็นจุดอ่อนว่า ตัดสินใจระหว่างคน 5 คน กับ 10 คนเนี่ย กลายเป็นว่า 10 คนจะดีกว่า เพราะอย่างน้อยนะครับ มันมีการทัดทานกันบ้าง ใน 5 คน เกิดมีใครสักคนเป็นประเภทที่สามารถเข้าไปกุมอำนาจหรือการจัดการนั้นๆ ได้ ความยุติธรรมอันนี้มันเสียหายไปเลย ฉะนั้นผมคิดว่า การที่จะจัดตั้งองค์กรหรือมองปัญหาต่างๆ ปัญหาเรื่องวัฒนธรรมที่เรา กำลังถกเถียงกันอยู่เป็นประเด็นสำคัญ ขอขอบคุณครับ

รศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี (คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ ม.มหิดล) : ผมพยายามจะโยงไปสู่ประเด็นของสิ่งที่เรียกว่า “เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม” คืออยากจะเล่าจากประสบการณ์ของตัวเองว่า ขณะนี้ที่มหาวิทยาลัยมหิดลเราพยายามจะพัฒนาเครือข่ายการวิจัยเชิงบูรณาการเพื่อการพัฒนาผู้นำทำจีน-แมกลอง และเราใช้เวลาประมาณ 5-6 เดือนที่ผ่านมาในการขับเคลื่อนคนในมหาวิทยาลัยและนอกมหาวิทยาลัย ต่าง

สถาบัน ต่างคณะ ต่างภาควิชาเข้ามาทำงานด้วยกันบนกระบวนการที่ลงไปร่วมมือกับชาวบ้าน และเอาโจทย์ขึ้นมาจากชาวบ้าน สิ่งที่เรากำลังจะเริ่มตั้นนั้นเราก็เห็นประเด็นปัญหา ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็น “ด้านวัฒนธรรม” สามเรื่องใหญ่ๆ ที่ผมคิดว่าเป็นโจทย์ที่อยากจะแลกเปลี่ยนกับที่ประชุมตรงนี้ ซึ่งจะเป็นวิกฤติหรือไม่ ผมไม่แน่ใจ

ประเด็นที่หนึ่งก็คือ ด้านวัฒนธรรมของนักวิจัยหรือนักวิชาการเอง เราพบว่าเป็นความยากลำบากเหลือเกินที่จะเอานักวิชาการ ไม่ต้องเอานักสังคมศาสตร์ด้วยกันหรือนักสังคมศาสตร์กับนักวิทยาศาสตร์มาทำงานด้วยกัน มันยากมาก ข้ามคณะ ข้ามภาควิชา แต่ข้ามภาควิชาไม่ต้องข้ามคณะก็ยาก ข้ามมหาวิทยาลัยก็ยากเข้าไปอีก ตรงนี้เพราะเรานักวิชาการด้วยกันพลัดพรากจากกันไปนานมาก มันไม่เกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันเลย ผมคิดว่าต้องมีความรู้บางอย่างเข้ามาจัดการกับวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันของนักวิชาการ ที่จะเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm) หรืออะไรก็แล้วแต่ ที่จะให้เกิดความคิดแบบองค์รวม อย่างที่เรามุ่งหวังร่วมกันจริงๆ

ประเด็นที่สองคือ ด้านความรู้ ความรับรู้ และความเข้าใจ เป็นวัฒนธรรมอีกตัวหนึ่งที่ผมคิดว่าถ้ามองจากมุมมองของนักวิชาการลงไป โจทย์ที่เราทำนั้นช่างแตกต่างเหลือเกินกับสิ่งที่ชาวบ้านสะท้อนว่านี่คือโจทย์ของเขา คือปัญหาเฉพาะหน้าของเขา นักวิชาการคิดคนละเรื่องเลยเวลาเอาโจทย์ไปซ้อนกัน ที่เราเรียกว่าเป็นวิชาการขึ้นหิ้งหรืออะไรก็แล้วแต่ ผมคิดว่าเป็นภาพสะท้อนที่น่ากลัวมาก แต่ในทางกลับกัน สิ่งที่เป็นโจทย์ของชาวบ้านมันก็มีสองมิติ เท่าที่ผมเห็นก็คือชาวบ้านมักจะคิดโจทย์เฉพาะหน้าเยอะ เพราะว่าเขาเจอกับชีวิตเขาตลอดเวลา ทำอย่างไรเราถึงจะยกระดับการคิดจากโจทย์เฉพาะหน้าไปสู่การสร้างปัญญาที่สูงขึ้น เพื่อไปจัดการเรื่องที่มีมันซับซ้อนกว่าให้ได้ นี่เป็นข้อจำกัดอีกด้านหนึ่งของความรู้ความเข้าใจ แต่อีกด้านหนึ่งซึ่งผมคิดว่าเป็นด้านที่มีความสำคัญอย่างยิ่งก็คือ ผมคิดว่าโจทย์ของชาวบ้านเปลี่ยนไปแล้วครับ เมื่อวานนี้ที่คณะผมมีการพูดถึงเรื่องความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรกับแนวทางสันติวิธี ท่านรองพิชัย รัตนพล ซึ่งลงไปสัมผัสกับปัญหาที่เขื่อนปากมูล พูดสิ่งหนึ่งซึ่งน่ากลัวมาก คือขณะนี้โจทย์ของชาวบ้าน ไม่ใช่โจทย์ว่าชาวบ้านต้องการเรียกร้องให้รัฐมาชดเชยค่าเสียหายของเขาเท่าไร ถ้าโจทย์แค่นั้น นักวิชาการอาจจะลงไปช่วยได้ ไปคิดคำนวณว่าต้นมะพร้าวต้นละกี่พันบาท ปลาตัวละกี่บาท อาจจะใช้ความรู้ในเชิงวิชาการที่เราเรียนๆ มาได้ใช้ไหมครับ แต่ขณะนี้สิ่งที่ชาวบ้านเรียกร้องก็คือ คินวิถีชีวิตให้เขา คินสายน้ำให้เขา นี่คือโจทย์ที่ผมว่ายิ่งใหญ่ แล้วเป็นความท้าทายของวงการนักวิชาการหรือนักวิจัยเพื่อสังคมเราไม่น้อย ว่าโจทย์มันซับซ้อนขึ้น เพราะตอนนั้นผมคิดว่า มันเข้าไปสู่จุดที่มันขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกันเข้าไปทุกจุด ตรงนี้ในแง่ของการวิจัยเพื่อสังคมหรือการมองไปที่ตัว “ด้านทางวัฒนธรรม” มีความสำคัญอย่างมาก

ด้านที่เป็นด้านวัฒนธรรมตัวที่สาม ที่ผมคิดว่าเป็นประเด็นที่พวกเราจำเป็นต้องหยิบยกขึ้นมา แล้วก็ท้าทายกันก็คือ **ความเข้าใจขององค์กรสนับสนุนการวิจัย** ผมคิดว่าสิ่งที่เราพยายามจะทำเรื่องกระบวนการวิจัยและกระบวนการสร้างความรู้เพื่อไปขับเคลื่อนสังคมนั้น กลับเป็นสิ่งที่ถูกแหล่งทุนวิจัยมองว่า พวกเราลอย พวกเราไม่ติดดิน หรือ abstract แล้วก็ต้องการอะไรที่เป็นผลงานเป็นชิ้นๆ เป็นก้อนๆ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : ดิฉันอยากจะเสริมว่า ที่พูดถึงเรื่องโจทย์ชาวบ้านเปลี่ยนไป คือเมื่อเช้าดิฉันไปประชุมคณะกรรมการญาติวีรชนเดือนพฤษภาคมที่ทำเนียบ ... สิ่งที่กรรมการญาติวีรชนเรียกร้อง ที่น่าสนใจคือ โจทย์เปลี่ยน เขาไม่ได้เรียกร้องค่าสูญหายเสียหาย อันนั้นต้องให้อยู่แล้ว แต่สิ่งที่เขาต้องการเรียกร้องคือการสร้างบรรทัดฐานใหม่ให้กับสังคมไทยว่า รัฐไม่มีสิทธิละเมิดอำนาจประชาชน นั่นคือสิ่งที่พวกเขาต้องการ

คุณชัยวัฒน์ สุรวิชัย (สถาบันพัฒนาการเมือง) : ผมมีสองสามประเด็นสั้นๆ คิดว่าปัญหาวิกฤติวัฒนธรรมใหญ่ก็คือ ปัญหาเรื่องของระดับวิชาการในสังคมไทยนั้นค่อนข้างจะอ่อนมาก ไม่ว่าในเรื่องของนักวิชาการ นักการเมือง นักธุรกิจต่างๆ อันนี้เป็นเรื่องที่ค่อนข้างน่าวิตก และมันเกิดขึ้นมาจากปัญหาเรื่ององค์ความรู้ในสังคมไทย และที่

สำคัญคือการไม่ค่อยจะคิด เมื่อวานนี้เจอ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข ก็มาบ่นบอกว่า นอกจากจะไม่คิดแล้ว มันคิดไม่ได้ เพราะว่าตอนนี้นักศึกษาไม่ค่อยจะอ่านหนังสือนะครับ แล้วยังมีงานวิจัยออกมาสนับสนุนอันหนึ่งว่า ทก บรรทัดต่อปีนะครับที่คนไทยอ่านหนังสือ

อีกประเด็นหนึ่งประสบการณ์กับตัวเองก็คือ ผมจบวิศวะครับ และก็มีเพื่อนที่ทำงานวิศวะ คนที่ไม่ดีเนี่ย ผมไม่พูดถึงนะครับ ผมพูดถึงคนที่ดี ๆ เวลาเข้าไปตี ๆ ถึงแม้จะดี แต่ว่าสิ่งที่เขาคิดเนี่ย เขาจะคิดภายในระบบ เช่นอยู่ในการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เขาก็จะมองว่าไอ้สิ่งตรงนี้ดีแล้ว ถ้ามันไม่ดี เขาจะปรับปรุงอย่างไรให้มันดีขึ้น แต่ว่าก็อยู่ภายในกรอบเดิมตรงนั้น โดยไม่ได้ตั้งข้อสงสัย เรื่องแม่เมาะที่ลำปาง 20 ปีก่อนเขาก็บอกว่า ผมเนี่ยมาทำงานด้านสังคมด้านเอ็นจีโอ ชอบไปจับผิดอะไรต่าง ๆ เรื่องแม่เมาะเนี่ย มันเป็นไปได้ที่จะปล่อยสารออกมา รัฐเองจะต้องดูแลประชาชน ผมถามเขาว่าแล้วเขามีหลักประกันอะไร เขาก็บอกว่าตัวเขาเองคือหลักประกัน เพราะตัวเขาเองก็ทำงานอยู่ที่นั่น ถ้าเกิดว่ามันมีจริง เขาก็จะไม่ทำงานอยู่ที่นั่น แต่ว่าวันนี้เขาก็ยอมรับสารภาพว่า สุขภาพเขาก็เริ่มไม่ดีแล้ว ขนาดเขานั่งอยู่ในห้องแอร์นะครับ นี่คือปัญหาของข้าราชการไทยหรือนักธุรกิจไทยต่าง ๆ ที่คิดอยู่ในระบบ พยายามอยู่ตรงนั้นแค่นั้นเอง

อีกส่วนหนึ่งผมคิดว่ามันเป็นปัญหาของการคิดเรื่องหลัก-รอง เข้ามาใกล้ตัวคือเรื่องของการปฏิรูปการศึกษา อะไรคือปัญหาหลัก อะไรคือปัญหารอง เรื่องเขตเนี่ยถามว่าสำคัญไหม ต้องตอบว่าสำคัญ จะเป็น 76 เขต หรือจะเป็น 295 เขตก็สำคัญ แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคืออะไร บางครั้งเราไปถกเถียงกันทุกเรื่องเพื่อให้เกิดการขัดกัน สำคัญยิ่งกว่านั้นคือระบบการเรียนรู้ของการศึกษานี้เป็นเรื่องสำคัญกว่า แต่เราไม่ได้ไปจับกันตรงนั้น เรามาจับกันในประเด็นที่คิดว่ามีความสำคัญ แต่เป็นเรื่องรอง ฉะนั้นเราก็ไปไม่ถึงไหน เพราะเรามัวมาทะเลาะกันในเรื่องรอง

นพ.นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ (สว.อุบลราชธานี) : ... ผมออกมาพูดก็คิดว่าส่วนหนึ่งเพราะใช้สิทธิพาดพิงด้วย ที่อาจารย์ศรีศักรกรุณาเอ่ยชื่อ แต่ความจริงเป็นสิ่งที่ผมติดตามห้อยตามอาจารย์ไปครับ เพราะคิดว่าจะมีโอกาสได้รับรู้สิ่งที่ทำให้ตัวเองฉลาดขึ้น ส่วนที่สองก็คือว่าผมสนใจว่า วันนี้เป็นเวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม ผมย้ำตรงนี้นะครับ และก็เห็นว่าเป็นเรื่องของวิกฤติทางวัฒนธรรมกับการปฏิรูปทางการเมือง เพราะผมมีความเห็นว่าการปฏิรูปทางการเมืองใน 4 ปีที่ผ่านมา เราเน้นกันด้วยกฎเกณฑ์ข้อตกลงในกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่เรามองข้ามในเรื่องของมิติทางวัฒนธรรม ผลก็คือว่าเราก็ถูกนักการเมืองหรือกลุ่มอิทธิพลทางด้านของธุรกิจที่มีผลมหาศาล เข้าไปยึดครองในพื้นที่ ซึ่งจริงๆ แล้วควรจะเป็นพื้นที่ของประชาชน ฉะนั้นการเรียกร้องในมิติของวัฒนธรรมในขณะนี้ผมคิดว่ามีความสำคัญ

ผมขออนุญาตที่จะนำเสนอในสองประเด็น และก็จะนำไปสู่ข้อเสนอเกี่ยวกับเครือข่ายนักวิจัยตรงนี้นะครับ ประการที่หนึ่ง ผมมองว่าการปฏิรูปทางการเมืองใน 4 ปีที่ผ่านมา ค่อนข้างจะล้มเหลว ถ้ามองในส่วนของการนักการเมืองที่ออกมา แม้ผมเองจะเป็นผลผลิตส่วนหนึ่ง แต่ผมก็ว่าความล้มเหลวขณะนี้นั้นมันอยู่ที่สองจุด ประเด็นที่หนึ่งก็คือลักษณะระบบของการเลือกตั้งที่เกิดขึ้น ประเด็นที่สองคือองค์กรอิสระที่เกิดขึ้นในทางการเมือง 7-8 องค์กร ที่เราหวังว่าจะเป็นองค์กรอิสระในการตรวจสอบ ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบนั้นจะเป็นฝ่ายบริหารหรือการตรวจสอบในเรื่องของนโยบาย หรือการที่จะเลือก/ คัดสรรคนเข้าไปสู่การมีอำนาจก็ตาม หรือแม้กระทั่งการตรวจสอบในการถอดถอนก็ตาม ผมคิดว่ามันล้มเหลว ความล้มเหลวตรงนั้นเพราะเราคิดว่า จะพยายามสร้างระบบที่ดี แต่เรามองข้ามไปว่า คนที่เลวๆ และคนที่ต้องการยึดอำนาจในระบบที่ดีตรงนั้นมันมีอยู่ ฉะนั้นเมื่อเป็นอย่างนั้นแล้ว เราก็พบว่าในระบบการเลือกตั้งที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็น สว. หรือสส.หรือระบบการทุจริตคอร์ปชั่นที่เกิดขึ้นในขณะนี้ ที่ผมเองเข้าไปเกี่ยวข้องในโครงการต่างๆ ที่อาจารย์พูดถึงเขื่อนปากมูลก็ดี คลองด่านก็ดี ประจวบฯ ก็ได้ หรือท่อแก๊สก็ดี ไม่มากก็น้อยที่เกี่ยวพันกับเรื่องการทุจริต ไม่ว่าจะเป็นทุจริตเบื้อน้อยหอยน้อย หรือทุจริตในระดับนโยบายหรือโครงสร้างหรือสัมปทานก็ตาม ซึ่งมูลค่าตรงนี้นับเป็นหมื่นล้านหรือแสนล้าน

เมื่อเป็นอย่างนั้นในระบบการเมืองที่เป็นระบบอุปถัมภ์กันเนี่ย ระบบตรวจสอบถอดถอนหรือลงโทษมันจึงไม่เกิดขึ้น มันจึงเป็นลักษณะของความชั่วซึ่งอยู่บนพื้นฐานของเจตนาที่บริสุทธิ์ และก็สามารถหลุดพ้นไปได้

ประการที่สอง ผมมองว่าสิ่งที่อาจารย์หลายท่านได้พูดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนของวัฒนธรรมชุมชนที่ล่มสลาย และผมเองนั้นก็ได้อีกโอกาสที่จะรับรู้ตรงนั้นด้วย ลักษณะของชุมชนล่มสลายที่เกิดขึ้น ผมคิดว่า มีอยู่ 3 ส่วน ประการที่หนึ่งก็คือ ชุมชนนั้นไม่มีสิทธิหรือไม่มีโอกาสที่จะปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเขา ฉะนั้นเรื่องปากมูลก็ดี ไฟฟ้าประจวบก็ดี หรือท่อแก๊สก็ดี เมื่อไม่สามารถจะปกป้อง เพราะอำนาจรัฐที่กล้าแข็งกว่า ทรัพยากรธรรมชาติตรงนั้นก็ถูกทำลายและถูกแย่งชิงไป และสิ่งสำคัญที่ทั้งอาจารย์นิธิและอาจารย์ศรีศักรย้ำก็คือว่า ตรงนั้นเนี่ยมันไม่ใช่คิดแค่การเวนคืนหรือการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น แต่มันเป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดมาชั่วปุ่นตายาย มันเป็นส่วนวัฒนธรรมชุมชนซึ่งล่มสลายไป เพราะฉะนั้นสิ่งที่อาจารย์อนุชาติพูดว่า ชาวบ้านขณะนั้นเขาไม่ต้องการเงินค่าชดเชย เมื่อวันพฤหัสบดีที่ผ่านมา ผมไปประชุมคณะทำงานฟื้นฟู ซึ่งเดี๋ยวจะเรียนปรึกษาท่านอาจารย์ศรีศักรด้วย สิ่งที่เราต้องการและร่วมกันคิดกับชาวบ้านก็คือว่า เราต้องการให้รัฐบาลทำหน้าที่ที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติภายใต้ภูมิปัญญาและทุนทางสังคมของเขามันถูกแย่งชิงและทำลายไป และขณะเดียวกันนั้นเนี่ยมันไม่ใช่เป็นสิ่งที่รัฐจะต้องไปทำให้เขา แต่ต้องทำให้เขามีส่วนร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์ตรงนั้นด้วย และค่อยไปลงมือกระทำ เพราะไม่เช่นนั้นแล้วมันก็จะไม่ต่างจากเรื่องระบบเงินผันต่างๆ เราไม่ต้องการการที่จะต้องมาบอกว่า รายหัวชาวบ้านที่จะไปชดเชยเขาเนี่ย เก้าหมื่นแปดหมื่นหรือแสนนึงหรือแสนห้า เพราะตรงนั้นมันไม่ได้ตอบสนองกับคำว่า การที่เขาต้องการวิถีชีวิตชุมชนกลับคืนมา

ฉะนั้นข้อเสนอสอง 2-3 ประการที่ผมอยากจะนำเสนอในฐานะที่เข้าไปมีโอกาสเป็นนักการเมืองมาปีกว่านะครับ แต่คิดว่าจริง ๆ แล้ว นักการเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนี้ควรจะพยายามเชื่อมโยงกับฐานของประชาชน ข้อเสนอสองประการที่หนึ่งก็คือ ผมคิดว่าในระบบของการปฏิรูปทางการเมือง กฎหมายที่จะเกิดขึ้นในแต่ละฉบับขณะนี้เราพบว่าในกฎหมายแต่ละฉบับซึ่งเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่าง สส.และสว. ไม่ว่าจะเป็น พ.ร.บ.ป่าชุมชนที่กำลังจะเกิดขึ้น หรือ พ.ร.บ.ว่าด้วยการเลือกตั้ง หรือแม้กระทั่งเหมืองแร่ สิ่งที่มีนัยสะท้อนความขัดแย้งก็คือ ความขัดแย้งในเรื่องของ พ.ร.บ.ต่างๆ เหล่านั้นจะไปแย่งชิงและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ยิ่งชัดเจนก็คือเรื่องพ.ร.บ.เหมืองแร่ ฉะนั้นสิ่งที่เราต้องการสำหรับกฎหมายแต่ละฉบับที่เกิดขึ้น คือทำอย่างไรให้กฎหมายแต่ละฉบับนั้นสามารถที่จะเปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนได้เข้าไปใช้สิทธิอันชอบธรรมของเขา ฉะนั้นกฎหมายต่าง ๆ ที่รองรับในกฎหมายรัฐธรรมนูญ 336 มาตรา และว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพ อำนาจอันชอบธรรม ผมคิดว่ามีความสำคัญที่อยากจะให้นักวิจัยได้สนใจกัน เพราะผมมองว่ากฎหมายที่จะทำให้เกิดรูปธรรมที่ชัดเจนนั้นมันจะเกิดขึ้นกับนักเทคนิค นักกฎหมายอย่างเดียวไม่เพียงพอ แต่มันต้องใส่เนื้อหาทางด้านสังคมเข้าไปด้วย ถ้าเมื่อเราขาดตรงนี้ นักปกครองหรือนักธุรกิจหรือนักถกฉวยผลประโยชน์ เขาจะใส่เนื้อหาเข้าไปแทน

ดังนั้นในกฎหมายที่ว่าด้วยสิทธิชุมชนในมาตรา 46 หรือ 56 ก็ตาม กฎหมายว่าด้วยการรับรู้ข่าวสารข้อมูลอย่างที่ท่านเมื่อสักครูได้พูดถึง การรับรู้ข่าวสารคือการเปิดข้อมูลทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่ององค์กรอิสระหรืออะไรก็ตาม มันต้องเปิดให้ประชาชนได้รับรู้ เพราะนั่นคืออาวุธที่สำคัญในการที่ประชาชนจะเข้าไปต่อสู้กับเขา หรือกฎหมายว่าด้วยการทำประชาพิจารณ์ก็ดี ตรงนี้ผมคิดว่ากฎหมายต่างๆ ต้องเปิดให้สังคมชุมชนมีส่วนร่วม ตรงนี้ผมว่าจะเป็นมิติที่ทำให้กฎหมายต่างๆ เหล่านั้น มันเป็นกฎหมายที่จะรองรับสิทธิและอำนาจชอบธรรมของประชาชนอย่างแท้จริง ผมเป็น สว.ตรงนั้นไม่ได้มีอำนาจที่จะไปเปลี่ยนแปลงอะไรเท่าไรนัก ถ้าขาดซึ่งพลังทางวิชาการหรืองานวิจัยทางสังคมที่เข้าไปร่วมสนับสนุน ยกตัวอย่างเช่นเรื่อง พ.ร.บ.ป่าชุมชน เมื่อวานนี้ที่ปรึกษาหารือกัน พี่โสภณก็อยู่ด้วย สิ่งที่เราพบเป็นมิติของความขัดแย้งในขณะนี้ก็คือ เรื่องของป่าชุมชนที่อยู่ในป่าอนุรักษ์ ซึ่งคนที่ขัดแย้งขณะนี้คือคนที่ทำงานเป็นคนตีหังคู่ ทั้งสองกลุ่มทั้งสองค่าย สิ่งที่ยึดแย้งขณะนั้นคือขัดแย้งในเรื่องของอุดมการณ์และความคิด ป่าชุมชนจริง ๆ ก็คือรูปแบบของป่าอนุรักษ์ และเป็นรูปแบบที่ทำให้

สังคมชุมชนและชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์รักษาป่าได้ ถ้าเรายอมรับว่าคนอยู่กับป่าได้ ฉะนั้น ความขัดแย้งตรงนี้ มันจะเอาอะไรเป็นตัวตั้ง คงไม่ใช่ สว. หรือนักวิชาการที่อยู่ที่นี่เป็นคนมาตัดสินว่าใครถูกใคร ผิด แต่เราต้องไปดูการตัดสินใจของข้อมูลที่เป็นจริงในท้องถิ่น ที่ประกอบด้วยชุมชนที่อยู่กับป่าได้ในแต่ละ ฝาย ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ มันมีรูปธรรมที่ชัดเจนของปัญหาอย่างไรบ้าง ซึ่งตรงนั้นคือสิ่ง ที่เราจะต้องสังเคราะห์หกล้นกรองมาเป็นตัวบทกฎหมายที่แท้จริง เพราะฉะนั้นอย่าจะย่ำว่า เรื่องของกฎหมาย นั้นจำเป็นที่จะต้องให้นักวิจัยทางสังคมเข้าไปเกี่ยวข้อง

ประการที่สองก็คือเรื่องขององค์กรอิสระ ที่เราพบว่าล้มเหลวไปแล้วคือองค์กรอิสระทางการเมือง 7- 8 องค์กร แต่องค์กรอิสระทางสังคมอีก 3 องค์กรที่ผมอยากจะฝากนักวิจัยไว้ก็คือ อันที่หนึ่งคือองค์กรอิสระทาง เรื่องสิ่งแวดล้อม มาตรา 56 สิ่งที่เราพูดกันว่าสิ่งแวดล้อมเนี่ย สำหรับชนชั้นกลางจะมองว่าเป็นที่ไปท่องเที่ยว สนุกสนานเพลิดเพลิน แต่สิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติเนี่ยเป็นชีวิตหรือธรรมชาติ เป็นสังคมเป็นชุมชน ของเขา เป็นทรัพยากรของเขา ฉะนั้นการที่ให้มือองค์กรอิสระเป็นมาตรา 56 เข้าไปเนี่ย องค์กรอิสระนี้ต้อง เชื่อมโยงกับรูปธรรมที่ชัดเจนของชุมชนและสังคมท้องถิ่น ซึ่งสิ่งนี้ไม่เคยมีมาก่อน และจะให้นักการเมืองคิด เนี่ย ก็คิดไม่ออก เพราะสิ่งที่เขาคิดคือเรื่องอำนาจและผลประโยชน์ ฉะนั้นใครจะเป็นคนไปคิดละครับ ก็คือนัก วิชาการที่มุ่งเน้นในเรื่องของสังคมจะต้องไปคิดออกมาว่า จริงๆ ที่สังคมต้องการ จะมองในเรื่ององค์กรอิสระ ต่างๆ เหล่านี้อย่างไร

มีรูปธรรมที่ชัดเจนอีกอันหนึ่งที่เป็นความขัดแย้ง คือองค์กรอิสระผู้บริโภค ซึ่งขณะนี้มีความขัดแย้ง เมื่อ คิดโดยระบบข้าราชการ เขาก็จะคิดว่าองค์กรอิสระให้แต่คำปรึกษาอย่างเดียว เพราะฉะนั้นก็ไปขึ้นกับคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค มันง่ายดี เพราะแค่ให้คำปรึกษา มันไม่ได้มีสาระสำคัญอะไร แต่สิ่งที่ลึกสำหรับองค์กร อิสระก็คือ องค์กรอิสระนั้นจะต้องอิสระจากการควบคุมของฝ่ายบริหาร และที่สำคัญก็คือว่า จะต้องใช้มาตรการทางสังคมหรือการมีส่วนร่วมของประชาชนมาเอาชนะต่อมาตรการทางด้านของระบบธุรกิจทางการเมือง ฉะนั้นตรงนี้จะออกแบบอย่างไร คือสิ่งที่ผมคิดว่านักวิชาการจะต้องเข้าไปศึกษา เรียนรู้และหาข้อสรุปตรงนี้ออก มา มันถึงจะเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

สุดท้ายก็คือที่ผมพูดสองประเด็นเป็นเรื่องกฎหมายเป็นเรื่ององค์กร ซึ่งอันนี้เป็นเรื่องของกฎหมายรัฐ ธรรมนูญ แต่สิ่งที่ผมคิดว่ามีความสำคัญมากก็คือ อยากให้นักวิชาการหรือนักวิจัยเข้าไปศึกษาหรือวิจัยในชุมชน มากขึ้น สิ่งที่ต้องการก็คือ สิ่งที่เราได้รับมาตลอดในช่วงระยะเวลา ผมเองศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ 30-40 ปีที่ ผ่านมา ค้นเคยกับเรื่องของอารยธรรมทางตะวันตก แต่แนวคิดในเรื่องของ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" หรือ "ทุนทาง สังคม" ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของที่ดิน ป่า น้ำ ระบบนิเวศต่างๆ ของคนในท้องถิ่น ถามว่า เรามีการศึกษามากน้อย ขนาดไหน และวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนจริงๆ ในชุมชนท้องถิ่นที่มีดั้งเดิม ตรงนี้เนี่ยได้รับการ ศึกษาและทำให้เกิดการรวมตัวของท้องถิ่นในเรื่องที่เอื้อต่อวัฒนธรรมชุมชนมากน้อยแค่ไหน ที่เราบอกว่า ต้องการให้สังคมชุมชนเข้มแข็ง แต่ถ้าหากเราไม่เข้าไปศึกษาและตีแผ่รูปธรรมของภูมิปัญญาหรือทุนทางสังคม เหล่านั้นให้สามารถที่จะขึ้นมาทัดเทียมหรือเหนือกว่าสิ่งที่เรียกว่าเป็นภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมทางตะวันตก หรือ ระบบวิทยาศาสตร์ หรือระบบทุนนิยม หรือระบบโลกาภิวัตน์ก็ตาม ผมคิดว่าเราคงไม่สามารถที่จะเอาชนะหรือ ต่อสู้กับเขาได้ เราก็จะพุดกันแต่ปาก แต่จริงๆ แล้วไม่สามารถที่จะสร้างรูปธรรมที่ชัดเจนออกมาได้ ผมคิดว่า งานวิจัยในทางชุมชนหรือสังคม ในมิติทางวัฒนธรรมยังมีความสำคัญและเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อนักวิจัยของเราอีก หลายสิ่งหลายอย่าง ขอบขอบคุณครับ

คุณชาริสรา รัตนธสาร (นักศึกษา ป.เอกสหวิทยาการ ม.ธรรมศาสตร์) : กราบเรียนต่อที่ประชุมอันทรงเกียรติ ปัจจุบันดิฉันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาธุรกิจระหว่างประเทศของมหาวิทยาลัยสยาม และลาศึกษาต่อเต็มเวลา ประเด็นของวิทยานิพนธ์ที่ดิฉันศึกษานั้นเป็นเรื่องของวัฒนธรรม การครอบงำวัฒนธรรม กับการค้าระหว่าง ประเทศไทย-ลาว ซึ่งดิฉันมองว่า คำว่า "วัฒนธรรม" ซึ่งอาจารย์ศรีศักรได้กล่าวไว้ ภาวนายามความหมายของ

วัฒนธรรมนั้นย่อมแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมวัฒนธรรม อาจจะหมายถึง ระเบียบประเพณี อาจจะหมายถึงวิถีชีวิตของชุมชน อาจจะหมายถึงสังคมรากหญ้า และอาจจะหมายถึงสังคม กลุ่มคนชายขอบที่เรากำลังพยายามมุ่งเน้นให้ความสนใจในระดับรากหญ้า ซึ่งเป็นคำที่เราถอดมาจากตะวันตก รวมถึงคำว่า "ประชาสังคม" ซึ่งเป็นแนวคิดใหม่ที่เราได้รับมาจากตะวันตก เพื่อที่จะเอามาปรับใช้ในการสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชนท้องถิ่นในการต่อสู้กับโลกาภิวัตน์และทุนนิยม

ในฐานะที่ดิฉันเป็นอาจารย์ทางด้านอินเตอร์บิสิเนส (inter-business) ขณะเดียวกันก็มาเรียนอินทิเกรตเพื่อที่จะประสานความคิดทั้งด้านมนุษยวิทยา สังคมศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกัน ประเด็นที่ดิฉันจะขอเรียนถามก็คือคำว่า "ต้นทุนทางสังคม/ ต้นทุนทางวัฒนธรรม" ซึ่งที่ท่านอาจารย์นิธิได้กราบเรียนต่อที่ประชุมนี้ ก็คงจะเป็นเรื่องของระบบอุปถัมภ์ เป็นเรื่องของระบบที่มีการพึ่งพา แต่ดิฉันมองความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นกลางและระบบอุปถัมภ์ว่า นอกจากจะมีความหมายในด้านลบแล้ว ระบบอุปถัมภ์ยังเกื้อกูลชุมชนท้องถิ่นด้วย ถ้าเราจะมองแต่ในด้านลบอย่างเดียว ก็อาจจะเป็นความรู้สึกที่ไม่พึงใจต่อระบบอุปถัมภ์ที่ยังแก้ไขไม่ได้ในตอนนี้อยู่ แม้ว่าการอุปถัมภ์จะลดขีดความรุนแรงลงไปด้วยกลุ่มเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลน้อยลง เช่นที่เราทราบดีว่า ถ้าหากนักวิชาการคนไหนทำงานไม่เข้าตาด่านการเมืองฝ่ายรัฐบาลก็จะถูกเขียนทิ้ง และนี่ก็คือสิ่งที่ปรากฏแล้วในรัฐบาลของทักษิณ ดิฉันเชื่อว่าการที่นักวิชาการที่ทำงานไม่เข้าตาด่านการเมืองถูกถอดถอนได้นั้น ก็เป็นนิมิตใหม่ทางด้านการพัฒนาร่วมกับทางด้านการเมืองและทางด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง... ดิฉันจึงขอเรียนถามว่า ระบบอุปถัมภ์นั้นยังมีสิ่งที่ดีซ่อนเร้นอยู่และสมควรจะอนุรักษ์และรักษาในบางส่วนไว้หรือไม่... ขอบพระคุณค่ะ

คุณจุฬา สุตบรรทัด : ...ที่จะเรียนเสนอนี้จะเป็นการเสริม คือเห็นด้วยกับทุกท่านที่เสนอทั้งหมดคณะ ดิฉันขอเสนอเรื่องการเปลี่ยนทัศนคติของสังคม ที่เน้นการทำความดี เป็นการเสริมสร้าง เน้นเรื่องการป้องกันระยะยาว โดยการสร้างภูมิคุ้มกันมากกว่าเป็นการแก้ไขในระยะสั้น แต่ไม่ได้หมายความว่าละเลิกการแก้ไขระยะ คือปัญหาใดที่จำเป็นเร่งด่วนต้องแก้ไขก็แก้ไข แต่เน้นเรื่องจิตใต้เป็นเรื่องสำคัญที่สุด ดิฉันคิดถึงเรื่องการทำความดีเพื่อที่จะให้ได้ความสุขตอบแทนมา ไม่ใช่ไปมุ่งที่เงิน และคิดถึงวัฒนธรรมอาสาสมัคร วัฒนธรรมลงแขกที่ควรจะกลับคืนมา รวมทั้งอยากจะพูดเรื่องการขาดที่ทำกินของราษฎรคณะ เรื่องสปก.ก็คงจะยาก คงไม่ถึงคนจนที่แท้จริง อยากจะรณรงค์ให้เกิดวัฒนธรรมของคนรวยที่มีที่ว่างเปล่ามากมาย เอาไปให้คนจนทำกิน จะโดยวิธีอะไรก็แล้วแต่ ถ้าเผื่อเกรงว่าเขาจะซุบที่ดินก็มีมาตรการทางกฎหมายออกมาป้องกันก็ได้ แต่ว่าอยากจะให้เกิดวัฒนธรรมอาสาสมัครอย่างลงแขกขึ้นมา เพื่อช่วยให้คนจนได้มีที่ทำกิน ไม่ต้องไปบุกรุกคณะ

ถัดไปก็คือเรื่องความรู้ความเข้าใจ การรับรู้ ความไว้วางใจ การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมต่างๆ ดิฉันเสนอว่าอยากจะให้มีการศึกษาภาษาถิ่น คือให้มีการเรียนการสอนภาษาถิ่นตั้งแต่เด็ก ส่วนจะเริ่มเรียนที่อายุเท่าไร ก็ต้องให้นักการศึกษาหาวิจัยนะ ดิฉันว่าถ้าเผื่อได้เรียนรู้ภาษาถิ่นต่างๆ จะทำให้รู้ถึงรากเหง้าความคิดของเขา วัฒนธรรมของเขา และทำให้เข้าใจกันดีขึ้น พูดอะไรกันก็เป็นเรื่องที่ยั่งยืน และขอเรียนเสนอเรื่องโครงสร้างที่ท่านอาจารย์บอกว่ามีเรื่องแนวตั้งมาก ดิฉันคิดว่าไม่ว่าแนวตั้งหรือแนวราบ สำคัญที่สุดคือจะต้องไม่มีคอร์รัปชัน ไม่มีการฉ้อราษฎร์บังหลวงเท่านั้นเอง ขอบพระคุณค่ะ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : ไม่ทราบว่ามีใครอยากจะแสดงความเห็นอีกไหมคะ ก่อนที่ดิฉันจะให้ทางวิทยากรพูด... ก็มี 4 คณะนะ เดี๋ยวจะเชิญอาจารย์ชัยอนันต์เป็นคนที่จะคุยกับเราต่อ ขอพวกเราปรบมือต้อนรับอาจารย์ชัยอนันต์ ปรารชณียุอีกคนของเรานะคะ

คุณโสภณ สุภาพงษ์ : ที่จริงมีอาจารย์ 3 ท่านนั่งอยู่ข้างบนนี้ ใครก็เกร็งไปหมด ผมไม่ได้ตั้งใจจะพูดเลย นึกว่าไม่มีใครพูดแล้ว ก็ขอพูดสั้นๆ เท่านั้นเองว่ามีความหวังอะไรบ้างในเรื่องการวิจัย ในประเด็นแรก ผมมองว่า

อยากจะให้นักวิจัย ผมไม่ได้คิดว่าทั้งหมดจะครับ แต่ทุกๆ ท่านหรือนักวิจัยใหม่เนี่ย เวลาทำการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมหรือวิจัยเรื่องชาวบ้านหรืออะไรก็ตามที่ กรุณาอย่าแบกความรู้สึกว่าสมเพชเวทนาหรือเป็นผู้หวังดี ผมคิดว่าเป็นการทำหน้าที่ตามธรรมชาติ ถ้าเราแข็งแรง เราก็มีหน้าที่ที่จะต้องช่วยคนอื่นที่อาจจะอ่อนแอกว่า ให้เริ่มต้นอย่างนั้นก็ยังดี แต่ถ้าลงไปทำจริงๆ ท่านอาจารย์ทราบดี จริงๆ แล้วเราจะพบว่าชาวบ้านช่วยเรา เราไม่ได้ช่วยชาวบ้าน เพราะว่าถ้าเราอยู่แต่มหาวิทยาลัยนี้ หัวใจสลายจะครับ ไปอยู่กับชาวบ้านแล้วมีความสุข ปรากฏว่าชาวบ้านช่วยเรา อันนี้มาจากประสบการณ์ตัวเองที่สมเพชตัวเองหลาย ๆ ครั้ง ฉะนั้นอันแรกที่ผมอยากจะขอร้องคือว่า อย่าไปหาชาวบ้านด้วยความรู้สึกสมเพชเวทนา เพราะว่าถ้าเริ่มต้นด้วยอย่างนั้น มันดูถูกชาวบ้านค่อนข้างมาก และจะผิดนะครับ ด้วยความหวังดีก็ผิด คล้ายๆ ว่า อยากจะทำบุญ ช่วยมาเป็นเหยื่อฉันหน่อยเถอะ ฉันอยากขึ้นสวรรค์ อันนี้ต้องเลิกเลย

มีประเด็นเล็กๆ ที่วงเล็บไว้นิดนึง พอตีผมเป็นกรรมการ สกว. ที่อาจารย์อนุชาติพูดเนี่ยถูกเป้งเลย มันลำบากเหมือนกัน ยอมรับว่ามีครับ กรรมการบางท่านเคยให้คำแนะนำถึงขนาดนี้ว่า ที่ไปวิจัยวิจัยเนี่ยหัดใสมิติทางวิทยาศาสตร์เสียบ้างสิ ผมว่ามันไปกันใหญ่จะครับ อันนี้ก็ต้องไปหาทางแก้เอา ในอีกประเด็นหนึ่ง ผมคิดว่าถ้ามองทางด้านการจัดการ ด้านกระบวนการ ขณะนี้สังคมไทยหรือที่เราพูดถึงในโจทย์เรื่องการทำให้คนไทยเข้ามาทำอะไรด้วยตัวเอง ฟังตัวเอง จัดการตัวเองให้มากขึ้น มันก็มีวิชาการเยอะ ในความจริงขณะนี้ที่ผมเห็นกระบวนการของโลกาภิวัตน์ท้องถิ่น/รากหญ้า (grass root globalization) นั้นจำเป็น โลกาภิวัตน์ขณะนี้มันเป็น โลกาภิวัตน์ของบริษัทข้ามชาติ (Corporate-led Globalization) ทั้งนั้น มันต้องเปลี่ยนเป็นโลกาภิวัตน์ท้องถิ่นเราต้องข้ามประเทศทีเดียวถึงจะมีกำลังสู้ได้ แต่กระบวนการนี้มันคงจะเป็นกระแสธรรมชาติอยู่แล้ว จากความทุกข์ยากถึงขนาดเอาเครื่องบินไปชนตึกแล้วก็ตายจากโลกไป เพียงขอให้ได้ทำเท่านั้นเอง แล้วเห็นได้ชัดว่ามันเป็นความคับแค้น กระบวนการอันนี้ก็จะแรงขึ้น ไม่ว่า WTO หรือ WTC ก็จะมีผลเรื่องนี้ อันนี้กระแสโลกมันไปแล้ว

อีกอันหนึ่งที่ผมคิดว่าจะต้องประกอบกันเข้ามาก็คือเรื่องกฎหมาย กระบวนการกฎหมายก็พวกอัปรีชาน เมื่อครูอาจารย์นิธิได้พูดถึงว่า ผมเคยเข้าไปอยู่ในกลุ่มนั้นด้วย (สว.) เราก็ต้องพยายามช่วยกันนะครับ มีหลายคนตอนที่ทำเรื่องสว.ก็บอกว่าให้เข้าไป จะให้ช่วยสร้างกำลังสร้างอะไรต่ออะไร ปรากฏว่าเข้าไปแล้วเราก็แย่งเรื่องๆ แต่เรื่องกฎหมายเป็นเรื่องสำคัญ ตอนนี้อยู่ประกอบอีกอันหนึ่งที่ผมคิดว่าสำคัญมาก นอกจากเรื่องของ grass root globalization หรือชุมชนท้องถิ่นที่จะต้องเชื่อมโยงแล้ว ก็ต้องทำกฎหมายเข้ามา แปลความทุกอย่างให้เป็นกฎหมายให้ได้

ประเด็นที่สาม ผมคิดว่าหนีไม่รอดครับ ต้องเทคโอเวอร์มหาวิทยาลัยท้องถิ่น รวมทั้งราชภัฏ จำเป็นมากเลยครับ เพราะว่ามหาวิทยาลัยเดี๋ยวนี้ ไม่ว่าในท้องถิ่นหรือมหาวิทยาลัยใหญ่ ขึ้นสุดท้ายของการศึกษาในเกือบทุกหลักสูตรเดี๋ยวนี้ ต้องจบที่การทัศนศึกษาที่แอลเอหรือไมกิสโกปรี ลอนดอน อันนี้กำหนดหุ้้นะครับ แต่เราโกรธไม่ได้ อย่างไรก็ต้องเอากลับมา เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะพาไปสู่สิ่งอื่น เพราะว่าถ้าไม่ได้อันนี้ ถึงได้เงินมา อย่างไรก็ทำลายชนบท ผมคิดว่าถ้ามองตามขั้นตอน อยากจะมองว่ามหาวิทยาลัย และเรื่องของ grass root globalization กับเรื่องของกฎหมายเป็นเรื่องสำคัญ ผมอยากให้นักวิจัย สนใจมหาวิทยาลัยของตัวเองว่าจะเป็นของชุมชนได้อย่างไร ต้องเป็นของชาวบ้าน ไม่ได้เป็นของเก่าแก่ที่มีความรู้ไปเอาเปรียบชาวบ้าน โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยในต่างจังหวัดและราชภัฏ ผมไม่ได้หมายถึงทุกมหาวิทยาลัยจะต้องเป็นอย่างนั้น ทำไม่ถึงคิดอย่างนี้ ที่นั่งคิดตรงนี้และประทับใจที่ฟังอาจารย์ก็คิดว่า พวก 6 ตุลาที่ต่อสู้มาตั้งเยอะแล้วก็มีปัญหาโน้นปัญหานี้ นายกษ ก็ออกมาบอกว่า ผมเป็นคนที่อยู่จากพวก 6 ตุลาดีที่สุด รู้ปัญหาดีที่สุดเพราะเขาเป็นลูกจ้างผมทั้งนั้น โอ้โฮ! เลยนะครับ ทำไม่ถึงคิดอย่างนั้น แล้วทำไมพวก 6 ตุลาถึงเฉยๆ อันนี้เป็นคำถามใหญ่มาก วิธีคิดอย่างนี้มาจากไหน การรู้เรื่องอะไรโดยแค่ได้จ้าง แต่อย่างนี้มันเป็นวิถีของโลกจริงๆ เพราะฉะนั้นผมอยากจะบอกจากประสบการณ์ตัวเอง ตอนที่ผมจบมหาวิทยาลัย ผมก็แบกสิ่งเหล่านี้มา แล้วเราก็ไป

พบเด็กที่ยากจนที่เราเข้าใจจะโอบรับอย่างผิดในตัวเขา เราสมเพศตัวเองเราก็เริ่มเรียนรู้ แต่กระบวนการศึกษาทำให้เราแบกสิ่งนั้นมาตอนนี้อยู่ด้วยวิธีคิดอย่างนั้น ผมทำงานเมื่อ 35 ปีก่อน เราทำกับบริษัทต่างประเทศ สิ่งที่เราทำคือเรื่องของ corporate outlook, political outlook, business outlook แล้วเราคิดว่าด้วยภาพหรือช่องที่จะมองออกไปได้ต่างๆ (outlooks) ที่เรามองโชคชะตาของประเทศไทยนั้น เราจะฉกฉวยกำไรอะไรได้บ้าง แต่เรื่องการสร้างความรู้ไม่มีเลยนะครับ ไม่มีใครคิดสร้าง มีเพียงการฉกฉวยทั้งสิ้นไม่ใช่ความรู้สร้าง มันเป็นการฉกฉวย ความรู้ที่ได้ปลูกฝังกับชนชั้นกลางที่เป็นลูกจ้างโดยเฉพาะต่างชาติเยอะมาก เราโตมาแบบนี้ 30 ปีอยู่บนความคิดนี้หมดนะครับ มีแต่ความคิดว่าโชคชะตาประเทศไทยเป็นอย่างไรแล้วฉันจะฉกฉวย ตรงนี้เป็นปัญหาสำคัญที่ชนชั้นกลางไม่สามารถลงท้องถิ่นเพราะท้องถิ่นเป็นกระบวนการสร้างหมดเลย ท้องถิ่นไม่เป็นเรื่องฉกฉวย แต่เติบโตมาจากการสร้าง

ทีนี้จะทำอย่างไรถึงจะเอาลงไปนะครับ ตรงนั้นก็เป็นปัญหา อันนี้มันมาจากเรื่องทุนนิยมแน่นอน แล้วผนวกกับกระบวนการอีกอันหนึ่งก็เรื่องกระบวนการอำนาจ เมื่อเข้านี้ไม่ทราบว่าได้ดูโทรทัศน์ไหมว่า คนอเมริกัน 63 % เห็นด้วยให้ทำสงครามในอัฟกานิสถานต่อไป 87 % พอใจบูชามาก 76 % บอกว่าให้เริ่มทำสงครามกับอิรักได้แล้ว น่าตกใจนะครับ กระบวนการอำนาจกับกระบวนการเงินเข้ามามากกว่า นี่คือความถูกต้องทั้งสิ้น ซึ่งกระบวนการหรือความรู้แบบนี้ มันขัดแย้งกับความคิดทางธรรมชาติของชุมชน ชุมชนไม่ได้คิดเชิงนี้ ชุมชนคิดเชิงสัมพันธ์ตามศีลธรรมและธรรมชาติ สองอันนี้จะต่อสู้กันมากในขณะนี้

ดังนั้นถ้ามองดูการวิจัย ผมอยากจะวิจัยในเชิงสร้างให้มากขึ้น ผมไม่รู้ว่าจะเรียกอะไร เพราะวิจัยเชิงวิเคราะห์จะช่วยชาวบ้านไม่ได้ เราจะสร้างเครื่องมืออย่างไร แต่สิ่งที่ผมอยากจะพูดว่ามันจะเกิดขึ้นแน่ๆ และโดยสันติหรือไม่สันติก็ตามที อันแรกคือขณะนี้ชัดเจนว่า วัฒนธรรม สันติ และความเที่ยงธรรมนั้นสำคัญ และยากกว่าปัญหาทางเศรษฐกิจมากนัก โลกจะต้องอยู่ตรงนี้แหละ ไม่มีทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจของโลกได้เลย ถ้าไม่เปลี่ยนให้เกิดวัฒนธรรม สันติ และเที่ยงธรรม ถ้าด้วยวัฒนธรรมนี้ เวลาเรามองเศรษฐศาสตร์ เราจะมองชัดเจน เพราะว่าเศรษฐกิจมันไม่ได้พูดแต่ความเติบโตของคนมักง่าย อย่างที่ผมเป็นนักวางแผน (planner) ที่ดูเมื่อ 30 ปีก่อน เวลาพูดเรื่องเศรษฐกิจ เรารู้เลยว่าสิ่งแรกที่ต้องทำคือความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่ความเติบโต แต่เราไม่พูดถึงแบบนี้ในเมืองไทย เราต้องสร้างความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ สร้างเสรีภาพทางเศรษฐกิจ สร้างเสรีภาพทางเศรษฐกิจก่อนสร้างความเติบโต แต่เมืองไทยเราเน้นฉกฉวย เราก็ถูกโกหกกว่าจะต้องเติบโตอย่างเดียว แต่จริงๆ ไม่ใช่ มันผลาญทั้งนั้นเลย

อันที่สองที่มันจะเกิดขึ้นคือเรื่อง Corporate-led globalization ซึ่งจะถูกผลักดันด้วย grass root globalization ส่วนอันที่สามนั้นผมไม่มั่นใจนักว่า เราจะดูแลมันได้หรืออย่างไร ผมเล่าให้หลายคนฟังว่า เวลาทำหลักสูตรมหาวิทยาลัยของอาจารย์ เรื่องหลักสูตรปกครอง และผมก็ติดกับคำนี้ ไปถามคุณหญิงอัมพร ว่าทำไมใช้คำว่า “ปกครอง” รุ่นคุณหญิงเป็นคนบัญญัติ คุณหญิงอัมพรก็บอกว่า “ปกครอง” มันมาจากปกป้องและคุ้มครอง ผมก็ตีใจกลับไปบอกที่มหาวิทยาลัย ดร.วิพงษ์ เขายกมือเลย บอกว่าไม่เห็นด้วย “ปกครอง” มันมาจากปกปิดและครอบครอง โอ้อ้อ! เห็นเลยมันแบ่งกันไปครอง ในขณะที่ชุมชนต้องการการคุ้มครองสิทธิของเขา ไม่ใช่คุ้มครองแบบอุปถัมภ์นะครับ ไม่ใช่สมเพศเวทนา เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนความคิดนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร กลไกกฎหมายอย่างเดียวคงไม่พอ อันนี้ผมไม่มีความรู้พอ ก็อยากจะขออนุญาตจบตรงนี้จะพูดว่า ถ้ามองดูสภาพอย่างนี้ ผมคิดว่าสิ่งที่จะทำให้กระบวนการทุกอย่างในเมืองไทยดีขึ้น grass root globalization กับมหาวิทยาลัยจะต้องเป็น “เพื่อ” หรือ “ของ” ชุมชนให้ได้ และอันที่สามคือเรื่องกฎหมาย

คุณวัชร ฒ นาคร : สวัสดีทุกท่านที่อยู่ ณ หอประชุมแห่งนี้ ผมวัชร ฒ นาคร เป็นกวีราชครู... ที่ฟังๆ ท่านวิทยากรทั้งหลายพูดนั้น โดยเฉพาะอาจารย์นิธิพูดถึงชนชั้นกลางผมคิดว่าชนชั้นกลางไม่มีในโลกนี้ เราเพียงแค่ไปคล้อยตามฝ่ายตะวันตก ที่จริงไม่มี มีสองชนชั้นเท่านั้นคือชนชั้นก้าวหน้ากับชนชั้นล้าหลัง ที่เราเอาทรัพย์สิน

เงินทองหรือว่าคนที่มีความรู้บ้าง มีเงินทองบ้าง อย่างนี้เรียกว่าชนชั้นกลาง ไม่ใช่ชนกระบี่ ถ้าคุณจนแต่ความคิด คุณก้าวหน้า วิถีชีวิตทุกอย่างก้าวหน้า ทันสมัย มีคุณธรรม มีวัฒนธรรมที่ดี อย่างนี้เรียกว่าชนชั้นก้าวหน้า ถ้าตรงข้ามก็เรียกว่าชนชั้นล้าหลัง

พูดถึงวัฒนธรรม ผมคิดว่าวัฒนธรรมหมายถึงทุกอย่างทุกอย่างในโลกนี้ มนุษย์สร้างขึ้นและก็ใช้มันมานาน คิดรวบยอดแล้วแบ่งได้ 3 อย่าง คือหนึ่ง วัตถุทุกอย่างทางกายภาพ สอง วัตถุทุกอย่างทางจิตใจของมนุษย์ และสาม วิถีชีวิตของมนุษย์หรือของชาวบ้าน เมื่อพูดถึงปฏิรูป ต้องปฏิรูปสามอย่างนี้ ปัจจุบันสามอย่างนี้เป็นอย่างไรในเมืองไทย สังคมทรมานทุกสิ่งเงินชีขาด วัฒนธรรมทาสครอบงำเศรษฐกิจทุนนิยมเงินเป็นใหญ่ การเมืองนำเอาไร้ซึ่งคุณธรรมทางประชาธิปไตย ผมก็ขอสรุปนิดเดียวดังต่อไปนี้ วิกฤตการณ์วัฒนธรรม พฤติกรรมกลุ่มคนพันธุ์ใหม่ โคลนนิ่งได้จากวัฒนธรรมทาส เพื่อเหิมพุ่มเฟิย บ้าเงินบ้ากาม เปราะเปื้อนถิ่นไทยงามสังคมทรมาน เศรษฐกิจชาติพัฒนาถดถอย ก้าวกระโดดอุตสาหกรรมเกษตรกรรม เงินใหญ่นำชีขาดสังคมทุกสิ่ง พฤติกรรมมารการเมืองวิญญาณต่าง ทำลายชาติประชาพสุธา ฉลฉลราชฎีบังหลวง อิ่มหมิพื้มนเพื่อเสพสุขชีวันบนแผ่นดินทอง ไม่ปรองดองปฏิรูปการเมืองใหม่ คุณธรรมทางประชาธิปไตย โคนล้มไปโครงสร้างแห่งสังคมทรมาน ประชาธรรมทุกถิ่นแหล่งที่ ประชาชีสุขเปรมปรีดิ์ นิรันดร์ ขอขอบคุณครับ

คุณมาลีรัตน์ แก้วท่า (สว. จังหวัดสกลนคร) : ประเด็นที่หนึ่งที่จะนำเสนอแนะคะ ก็คือเรื่องของปัจจุบันนี้ ถ้าหากเราถือวัฒนธรรมเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ก็คงจะไม่มีอะไรที่เปลี่ยนได้ แต่ถ้าเราถือว่าวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตแนะคะ ดิฉันถือว่าช่วงนี้เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ ประสานกับการเปลี่ยนแปลง 2540 เรามีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นแยะแยะ ทั้งเชิงโครงสร้างและในเชิงของวิถีชีวิตของคน หลายสิ่งหลายอย่างคงจะขัดดอกขัดใจเราอยู่พอสมควร แต่ในมุมมองดิฉันมองว่า ในสิ่งที่ไม่มีสิ่งที่ดีแทรกอยู่ ก็อยากจะให้มองมุมนี้ด้วยแนะคะ ไม่ใช่ไม่ดีซะทีเดียว แยะหมดคงไม่ใช่ แต่แน่นอนว่าในสิ่งที่ดีก็มีสิ่งที่เลวที่แยะอยู่เช่นกัน อย่างน้อยๆ ดิฉันก็ว่าเสมอตัวละคะ อย่างน้อยท่านที่โสภณก็ยังอยู่เป็น สว. ดิฉันรวมทั้งคุณหมอนิรันดร์ก็ยังอยู่ตรงนี้ แล้วก็มีความทุกข์ มีใครอยู่เยาะแยะ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีมุมมองที่ต่างจากความคิดของเราอยู่เยาะ ซึ่งเราจะต้องไปช่วยกันทำให้มันดีขึ้น อาจจะไม่ใช่ว้อยเปอร์เซ็นต์ ประเด็นที่หนึ่งขอถามท้ายตรงนี้ว่า บางอันอาจจะขัดกับความรู้สึกของเรา แล้วบางครั้งเราจะความรู้สึกว่าขัดกับรัฐธรรมนูญโดยตรง ยกตัวอย่างเช่นเรื่องศาลปกครอง นี่ตัวอย่างหนึ่งเท่านั้น เรื่องศาลปกครองรับระเบียบ กกต. เพื่อไปวินิจฉัย ดิฉันก็ไม่แน่ใจว่าอำนาจศาลปกครองมีตรงนี้หรือไม่ ในกรณีที่เป็นระเบียบของ กกต. อันนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่มีความขัดแย้งอยู่แล้ว แต่ถ้าเกิดเรามองว่ามันเป็นสิ่งใหม่ เราก็มองมันด้วยสายตาดูอีกแบบหนึ่ง บางครั้งก็ต้องยอมที่จะเจ็บปวด เพื่อจะหาสิ่งที่ที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุดสำหรับบ้านเรา

ประเด็นที่สองเป็นประเด็นที่ ดร.กฤตยา มีส่วนโดยตรง เวทีของนักวิจัยเพื่อสังคมเนี่ย นอกจากจะมาพูดกันเองกับเครือข่ายของท่านแนะคะ ถ้าหากท่านหาเวทีที่จะนำเสนอผลงาน แล้วก็อย่าเบื่อกว่าที่จะนำเสนอ ดร.กฤตยาเป็นตัวอย่างหนึ่งในเรื่องความรุนแรงที่มีต่อผู้หญิง ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงลึกใน 2 จังหวัด อาจารย์พูดมาตั้งแต่นำเสนอในวันที่ 1 พฤศจิกายน และก็พูดอีกหลายๆ ที่ ดิฉันเองก็นำเสนออยู่เรื่อยๆ เอ๊ะ! เชิญ ดร.กฤตยามานำเสนอให้กับ สว., สส.ฟัง มันก็ไม่ช่นะคะที่ จนกระทั่งข่าวก็ออกมาเรื่อยๆ ว่ามีการนำเสนอ สุดท้ายเขาก็เอละ เชิญอาจารย์เข้าไปที่สภา อยากจะเรียนว่า สิ่งที่อาจารย์นำไปเสนอพวกเราในสภานั้น ทุกคนที่ฟังอยู่พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า อยากจะเห็นอันนี้ละ อยากจะเห็นงานวิจัยเชิงลึกเพื่อสังคม เพื่อที่ว่าเราทำหน้าที่อยู่ในรัฐสภา สิ่งใดที่เราจะผลักดันได้ เราจะได้ช่วยกันผลักดัน คงจะเป็นสิ่งที่ที่โสภณนำเสนอว่า เมื่องานวิจัยออกมา มันก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง หนึ่งก็คือการณรงค์ทางสังคม สองก็คือทางด้านกฎหมายให้ใหม่คะ สิ่งที่อาจารย์กฤตยานำเสนอแนะ สส.หญิงหลายคนเขาจับมือกันแล้วก็จะผลักดันกฎหมายที่อาจารย์ไปพูดทั้งเอาไว้ว่าฉันมีอะไรบ้าง อันนี้ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งว่าเราคงจะต้องหาเวทีทุกเวทีที่จะนำเสนอได้ เสียงยังไม่ถึงผู้ที่มีอำนาจในเชิงโครงสร้างอยู่ ก็ต้องทำต่อไป อย่าเพิ่งท้อแนะคะ ดิฉันเองแอบให้กำลังใจและดิฉันเองก็เปิดใจที่จะรับงานวิจัย

เหล่านี้ เพียงแต่ว่าโอกาสของเราอาจจะน้อย ถ้าหากท่านสามารถที่จะไปนำเสนอต่อทางสภาได้ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ขอขอบคุณค่ะ

อ.สุวิดา ธรรมมณีวงศ์ (ม.ศิลปากร) : มีสองประเด็นนะคะ ประเด็นแรกอยากจะเรียนถามอาจารย์นิธิ แต่เข้าใจว่าเดี๋ยวอาจารย์คงจะช่วยสรุปให้ ก็คืออาจารย์พูดถึงเรื่องชนชั้นกลางว่า การก่อตัวของชนชั้นกลางนั้นจริงๆ ก็ทำให้เกิดการผูกพันกับระบบอุปถัมภ์ ฉะนั้นอาจารย์เสนอทางออกที่มันทำให้เกิดประชาธิปไตยก็คืออยากให้เชื่อมโยงกับคนระดับล่าง อยากเรียนถามอาจารย์ว่า มันจะมีกลไกหรือวิธีการอย่างไรที่จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับคนระดับล่างได้ อีกข้อหนึ่งอยากเรียนให้ข้อมูลในที่นี่ด้วย ก็คือในส่วนที่เราทำงานกันอยู่ มีกลุ่มคนเล็กๆ ที่ทำเรื่องวิจัยเหมือนกันและมีโจทย์ว่า ทำอย่างไรที่จะให้งานของพวกเขาไปทำให้เกิดความเข้มแข็งกับคนระดับล่าง แต่การทำของเราเป็นการเชื่อมทำกันระดับบุคคล ไม่ได้เป็นกลไกไม่ได้มีระบบ ความต้องการตรงนี้ทำให้เราลงมาทำงานร่วมกัน ก็มีจากมหิดล จากศิลปกร เกษตรก็มีบ้าง ตรงนี้ก็เลยไปพาดพิงถึงสกว. เมื่อครูได้ยินอาจารย์ท่านหนึ่งพูดถึง สกว. ว่า องค์กรที่สนับสนุนการวิจัยจะไม่ค่อยเข้าใจ เพราะว่าโจทย์มันซับซ้อนจากข้างล่าง แล้วนักวิชาการเองก็มีด้านทางวัฒนธรรม

อยากจะให้ข้อมูลตรงนี้ว่า จริงๆ ท่ามกลางตัวองค์กรของ สกว.เอง... ในท่ามกลางที่เขาให้ทุนลักษณะอย่างนี้ มันมีลักษณะทุนแบบใหม่ที่เขาเรียกว่า “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ซึ่งเป้าหมายก็คือเพื่อให้ชาวบ้านทำวิจัย เมื่อครูที่อาจารย์ย่นชาติพูดถึงว่า มีโจทย์ข้างล่างเยอะมากเลย ตรงนั้นแหละสกว. สนับสนุนทุนในลักษณะอย่างนั้น ก็คือให้ชาวบ้านลงไปทำวิจัยเองเพื่อตอบปัญหาของตัวเอง ตัวอย่างแบบนี้ในพื้นที่ทางภาคกลางหรือภาคตะวันตกก็มีนะคะ เช่นเรื่องการจัดระบบน้ำ เมื่อมีระบบชลประทานเข้ามา ก็มีความขัดแย้งระหว่างคนที่อยู่เหนือน้ำกับท้ายน้ำ ก็คือเขามีโจทย์ว่า ทำอย่างไรที่จะให้การจัดระบบน้ำนำไปสู่ความยั่งยืนของทุกๆ ฝ่าย จากโจทย์ตรงนี้ พวกเราก็เข้าไปช่วยทำให้เกิดกระบวนการคิดร่วมกัน และทำเป็นโจทย์เสนอ สกว. แล้ว สกว.ก็อนุมัติเงิน แต่ช่องทางของการสนับสนุนเงินแบบนี้เป็นรูปแบบใหม่ที่ สกว.เพิ่งมี และเรามีเวทีของเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคมแบบนี้ คิดว่าถ้าเราสนใจงานวิจัยเพื่อสังคม โจทย์ที่เกิดขึ้นจากข้างล่าง และ สกว. สนับสนุนอยู่เนี่ย น่าจะเป็นเวทีให้พวกเราเข้าไปเรียนรู้และต่อยอดงานตรงนั้นได้ ตัวอย่างเรื่องจัดการระบบน้ำนั้นก็ต้องการนักวิชาการที่เข้าไปดูภาพรวมของระบบชลประทานทั้งระบบอย่างนี้เป็นต้น ฉะนั้นเราก็มองว่า ณ เวทีตรงนี้น่าจะเป็นเวทีที่ทำให้งานวิจัยเพื่อสังคมมันเคลื่อนไปสู่การเชื่อมโยงกับระดับล่างได้ แต่อย่างไรก็ตามตรงนั้นก็ยังเป็นการทำในระดับบุคคล แต่ใช้องค์กรของ สกว. เข้ามาช่วยทำให้งานมันเดินได้ ซึ่งอาจจะเป็นกลไกอันหนึ่งก็ได้นะคะ แต่คำถามที่อยากเรียนถามอาจารย์นิธิคือ ในเชิงของกลไกโดยทั่วไปในสังคม ของคนกลุ่มอื่นๆ เราจะมีกลไกอย่างไร ที่จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับข้างล่างได้ เพราะว่าเราพูดตรงนี้ก็เยอะ แต่ว่ามันดันนะค่ะ ขอขอบคุณค่ะ

คุณดุษฎี เจริญสุข (นักศึกษา ป.เอก คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ม.มหิดล) : พอดีอาจารย์พูดถึง grass root globalization เราพูดถึงคนชนบทกันมาก พอดีตัวเองทำงานด้านการศึกษา เลยคิดว่าจะไม่พูดถึง grass root globalization ในเมืองบ้างหรือคะ เด็กวัยโจ๋ของเราเยอะมากเลย และกับบริโภคนิยมฟุ้งเฟ้อ อันนั้นคือรากฐานของประเทศไทยจริงๆ ซึ่งเรารู้สึกว่าโดนทอดทิ้งและปล่อยให้เราไหลไปตามกระแสของโลก ซึ่งน่ากลัวมากนะคะ ขอขอบคุณค่ะ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : อันที่จริงเรามีเสียงสะท้อนมาจากข้างล่างทั้งหมด 11 ท่านแล้วนะคะ และก็มีคำถามหลายคำถาม ดิฉันไม่คิดว่านักวิชาการหรือที่เราเรียกว่าปราชญ์ จะตอบคำถามพวกเราทุกคำถามนะคะ การโยนคำถามนั้นเป็นเรื่องที่ดี แต่ว่าคนที่มาพูดตรงนี้ก็ไม่น่าที่จะต้องตอบทุกคำถาม ดิฉันคิดอย่างนั้นนะคะ

ขอกราบเรียนเชิญอาจารย์ชัยอนันต์ค่ะ หัวข้อกว้างมากเกินไป อาจารย์นั่งฟังมาจะเห็นว่าประเด็นที่คุยกันจะมีหลายประเด็นมาก อาจารย์ก็มีเวลาตามสบายนะคะ

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช : เรื่องวัฒนธรรม คนก็พูดกันแล้วเข้าใจกันแล้วในขณะนี้ว่าเป็นวิถีชีวิต ส่วนเรื่องปฏิรูปสังคมเป็นเรื่องของโครงสร้างทางอำนาจ ที่นี้ผมก็อยากจะตั้งเป็นข้อคิดไว้ ประการแรกเรื่องของวิถีชีวิตนั้น แนนอนมันก็มีการเปลี่ยนแปลงไปและมีความหลากหลาย แต่ว่าการที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เราจะเรียกว่าชนชั้นหรือไม่เรียกว่าชนชั้นก็ตาม มีความพยายามที่จะแปลสภาพให้เป็นโครงสร้างทางอำนาจ ในแง่ของการมาครอบงำสังคมส่วนอื่นๆ ด้วยนั้น อันนี้ก็มี แต่ว่าไม่มีทั้งหมด วิถีชีวิตอื่นๆ ก็ไม่พยายามจะครอบงำใคร มันก็เป็นอยู่อย่างนี้ แต่ถูกผลกระทบอย่างเดียว

ที่นี้มาพูดถึงเรื่องโครงสร้างทางอำนาจ ในสมัยก่อนจนถึงปัจจุบันนี้ เรามักจะพูดกันถึงเรื่องโครงสร้างอำนาจทางการเมืองเป็นด้านหลัก และเราก็พยายามวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง เราอาจจะมองโครงสร้างทางการเมืองว่า มันเปลี่ยนไปเพราะว่าวิถีชีวิตมันเปลี่ยนในระดับหนึ่งถึงกับมีพลังที่จะทำให้โครงสร้างทางการเมืองนั้นต้องปรับตัว การปฏิรูปนี่ก็เป็นความพยายามของผู้ที่รักษาอำนาจนั้นที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของพลังที่ก่อกำเนิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวิถีชีวิต รวมไปถึงอาชีพการงานด้วย หรือปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับวิถีชีวิตภายนอกสังคมที่กดดันมากก็ได้

ที่นี้เมื่อเราพูดถึงโครงสร้างอำนาจทางการเมือง ยกตัวอย่างในเมืองไทย เราก็ไปมองว่า ที่เปลี่ยนชัดเจนและต่อสู้กันมานานก็คือรัฐธรรมนูญ ที่เห็นชัดว่าเป็นกติกา ลักษณะเนื้อหาเปลี่ยนไป แต่การเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมือง มันปฏิรูปได้ในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงภายในของโครงสร้างอำนาจเดิมเอง อาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพก็ได้ หรืออาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในรูปลักษณะใหม่ที่มาทดแทนรูปลักษณะเก่า ยกตัวอย่างเวลานี้เราเห็นรัฐธรรมนูญและหลายคนพูดถึงศาลรัฐธรรมนูญ พูดถึง กกต. พูดถึงศาลปกครอง สิ่งเหล่านี้รูปลักษณะมันเปลี่ยน หมายความว่า มันมีโครงสร้างทางการเมืองมากขึ้นกว่าแต่ก่อน และก็เป็ผลของพลังกดดันต่างๆ แต่พอถึงในระดับหนึ่ง โครงสร้างใหม่ๆ ทางการเมืองเหล่านี้เป็นโครงสร้างอำนาจที่ข้าราชการระบบราชการเดิม ไปเป็นสิ่งที่ผมเรียกว่า Constitutional Technocracy ก็คือเป็นเทคโนโลยีทางรัฐธรรมนูญ ไม่ลงถึงประชาชนอย่างแท้จริง ผมอยู่ในศาลรัฐธรรมนูญเนี่ยผมทราบดี เพราะว่าเรื่องอะไรที่เกี่ยวกับสิทธิหรือภาคของประชาชน ผมพยายามจะวิเคราะห์โยงลงไปมันไม่ถึงสักที เป็นเสียงข้างน้อยอยู่เสียงเดียว ผมก็มีความรู้สึกว่ เอ๊ะ! เรามี Constitutional Technocracy ขึ้นมาทดแทน Technocracy แบบเดิม เพราะ Technocracy แบบเดิมนั้น นักเทคโนโลยีไม่อาจจะทานพลัง ไม่อาจจะโต้ตอบกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้ ก็ปรับตัว ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงก็ไม่สามารถจะกุมสภาพของพฤติกรรมหรือทิศทางที่โครงสร้างอำนาจใหม่ๆ จะก้าวไปได้ นี่ก็เป็นข้อหนึ่ง

ประเด็นที่สองคือ เวลาเราพูดถึง "ชนชั้นกลาง" เรื่องชนชั้นกลางนี้ก็ถกเถียงกันมามาก บางคนก็ใช้เอาดื้อๆ ไปเอาพวกดัชนี (index) ที่พวกมันเคยทั้งหลายเขาทำเวลาเขาสำรวจตลาด ตั้งแต่ตลาดเครื่องสำอางค์ไปจนถึงตลาดดูเร็ก คนอาจจะพูดถึงชนชั้นกลางก็จริง แต่ภาษาอังกฤษเรียกว่า middle class ก็เป็นแนวคิดที่คลุมเครือมาก แต่ท่านทั้งหลายในที่นี้และเรื่องที่ท่านสนใจที่ท่านกำลังทำ ท่านพูดถึงการเชื่อมกับวิถีชีวิตในชนบทหรือวิถีชีวิตในเมืองของผู้ด้อยโอกาสกับผู้เสียเปรียบ สิ่งเหล่านี้ ผมเรียกว่าไม่ใช่ middle class ผมเรียกว่า intermediary class ก็คือ อยู่ตรงกลางที่คอยเชื่อม แต่ว่าคุณจะเป็นคนชั้นกลางหรือเปล่าตามความหมายของนักสังคมวิทยาหรือนักรัฐศาสตร์อะไร ผมว่ามันก็ได้ครับนะครับ อู๋ๆ กันไป ข้อสำคัญก็คือว่า กลุ่มที่เชื่อมเหล่านี้จะปฏิรูปสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจที่มันเกิดขึ้นใหม่ หรือโครงสร้างอำนาจที่มีอยู่แล้ว แล้วมันเปลี่ยนรูปไปนั้นจะเป็นอย่างไร

ประเด็นที่สาม เมื่อพูดถึงโครงสร้างอำนาจในปัจจุบันนี้ มันมีลักษณะต่างไปจากโครงสร้างอำนาจที่เราเคยพบมาในสังคมไทยคือ หนึ่ง มันไม่ใช่โครงสร้างอำนาจทางการเมือง ลักษณะโครงสร้างอำนาจทางการเมืองนั้น บางทีมันกดขี่เห็นชัด แต่การกดขี่ที่เห็นได้ชัด แล้วบางทีคนไม่รู้สึกรู้สึกว่าถูกกดขี่ด้วย ก็คือโครงสร้างอำนาจทางการตลาด หมายความว่าอำนาจของตลาด มันไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะตลาดภายในเท่านั้น มันเริ่มเป็นตลาดภายนอก เป็นตลาดที่เรามองไม่เห็นตัว มองไม่เห็นหน้าผู้คน มันเป็นตลาดที่มีลักษณะต่างไปจากตลาดนัด มันมีความไม่เป็นส่วนตัวค่อนข้างสูง เพราะฉะนั้นวิธีการที่เราจะมองความสัมพันธ์ ว่าโครงสร้างอำนาจใหม่ที่เกิดขึ้น ถ้ามันเป็นโครงสร้างอำนาจทางการตลาดแล้ว เราจะเห็นว่ามันก็พยายามจะสร้างวัฒนธรรมหรือขายวัฒนธรรม มันไม่ใช่พยายามที่จะยึดยึดวัฒนธรรม มันไม่ได้พยายามจะปกครอง มันไม่พยายามจะกดขี่ แต่มันใช้วิธีชักจูง คือตรงข้ามกับโครงสร้างอำนาจทางการเมือง โครงสร้างอำนาจทางการเมืองก็อาจจะชักจูงเหมือนกัน หรือสร้างความเชื่อเพื่อให้ยอมรับ เราจะได้ยอมจำนนหรือไม่ต้องตั้งคำถามมาก แต่โครงสร้างอำนาจใหม่ทางการตลาดนั้น พูดย่าง ๆ ว่ามันซับซ้อนกว่า และที่สำคัญก็คือ แหล่งที่มาของอำนาจการตลาดนั้น มันไม่ได้จำกัดอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ที่เราจะบอกว่าพวกนี้เป็นชนชั้นปกครอง บางทีเราไม่รู้สึกรู้สึกด้วยปัญหาก็คือว่า วัฒนธรรมที่เขา กำลังจะเสนอใหม่อยู่นั้น หรือวิถีชีวิตแบบจับ แบบใจ แบบทันสมัยอะไรต่ออะไรพวกนี้ มันมีเครื่องมืออื่นๆ ซึ่งรัฐเคยใช้แต่ล้มเหลว เช่น ถ้ารัฐมีหนังสือพิมพ์ มีวิทยุ มีรายการทีวีเป็นกระบอกเสียง ก็ไม่มีใครดู แต่ว่าโครงสร้างอำนาจทางการตลาด มันพยายามที่จะทำให้รัฐที่เราเรียกว่า “รัฐประชาชาติ” ที่เราสมมติหรือจินตนาการขึ้นมา นั้น เป็นจินตนาการใหม่อีกแบบหนึ่งตามการตลาด

ผมก็พยายามไปคิดอะไรในช่วง 3-4 เดือนมานี้ ผมก็ว่าเอ๊ะ! มันเกิดอะไรขึ้นในเมืองไทย ผมก็พยายามไปคิดไปเขียนว่า “จากรัฐชาติสู่รัฐตลาด” รัฐตลาด (market state) มันพยายามจะเอาวัฒนธรรม โครงสร้างอำนาจซึ่งมีอยู่แล้ว ถ้านักรัฐศาสตร์เวลานี้เลิกอ่านหนังสือรัฐศาสตร์ไปอ่านหนังสือเกี่ยวกับบริษัทฯ บริษัทหรือบริษัทอะไรทั้งหลาย นวนิยายก็มีนะ ผมชอบอ่าน รวมทั้งวัฒนธรรมของเขาที่กำลังจะใส่มาในชุดภาษาใหม่ด้วย ชุดภาษาใหม่เวลานี้ไปที่ไหนทุกแห่ง ปฏิรูประบบราชการก็พูดถึง value change และ CEO ชุดภาษาใหม่ๆ นี้ พยายามจะเป็นวัฒนธรรมของรัฐตลาดไม่ใช่รัฐชาติอีกต่อไป แต่ไม่ได้หมายความว่ารัฐประชาชาติไม่มีอยู่นะ ก็มีอยู่เหมือนกัน.... เมื่อครู่ผมนั่งรถมาหลัง ๆ ต้น ๆ ก็ได้ยินรายการวิทยุเขาพูดถึงว่า ต้องรักชาติต้องอะไรทั้งหลายทั้งปวง มันก็มีวาทกรรมกัน ก็ยังมีตรงนี้ ยังต่อสู้กันไม่จบสิ้นนะ

ปัญหาที่ผมอยากจะถามก็คือว่า ท่ามกลางกลางเปลี่ยนแปลงแบบนี้ พวกนี้จะอยู่รวมกันอย่างไร ถ้าไม่เกิดเหตุการณ์วันที่ 11 กันยา คนก็ยังไม่ได้คิดว่าจะอยู่รวมกันอย่างไร ชุดของภาษาที่ใช้ก็มีแต่ประสิทธิภาพ การแข่งขัน ของไทยเราอันดับ 34 เรื่องปฏิรูปการศึกษาก็เริ่มจากว่า เราอยู่โหล ๆ เพราะนั้นเราต้องแข่งให้เป็นหนึ่ง ถ้าไม่มีวันที่ 11 กันยา คนก็คงจะไม่มาทบทวน แต่คนที่ทบทวนอย่างหนักก็คือผู้ที่วิถีชีวิตของเขาตามวัฒนธรรมเนี่ย จริง ๆ เป็นวัฒนธรรมที่เรียกว่าชิงตังหรือวัฒนธรรมที่แข็งมากกว่าอันอื่น เพราะฉะนั้นการโต้ตอบก็เป็นการโต้ตอบไม่ใช่ในเชิงของอธิบาย ไม่ใช่ในเชิงของความรุนแรงทางการเมืองอย่างเดียว แต่เป็นความรุนแรงทางวัฒนธรรมด้วย เพราะว่าวัฒนธรรมในวิถีชีวิตที่ใหม่ของผู้ที่ไม่มีวัฒนธรรม จริง ๆ พวกนี้มันคือไม่มีวัฒนธรรม โลกานุวัตรมันไม่เป็นวัฒนธรรม เพราะลักษณะของวัฒนธรรมนั้น มันต้อง (1) มีความเป็นส่วนตัวสามารถเลือกได้โดยสมัครใจ เรียนรู้ซึมซับได้ เลือกอันไหนเอา-ไม่เอา เหมาะสมกับวิถีชีวิตใหม่ แต่พวกนี้มันเป็นสูตรสำเร็จเป็นเรื่องสำเร็จถ้าคุณเอาอย่างนี้ เพราะฉะนั้นโลกานุวัตรไม่ใช่กระแสอีกต่อไป มันเป็นระบบ ดังนั้นมันก็มีโครงสร้างทางอำนาจของมัน

คำถามของเราในขณะนี้คือว่า แล้วชั้นหินย่อยๆ ตามธรณีวิทยาทางการเมืองที่เรา มีอยู่ ที่ยังทับถมกันอยู่เยอะเยอะนั้นเป็นอย่างไร จริง ๆ วันก่อนเขาให้ผมไปพูดเรื่องการศึกษา หนังสือพิมพ์อะไรไปลงว่าผมเป็นฝ่ายโน้นฝ่ายนี้ ที่จริงผมก็รู้ผมอยู่ฝ่ายไหน เขาให้ผมไปพูดผมก็ไป ผมก็พูดเหมือนอย่างที่ผมพูดมา 2-3 ปีแล้วในเรื่องการปฏิรูปการศึกษาทั้งหลาย แต่ก็ไม่ค่อยมีใครฟังผม ผมก็ไม่ว่าอะไร ไม่ฟังก็ไม่ว่า แต่ผมอยากจะ

พูดสั้นๆ ว่า เวลาเราปฏิรูปสังคม เรามองว่าวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมที่มันเกิดขึ้น สมัยก่อนมันเกิดขึ้นโดยระบบราชการมีส่วนอย่างมาก และมันจะมีคำว่าพร้อมหรือไม่พร้อม ประชาชนพร้อมหรือไม่พร้อม และระบบที่เป็นโครงสร้างอำนาจที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต เกี่ยวกับวัฒนธรรมนั้น ที่เราเห็นชัดเจนตอนนี้ ที่กำลังจะอยากปฏิรูปตัวเอง และเกี่ยวข้องกับเราก็คือ 3 ระบบด้วยกัน ผมเรียกว่าระบบที่หนึ่ง ระบบที่สอง และระบบที่สาม

ระบบที่หนึ่งคือ ระบบที่คุณไม่ชอบ ระบบการปกครองท้องถิ่นซึ่งก็มีโครงสร้างทางอำนาจออกมาเป็นกฎหมายด้วย พระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น 2457 ไปดูนะจะว่าทุกส่วนของสังคม ทั้งพื้นที่ที่ถูกคลุมหมดเลย โดยไปถึงกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน ไปดูเลยว่าหน้าที่ของกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านนั้นครอบคลุมอะไรบ้าง ระบบท้องถิ่นนั้นแน่นอนเลย สมัยก่อนเราก็รู้ว่าเรามีเจ้าเมืองมีกินเมือง แล้วก็มีเทศา มีอะไรต่ออะไร นี่คือระบบปูพื้น คือระบบเติมพื้นที่เต็มเทศะ (space) ไปหมด ที่ยืนของใครมีอยู่บ้างในระบบนี้ ก็ไม่มี รัฐแน่นอนต้องการที่จะคุม ต้องการที่จะอาศัยระบบท้องถิ่น ซึ่งจริงๆ ก็มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ แต่เราเห็นชัดว่ามันก่อรูป เอาละผมเรียกว่าระบบที่หนึ่ง แล้วก็มีระบบที่สอง ซึ่งที่จริงมันก็มีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ที่เขาเรียกว่า “เวียงวังคลังนา” คือระบบที่มีกรมเป็นฐานหรือกระทรวง ตอนหลังก็มีกองขยายไปเหมือนกัน ขยายไปขยายมาในนามของการพัฒนา และอเมริกันก็มาสั่งสอนเรานะตั้งแต่ปี 2490 มา ก็เติมพื้นที่ไปเบียดระบบที่หนึ่ง จนผู้ว่าฯ บอกว่าเหลือแต่คนขับรถกับอักษรเลขใช้ใหม่ ระบบกระทรวงทบวงกรมนี้ก็เป็นระบบที่สอง

ถามว่าระบบที่สามมีหรือเปล่า ระบบที่สามก็มีมาตั้งนานแล้วใช้ใหม่ ระบบที่สามก็คือ เขาบอกให้ทดลองมีเทศบาล ให้มีสหกรณ์ใช้ใหม่ซะ และตอนหลังมาสมัยพัฒนา เขาบอก เฮ้! ให้มีหอการค้า ต่อมาเขาก็ยอมรับองค์กรเอกชน องค์กรอาสาสมัครมากขึ้น แต่ระบบที่สามนี้ เขาก็สร้างกลไกโครงสร้างทางอำนาจมาเหมือนกัน นอกจากเทศบาลแล้วแทนที่เขาจะไม่มีเทศบาลเดียว เล็ก-ใหญ่บ้าง แล้วมีการปกครองท้องถิ่นด้วยตัวเองจริงๆ ให้ทำอะไรต่างๆ เขาก็บอกทำไม่ได้ ระบบที่หนึ่งกับระบบที่สองออกมาบอกว่าไม่ได้ เพราะระบบที่สามยังไม่พร้อม และส่วนที่เป็นประชาชน องค์กรประชาชนจริงๆ นะมีน้อยมาก แต่ส่วนซึ่งเป็นของระบบที่สามเป็นองค์กรปกครองท้องถิ่น ก็มีความอยากจะเป็นแบบระบบที่หนึ่งหรือระบบที่สองอยู่เหมือนกัน จะเห็นว่า เทศมนตรี กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านแต่งตัวสีก็ มีขีดเยอะเยอะไปหมด ถามว่าระบบที่สามนี้ เริ่มจะได้รับการยอมรับและมีความชอบธรรมมากขึ้นเมื่อมีรัฐธรรมนูญอันนี้เกิดขึ้น และบอกว่าต้องกระจายอำนาจ ต้องมีพ.ร.บ. ขั้นตอน แผนการกระจายอำนาจ ต้องมีเม็ดเงินลงไป ต้องให้ภาษี ต้องแบ่ง VAT ต้องอะไรต่ออะไร แต่ไปๆ มาๆ ระบบที่หนึ่งตั้งรับด้วยอะไร ระบบที่หนึ่งตั้งรับด้วยการบอกให้มีผู้ว่า CEO ระบบที่สองตั้งรับด้วยการมีการปฏิรูประบบราชการซึ่งใช้เงิน 4 พันล้าน ระบบที่สองตั้งรับด้วยการบอกว่า โอ้! องค์กรปกครองท้องถิ่น ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญและ พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ 2542 บอกว่าให้จัดการการศึกษาได้แต่คุณยังไม่พร้อม ทั้งๆ ที่เทศบาลตั้งกันมาหลายปีแล้ว แล้วมีอยู่เต็มพื้นที่ด้วย คุณบอกยังไม่พร้อม คุณสงวนไว้แก้อย่างเรื่องการจัดการศึกษา และคุณตั้งเขตพื้นที่การศึกษามา 295 เขต เป็นราชการส่วนกลางนะ แล้วคุณบอกว่าให้มี 295 เขตทันทีโดยไม่มีเงื่อนไขอะไรเลย แต่องค์กรปกครองท้องถิ่นเนี่ยมีเงื่อนไขอะไร คุณไปอ่านเงื่อนไขดู กว่าที่คุณจะได้จัดการศึกษา แต่ 295 เขต คุณ qualify ทันทีเลย เข้าลักษณะอย่างนี้ ปฏิบัติเลย

เพราะฉะนั้นระบบที่หนึ่งที่กำลังอยากจะปรับตัวใช้ใหม่ วัฒนธรรมก็มีอยู่ ระบบที่หนึ่งก็คือระบบท้องถิ่นหรือจะเรียกว่า CEO ก็เรียกไป ระบบที่สองก็คือระบบราชการ ก็ตั้งหลักตั้งรับในนามของการปฏิรูปทั้งหลาย ระบบที่สามนี้ แต่เดิมมันมีความเป็นราชการค่อนข้างมาก แต่เวลานี้มีส่วนผสมของประชาชนเข้ามา ผมเรียกระบบที่สามนี้ว่า “ระบบประชากร” คือกิจการสาธารณะที่เป็นของประชาชน ทำโดยประชาชน เพื่อประชาชน ในขณะที่ระบบที่สองคือระบบราชการ เป็นระบบที่ทำโดยข้าราชการเพื่อประชาชน และไม่มีทางเลยที่จะคิดในวัฒนธรรมของประชาชนได้ คุณโสภณหรือใครต่อใครก็พูดมาตั้งเยอะเยอะว่าวัฒนธรรมของประชาชนเขาคิดเป็นอย่างไร อาจารย์นิติ อาจารย์ศรัศถาก็พูด ระบบนี้คิดของประชาชนมันต้องอยู่ในระบบที่สาม คือระบบประชากร

ผมก็อยากจะหยุดแค่นี้ แล้วก็เสนอให้คิดว่าเวลาเราพูดถึงปฏิรูปสังคมนั้น เห็นไหมว่า มันมีเรื่องของตลาด มีเรื่องวัฒนธรรมโครงสร้างอำนาจ เราก็คู่อะไรเยอะแยะไปหมด เขามีโครงสร้างอำนาจของเขา เพราะฉะนั้นมันซับซ้อนกว่าเก่ามาก แล้วเราก็คู่อะไร ในสามระบบนั้น ระบบทองที่พวกผู้ว่าฯ มันคุมประชาชนอยู่ทั้งนั้นแหละ ระบบข้าราชการก็เหมือนกัน ก็ในพื้นที่เดียวกันนะ ระบบที่สามคือระบบประชากร ถามว่าคุณเชื่อม 3 ระบบนี้ได้อย่างไร คุณจะไปบอกว่าระบบที่หนึ่งหายไป ระบบที่สองหายไป เป็นไปได้ไหม เป็นไปไม่ได้ ผมก็พยายามคิดอยู่เนาะว่า เอ๊ะ! เราจะเชื่อมระบบสามระบบนี้ได้อย่างไร แต่ก่อนที่จะเชื่อมสามระบบนี้ ผมคิดว่า ในแง่ความคิด อาจจะต้องคุยกันให้ชัดเจนก่อนว่า เราเข้าใจปรากฏการณ์เหล่านี้เหมือนกันหรือเปล่า หรือเราเข้าใจกันไปคนละอย่าง แล้วเราก็คู่อะไรคนละอย่าง แล้ววัฒนธรรมของการพูดการคุยกัน การคิดร่วมกัน กับวัฒนธรรมของการแบ่งขั้วต่ากันนั้น คุณปฏิรูปสังคมไม่สำเร็จหรอกถ้าเพื่อคุณชีวิตจิตพวก ฉะนั้นผมคิดว่าเป็นหน้าที่ของพวกท่าน ซึ่งผมเรียกว่าเป็น “ชนชั้นเชื่อม” ไม่ใช่ชนชั้นกลาง มีหน้าที่เชื่อม ท่านจะเชื่อมอย่างไร ท่านจะทําอย่างไร ให้พวกปฏิรูปการศึกษาเข้าใจแล้วเลิกคิดสร้างเขตพื้นที่การศึกษาให้เป็นพระเอก ซึ่งอีกหน่อยมันจะยุบไม่ได้ กับให้โรงเรียนเป็นพระเอก แล้วให้โรงเรียนเชื่อมกับระบบประชากรให้ได้ได้อย่างไร

ระบบประชากรก็คืออย่างมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนอย่างเนี่ย จะเชื่อมอย่างไร ในขณะที่เวลานี้รัฐก็ใส่เงินลงไป อยากมีอะไรก็ใส่ลงไป วันก่อนผมกับคุณโสภณไปประชุมกันเรื่องโครงการต่างๆ เรื่องชุมชนคุณก็ให้เงินไปเป็นประกาศนียบัตรอะไรเยอะแยะไปหมด เพราะฉะนั้นในขณะนี้ เรากำลังอยู่ในยุคของความพยายามที่วัฒนธรรมซึ่งไม่เป็นวัฒนธรรม วัฒนธรรมรูปแบบใหม่กำลังเข้าไปสู่โครงสร้างอำนาจ แล้วพยายามทำให้โครงสร้างอำนาจ ทำให้รัฐเป็น “รัฐตลาด” เพราะตื่นเช้าขึ้นมาก็ฟังแต่ภาษาชุดพวกนี้ทั้งนั้นเลย ไปไหนก็ได้ยินทั้งนั้น แต่ไม่ใช่หมายความว่า จะผิดหมดนะ ไม่ใช่ การตลาดเนี่ยปฏิเสธไม่ได้ มันมีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว แต่เวลานี้ลักษณะของตลาดในขณะนี้กับในสมัยก่อนคนละเรื่องโดยสิ้นเชิง ถามว่าตลาดแบบดั้งเดิมที่เราโยยหาแล้วมันหายไป กับตลาดใหม่ซึ่งเราบอกมันหายไปไม่ได้แบบนี้ พวกท่านเป็นตัวเชื่อมว่าจะมีวิธีการ มีกลวิธีหรือยุทธศาสตร์อย่างไรจึงจะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ต้องไปเข้าบินลาเดนยูนิเวอร์ซิตี เคยเห็นไซ้ไหมครับในอินเทอร์เน็ต บินลาเดนยูนิเวอร์ซิตีมีแคมป์สอยูที่ไหน มีคอสเวอร์คอะไรบ้าง ลองเข้าไปดู

คุณโสภณ สุภาพงษ์ : คือผมมองชีวิตของท่านอาจารย์ทั้งสามท่านนี้ เราอยากได้คนอย่างนี้ ทุกคนคงเห็นด้วย เป็นคนซึ่งเป็นไท ซึ่งหลุดพ้นจากความกลัวเพราะพึ่งตัวเองได้ หลุดพ้นจากความโลภ หลุดพ้นจากความอยากได้ ไซ้ไหมครับ เหลือแต่อยากดำ ที่นี้คนเชื่อมหรือคนชั้นกลางจำนวนมากขณะนี้นั้น ก็สับสนตรงนี้ มีคนส่วนหนึ่งยังกลัว แต่เขาก็ไม่ได้โลภ ผมคิดว่าคนส่วนใหญ่อยากจะทำในสิ่งที่ดี แต่ก็กลัว กลัวอะไรครับ กลัวการาคา กลัวอำนาจ สองตัวนี้มันค้ำ ไม่กล้าพาลูกไม่กล้าพาตัวเองออกมา ตรงนี้ครับอะไรจะเป็นทางเลือก อะไรที่จะทำให้เขามั่นใจออกมา เทศบาลจะมั่นใจที่จะไม่เลียนแบบระบบที่หนึ่งระบบที่สองได้อย่างไร ตอนนั้นผมคิดๆ ไปอย่างนี้ มันก็เหลือบินลาเดนกับสังคมนิยมทุกทีเลย ไปจบตรงนั้นทุกทีซึ่งก็ไม่อยากจะเป็นอย่างนั้น ตรงนี้ที่ผมอยากจะเรียนถามว่า ขณะนี้อาจารย์มองว่ามันมีกลไกอะไร นอกจากกฎหมายนะครับ ซึ่งแน่นอนว่าถ้าเราทำกฎหมายให้มันมีศีลธรรมมากขึ้น คนก็กลัวหลุดพ้นจากความกลัวได้ กลไกอะไรที่ทำให้สังคมรู้สึกมั่นใจว่าเขาจะไม่พาลูกเข้าภรรยาเขาไปเสีย ทำความดีแล้วก็อดตาย ตัวอย่างเช่นเมื่อวานนี้ไม่ทราบว่ามีอาจารย์เปิดอินเทอร์เน็ตหรือเปล่า นายคุกแมนกับนายสติฟฟิต ที่ได้โนเบลไพรส์ สองคนออกมาเขียนบทความเหมือนกันเลยครับ เขามองว่าไม่มีทางที่จะแก้ปัญหาการปฏิรูปสังคมในโลกนี้ได้เลยถ้าไม่เก็บภาษีที่ดิน เขาเสนอ 50% ไปอ่านสิครับ ขนาดนายคุกแมนเขาก็ดันเหมือนกัน อันนี้ก็แปลกดี อยากจะเรียนถามตรงนี้ครับว่า เมื่อไรจะทำให้หลุดพ้นจากความกลัวที่จะออกมา อย่างที่ท่านอาจารย์หลุดออกมา หลุดมาอย่างไร ภรรยาส่งเสริมหรืออย่างไร

ประเด็นที่สอง สิ่งที่ยอยากให้เห็น ผมกังวลมากเพราะหวังว่าการศึกษาจะเป็นตัวพาชาวบ้านให้เชื่อมตัวอย่างมีศักดิ์ศรีกับชนชั้นกลาง ตอนนี้อยู่ที่ผมพูดถึงมหาวิทยาลัย ก็คิดว่าเขายังไม่ได้ถูกปฏิรูป ซึ่งก็โอเคว่ายัง แต่

สำหรับเรื่องเขตการศึกษา ผมค่อนข้างกังวลครับ เพราะผู้ที่คิดตั้งใจดี แต่บางทีเรามองการศึกษาแบบไม่เชื่อการศึกษา เราเชื่ออำนาจ ตรงนั้นท่านอาจารย์คิดอย่างไร เรื่องการศึกษาที่จะเชื่อมกับชาวบ้าน รูปแบบมันควรจะเป็นอย่างไร เรื่องมหาวิทยาลัย ผมคิดว่าจะต้องเอามาเป็นของชาวบ้าน แต่สำหรับการศึกษาพื้นฐานจะเชื่อมอย่างไรครับ

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช : ผมว่านะ เวลาในโลกเรามันพูดถึงเรื่อง “การปฏิรูป” หมายความว่าเกมสัมันเปลี่ยนแล้ว ไม่มีใครพูดถึงการปฏิวัติอีกต่อไป เพราะฉะนั้นเมื่อพูดถึงการปฏิรูป เกมสัมันก็คือว่า ทำอย่างไรคุณจึงจะหากินกันอยู่ กตขื่น เอาเปรียบคนโดยที่ไม่เบียดเบียนหรือผลักดันเขาจนเขาไม่มีทางเลือกไม่มีทางสู้ คือไม่บดขยี้ให้ตายไปเลย นี่คือวิธีการการปฏิรูปที่ประสบความสำเร็จ ถ้าคุณเล่นเกมสัปฏิรูปคุณต้องเล่นเกมสันี้ว่าคุณจะพยายามสร้างพันธมิตรอย่างไร มี portfolio สำหรับคนนี้อย่างไร นี่เป็นข้อที่หนึ่ง ข้อที่สองในเรื่องการปฏิรูปการศึกษา เมื่อครูผมเพิ่งอ่านเรื่องการประกันคุณภาพมา ผมอ่านแล้วผมก็ปวดหัวที่สุด มันมีตั้ง 20-30 ข้อว่าอาจารย์ที่ดีนี้ต้องเป็นอย่างไร กระจายมาเป็นข้อๆ แล้วมันต้องกรอกกันแทบตาย แล้วเรื่องประกันคุณภาพเราคิดกันอย่างนี้ เอ้า! นักเรียนจบมาแล้วมีความรู้รู้เปล่า เขียนภาษาไทยได้รู้เปล่า ย่อความเป็นรู้เปล่า ถ้าเขาให้เขียนภาษาอังกฤษเขียนได้รู้เปล่า สามารถที่จะคุยกับมนุษย์คนอื่นเขารู้เรื่องรู้เปล่า ที่นี้พวกนี้มันต้องมีพิธีกรรมออกมาเยะเยะไปหมด แต่จริงๆ พวกนี้มันไม่มีน้ำยาหรอก อาจารย์พวกบิสเนส พวกกูรูอะไรเนี่ย เพราะผมก็เรียนหนังสือมาตอนนั้น แต่ว่าตอนนั้นพวกนี้มันกลับมาครองโลกโซโซใหม่ซะ ผมจึงคิดว่าอยู่ที่ว่าเราจะควบคุมตัวเองอย่างไรมากกว่า เราก็มั่นใจนโยบายของเราว่าจะอย่างไร ส่วนโลกมันก็เป็นแบบนี้ เป็นอย่างที่เราเห็นแน่นอน แต่เวลานี้คนก็เริ่มพูดถึง “ทางเลือก” อื่นมากขึ้น ด้วยทางเลือกอื่น ด้วยทางเลือกของคนตะวันออกมากขึ้น นวดฝ่าเท้าก็เลยระบาดไปทั่ว ผึ้งเข็มอะไรต่ออะไร... มันก็เป็นอย่างนี้ เกมสัมันเล่นเกมสัของการปฏิรูป เกมสัปฏิรูปมันก็เป็นเกมสัที่เสียเปรียบตลอดกาล เพราะว่าเกมสัปฏิรูปเป็นเกมสัที่คนยอมจำนนโดยคิดว่าตัวเองแย่เอง ตัวเองไม่มีประสิทธิภาพ ไม่ใช่เสียเปรียบเพราะโครงสร้างอำนาจมันทำให้ตัวเสียเปรียบ แต่เสียเปรียบเพราะว่าคุณไม่มีประสิทธิภาพเอง คุณไม่มีคุณภาพ เขาประกันคุณภาพ แล้วคุณไม่ได้ ISO

นพ.อำพล จินดาวัฒนะ (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ) : ผมฟังวันนี้แล้วก็ได้ประโยชน์และได้คิดเยอะมากทีเดียว เป็นเรื่องที่ทำให้ปัญญากว้างขึ้น เผอิญอาจารย์ชัยอนันต์กลับไปแล้ว อาจารย์พูดถึงระบบที่จะต้องปฏิรูปสามระบบ ผมดูเรื่องคล้ายๆ เป็นระบบ governance อาจารย์พูดในระบบที่สามเอาไว้ เรื่องของการมีเอ็นจีโอ เผอิญผมอยากถามอาจารย์ตรงนั้น แต่ตามอาจารย์นิธิกับอาจารย์ศรัศกรก็ได้ครับ คือผมกำลังมองว่ามันมีระบบอีกแบบหนึ่งที่ไม่ได้อยู่ในสามระบบที่อาจารย์พูด หรืออาจารย์จะพูดในระบบที่สามก็ไม่แน่ใจ คือเรื่อง civic movement เรื่องภาคประชาสังคม เพราะผมคิดว่าอันนี้มันเป็นทางออกของสังคมอย่างหนึ่ง แล้วก็ เป็นเรื่องที่เรามองวันนี้ ถ้าในช่วงต้นเราฟังแล้วรู้สึกหดหู่ว่าสังคมมันแย่ แต่ผมเห็นด้วยกับคุณมาลีรัตน์ว่า ถ้า มองในแง่บวกแล้ว สังคมไทยเรามีความหวัง เรื่องทุนทางสังคมนั้นไม่พูดนะครับ อันนั้นเป็นความหวังอันหนึ่ง แต่เรื่องพัฒนาการของ civic movement ในบ้านเรา มันมีแสงสว่าง จะเรียกตรงนั้นว่าเป็นชนชั้นกลางหรือชนชั้นรากหญ้าก็แล้วแต่ เราอาจจะมองด้วยความไม่มั่นใจจนชั้นกลางอย่างที่อาจารย์นิธิวิเคราะห์ ผมก็เห็นตามอย่างยิ่ง นะครับ เวลาจัดรายการวิทยุในกรุงเทพฯ เปิดสายที่ไร ไม่เคยมีเรื่องอย่างนี้ครับ มีแต่เรื่องใกล้ตัวเท่านั้นถึงจะพูด และก็มีการมณีสักัน ส่วนที่จะเป็นเรื่องที่เข้าใจ movement อย่างนี้ รวมตัวกันอย่างนี้ไม่ค่อยมี แต่ในขณะเดียวกันมันก็มีกระบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมเกิดขึ้น ผมยกตัวอย่างสั้นๆ เช่น กระบวนการตรวจสอบเรื่องทุจริตยา ที่ผืนีกกำลังกันทั้งบ้านเมืองเยะเยะไปหมด ทั้งคนชั้นกลางและคนชั้นล่าง แต่ส่วนใหญ่อยู่ในคนชั้นกลาง ขณะเดียวกันชนชั้นรากหญาก็มีการเติบโตมากมาย ขณะนี้ก็มี การไปเก็บเกี่ยวบทเรียนเยะเยะสำหรับคนรากหญ้าที่ทำอะไรดีๆ แล้วก็รวมตัวกัน วันสองวันนี้ก็จะมิกกลุ่มคนที่ติดเชื้อเอชไอวี จะไปเปิดคลินิกที่หน้า

ทำเนียบ เขามีทุกข์แล้วเขากำลังจะบอกว่ารัฐต้องเปิดโอกาสให้เขาดูแลตัวเอง ตรงนี้มันจะมาเชื่อมที่ผมดูเรื่องเครือข่ายนักวิจัย ผมเข้าใจว่านักวิจัยไม่ใช่หมายความว่าต้องไปลงชุมชนบ้านนอกอย่างเดียว สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเยอะแยะไปหมด นักวิจัยไปเชื่อมไปหนุนกับเขาได้รีเปล่า

ผมยกตัวอย่างเทียบเคียงกับเรื่องบุหรี่ป้านเราครับ ถือว่าก้าวหน้ามากสำหรับในโลก เรามีการเคลื่อนไหว civic movement เรื่องบุหรี่ปมาเป็น 10 ปี แล้วก็มีมีการเชื่อมงานวิชาการ ซึ่งมีคนอย่างอาจารย์หทัย อาจารย์ประกิจ หลายคนที่ทำเรื่องวิชาการ รู้เรื่องวิชาการอย่างดีเลย ว่าบุหรี่ปมันมีที่ไหน รุ้หมด เป็นการเชื่อมวิชาการและไปเชื่อมทางการเมือง จนมีกฎหมายสองฉบับออกมา แนนอนเราอาจจะยังไม่พอใจกับการบังคับใช้นะครับ ขณะนี้กฎหมายฉบับที่สาม คือไปเอาภาษีบุหรี่ปและเหล้ามาเพื่อจะใช้สร้างสุขภาพ ผมคิดว่านี่คือบทเรียนที่มีค่าสำหรับสังคมไทย civic movement โดด ๆ มันทำอะไรไม่ได้ มันจะต้องเชื่อมกับการทำงานวิชาการอย่างเข้มแข็งเพียงพอ แล้วก็ไปเชื่อมกับการเมืองซึ่งเป็นฝ่ายถืออำนาจรัฐอยู่ ผมมีคำถามก็คือเรื่อง civic movement เป็นความหวังใหม่ และผมก็ลองมองว่า ขณะนี้เกิดเป็นดอกเห็ดนะครับ จะเข้มแข็งแค่ไหนว่ากันอีกที เราคงไม่หวังว่าประชากรทั้ง 62 ล้านคน ร้อยเปอร์เซ็นต์จะเข้มข้น (active) หมดเลย ถ้าหวังอย่างนั้นเราคงไม่เห็นภาพที่กรม.รต.ไฟไปแล้ว ชาวบ้านก็มาห้อมล้อมดีใจว่าผู้ใหญ่ไปเยี่ยม ขอถ่ายรูปด้วย สื่อมวลชนส่วนหนึ่งก็บอกไปขึ้นรถไฟแล้วมีความสุขมาก เขาเลี้ยงดี ชาวบ้านก็ชอบ ราชการก็ชอบที่ได้รับนาย การเมืองก็ชอบ แบบนั้นมันมีแน่ๆ ในระบบที่อาจารย์ว่า คือระบบอุปถัมภ์โครงสร้างหลัก แต่มันมีไหมครับ 5% หรือ 10% ของประชากรที่เป็น active citizen ไม่จำเป็นต้องหมด ผมมองว่ามันไม่ต้องเยอะ แต่จะทำอะไรให้ตรงนี้เข้มแข็งแล้วทักทอ ในขณะที่เดียวกันวิชาการจะไปเชื่อมอย่างไร ผมเห็นตัวอย่างยิ่งับหลายท่านที่พูดว่า วิชาการก็ต้องลงไปข้างล่าง ไปทำงานกับคนเหล่านี้ ก็จะเรียนรู้ แล้วก็ไปวิชาการที่ท่านอาจารย์หมอประเวศพูดไว้ ซึ่งผมจำมาตลอดแล้วเห็นด้วยก็คือ มันไม่ใช่เอาวิจัยนำ ของเรามันเครือข่ายนักวิจัย หรือ R จริงๆ แล้วมันต้องเอาการพัฒนา หรือ D นำ แล้ว R เป็นตัวตาม เพราะมันต้องไปเริ่มจากทุกข์ จากประเด็นปัญหา จากสิ่งต่างๆ แล้วก็เข้าไปตรงนั้น สรุปที่พูดไปนั้นก็คืออภิปรายด้วยเล็กน้อย และอยากจะฟังประเด็นว่าเรื่อง civic movement มันเป็นความหวังรีเปล่า แล้วเราจะเสริมต่อก่อร่างตรงนี้อย่างไร ส่วนเรื่องในระบบที่มันเป็นโครงสร้างนั้นก็ว่ากันไป เราก็จะเจตคติขัดเยอะแยะอย่างคุณหมอนิรันดร์พูดนะครับ แต่ตรงนี้เราจะช่วยกันทำให้เข้มแข็งได้อย่างไร ขอบพระคุณครับ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : อยากเสริม 2 ประเด็นเล็กๆ ก็คือ เรื่องขบวนรถไฟ จริงๆ แล้วมีประวัติกทุกสถานี แต่เรื่องประวัติกมันไม่เห็น ดิฉันก็ต้องตั้งคำถามกับสื่อ ประเด็นที่สองเรื่องบุหรี่ปที่คุณหมอบอกสำเร็จนะ ดิฉันเรียกมันว่าวัฒนธรรมยาหม่อง เพราะขณะนี้ทุกช่องเลยใครสูบบุหรี่ปจะเอายาหม่องไปพันไว้ ไม่ให้เราเห็น ช่องเดียวที่คุณจะเห็นบุหรี่ปก็คือยูทูปี่ซี้ะ ซึ่งถ้าคนเขาสูบบุหรี่ปเขาจะออกว่าสูบบุหรี่ป ดิฉันคิดว่าเรื่องบุหรี่ปของเราไปไกลสุดกู่ คือไปปิดกั้นเก็บกดได้อย่างไร ข้อเท็จจริงคือ คนสูบบุหรี่ปต้องมีแนนอน แต่โทรทัศน์ไทยตอนนี้สเปรย์ยาหม่องกับคนสูบบุหรี่ปหมดเลย

ดร.สุรพันธ์ เมธิกุล : ในฐานะของอาจารย์ที่สอนอยู่ด้านสื่อสาร ในเรื่อง civic movement หรือการเมืองภาคประชาชนที่เกิดขึ้นนั้น ปัญหาใหญ่สำคัญอันหนึ่งก็คือทัศนคติของประชาชน ผมว่ามองในเชิงลบอยู่ตลอดเวลา นั่นเป็นข้อสังเกตนะครับ และอีกอันหนึ่งที่รู้สึกว่ามีส่วนในมุมมองซึ่งผมไม่ค่อยเข้าใจเหมือนกันคือสื่อมวลชน ที่จริงสื่อมวลชนจะเป็นตัวสะท้อน และสร้างแนวร่วมในการที่จะให้เกิดความสำคัญโดยเฉพาะในเรื่องของปัญหาอย่างที่เราพูดถึง agenda setting หรือช่วยกำหนดวาระทางสังคมขึ้น แต่ภาพที่ออกมามันเป็นเชิงลบตลอดในเรื่องของการเดินขบวน การประท้วง ที่ทำให้รู้สึกว่ามันเหมือนเป็นการขัดแย้ง อันนี้เป็นข้อสังเกตว่าที่จริงปัญหาดังนี้น่าจะต้องคิดถึงทางแก้ ว่าจะต้องทำอย่างไร... ทำไมความคิดของประชาชนมองตัวเองในระบบนี้

ทำไมยังไม่เห็นความสำคัญ หรือสื่อมวลชนจะให้โอกาส พื้นที่ เนื้อหา เวลาต่าง ๆ มากขึ้นหรือไม่ อันนี้เป็นข้อสังเกตที่ผมคิดว่าน่าจะต้องมีการบ้านต่อไปครับ

อาจารย์วราภรณ์ แซ่มสนิท (มหาวิทยาลัยมหิดล) : ... เมื่อเข้าดิฉันไปทำงานสัมมนาเรื่อง "ผู้หญิงกับความรู้" ที่ธรรมศาสตร์ จัดโดยโครงการสตรีศึกษาที่ธรรมศาสตร์ ก็มีการพูดกันเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งเป็นประเด็นที่ค่อนข้างจะแตกต่างกับเรื่องวัฒนธรรมที่เราพูดกันในปัจจุบันนี้ ก็คิดว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคมอาจจะสนใจฟังบ้าง ว่านักวิชาการที่พูดเรื่อง gender เขาพูดถึงวัฒนธรรมกันอย่างไรนะคะ เท่าที่ฟังท่านอาจารย์ศรีศักรพูดถึงการกลับสู่วิถีชีวิตแบบเดิมหรือวัฒนธรรมแบบเดิม บวกกับสิ่งที่ท่านอาจารย์อนุชาติพูดว่า โจทย์ของชาวบ้านเปลี่ยนไป คือไม่ได้เรียกร้องค่าชดเชย แต่เรียกร้องวิถีชีวิตเดิมกลับคืนมา

ประเด็นที่หนึ่ง อยากจะเรียนถามเป็นเชิงสนทนาว่า เวลาที่เราพูดว่าชาวบ้านเรียกร้องให้นวนิถีชีวิตแบบเดิมกลับมานั้น วิถีชีวิตแบบเดิมที่ว่า มันประกอบประกอบในรายละเอียดของรูปธรรมอย่างไร แล้วมันมีจุดเน้นในประเด็นไหนหรือไม่ที่เราควรจะนำกลับมาคิดมา ตัวอย่างเช่น การครอบครองหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น หรือว่าเรากำลังจะพูดถึงวิถีชีวิตเดิมในทุกมิติที่จะนำกลับมาคิดมา คือถ้าจะพูดภาษาแบบประชาชนสามัญก็คือกรณีที่ท่านอาจารย์ศรีศักรยกตัวอย่างขึ้นมาเองว่า กรณีผัวมีเมียน้อย ถามว่านี่เป็นประเด็นที่เป็นวิถีชีวิตเดิมที่ชุมชนอยากจะได้กลับมาด้วยหรือเปล่า มันเป็นส่วนหนึ่งด้วยหรือเปล่า

ประเด็นที่สองก็คือ เวลาที่เราพูดถึงวิถีชีวิตเดิม ซึ่งเป็นโจทย์ใหม่ที่ชุมชนเขาเรียกร้องนั้น จริงๆ แล้วในฐานะนักวิชาการ เราจะมองภาพอย่างไร เราจะมองว่ามันเป็นการเรียกร้องของชุมชนที่กลับไปสู่วิถีเดิมจริงๆ หรือเปล่า ซึ่งก็ต้องตั้งคำถามว่า เดิมคืออะไร หรือว่าเราจะมองว่ามันเป็นกลยุทธ์ใหม่ที่ชุมชนเขาสร้างขึ้น ถ้าเป็นศัพท์วิชาการก็คือสร้างวาทกรรมของชุมชน เพราะว่าชุมชนเองปัจจุบันเขาก็รู้เท่าทันกระแส ว่ากระแสอะไรที่กำลังมา กระแสสิ่งแวดล้อมหรือกระแสวิถีชุมชนกำลังมา กระแสเรื่องการกระจายอำนาจกำลังมา แล้วชุมชนเองเขาก็เลือกที่จะหยิบกระแสเหล่านี้มาพัฒนาเป็นกลยุทธ์หรือเป็นวาทกรรมของเขาในการที่จะเรียกร้อง มากกว่าที่จะมองว่าเป็นการเรียกร้องที่จะกลับไปสู่วิถีชุมชนเดิมจริงๆ กราบเรียนถามท่านนี้จะขอบคุณค่ะ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : ประเด็นนี้เดียวอาจารย์ศรีศักรจะตอบนะคะ จากเวทีตรงนี้ทั้งหมด 10 กว่าท่าน ก็คงจะพอแล้วนะคะ อยากจะให้ท่านวิทยากรตอบหรือว่าจะพูดอะไรก็ได้ แต่จะขอสรุปสิ่งซึ่งเราเสนอกันนิดหนึ่งก็คือ อาจารย์ศรีศักรพูดถึงคล้ายๆ ท่านเองที่มีคนพูดถึง good old day คือพูดถึงสิ่งดีๆ ในอดีต คือในอดีตก็เป็นสิ่งที่ไม่ได้เยอะเหมือนกัน อย่างประเด็นเรื่องเมียน้อย ก็ขอเสริมนิดหนึ่งนะคะ ดิฉันเคยเจอกับคนที่ทำสื่อเอง เขาก็บอกว่า ระบบอำนาจที่มันสถาปนาขึ้นในชุมชนขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นอบต.หรือกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน อบต.ต้องใส่เลท ใส่เสื้อซาฟารีแล้วก็มีเมียน้อย เขาก็บอกว่ามันเป็นเฟอริเตอร์ อันนี้คนทำสื่อที่เป็นผู้ชายเขาตั้งข้อสังเกตไว้ เรามีคำถามที่เกี่ยวกับเรื่องการเชื่อม คืออาจารย์ชัยอนันต์พูดถึงเรื่องประเด็นว่า พวกเราเป็นชนชั้นเชื่อม จริงๆ มีคำถามช่วงที่อาจารย์หนีออกไปข้างนอกว่า สิ่งที่อาจารย์เสนอว่าจะเชื่อมโยงกับชาวบ้าน หรือเชื่อมโยงกับประชาชนระดับล่างเนี่ยจะทำได้อย่างไร ท่านวิทยากรคงจะช่วยตอบ เชิญอาจารย์ศรีศักรก่อนคะ แล้วอาจารย์นิริในประเด็นที่มีการถามและประเด็นอื่นๆ เรียนเชิญค่ะ

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม : ผมอยากจะตอบอย่างนั้นะครับ คำถามเมื่อครูเป็นคำถามที่ดีนะครับ เพราะเวลาผมพูด คนมักจะบอกว่าต้องกลับไปอยู่แบบเก่า แต่ที่ผมพูดในเรื่องของวัฒนธรรมและชุมชนนั้น มันย้อนกลับไปถึงความ เป็นมนุษย์นะครับ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมซึ่งอยู่เป็นกลุ่ม เพราะฉะนั้นการฟื้นฟูชุมชน ก็คือการฟื้นฟูกลุ่มนั่นเอง สิ่งที่ขัดแย้งขณะนี้เวลาเรามองจากข้างนอกเข้าไปเนี่ย เราถามเขาในลักษณะเป็นปัจเจกทั้งสิ้น แต่เขาตอบเป็นกลุ่มเพราะวิถีชีวิตเขาเป็นกลุ่ม ถ้าเราไม่ฟื้นฟูความเป็นกลุ่มของมนุษย์ มันไม่มีทางฟื้นได้ แต่ความ

เป็นกลุ่มเป็นวิถีชีวิตนั้นไม่จำเป็นจะต้องซ้อนของเดิม แต่ของเดิมอาจมาใช้หรือปรับใหม่ได้ เพราะวิถีความเป็นมนุษย์มีทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต อดีตสามารถสร้างสำนึกได้ สามารถสร้างให้เกิดการสื่อที่ดีได้ ไม่เช่นนั้นคงไม่นำเอาคำเดิมๆ ของอดีตมาใช้ มันช่วยสร้างสำนึกร่วม อย่างคำว่า “แม่มูลม้ายืน” มันเป็นวาทกรรมที่เอาอดีตมาใช้และสร้างสำนึกร่วมได้ นั่นคืออดีต แต่ไม่ได้หมายความว่า คุณจะกลับไปอยู่แบบเดิม วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมที่เห็นเนี่ย มันมีอยู่สองระดับ ระดับที่เป็นประเทศ เป็นวัฒนธรรมหลวง เรียกว่าเป็นวัฒนธรรมระดับชาติก็ได้ มันไม่เห็นคนหรือครับ ส่วนมากเป็นเรื่องสมมติเท่านั้นเอง และเอาสิ่งสมมติเนี่ยไปสวมให้เขา ผมถึงพูดว่ามันเป็นจากภายนอก แต่วัฒนธรรมของจริงคือวัฒนธรรมที่เกิดจากกลุ่ม ที่เป็นชีวิตวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิต อันนี้เป็นวัฒนธรรมจากภายใน ซึ่งความเป็นวัฒนธรรมจากภายในประชาชน 60 ล้านคนเนี่ย มากมายหลายกลุ่มหลายเหล่าเหลือเกิน เราไม่รู้วิถีชีวิตของเขา แต่เวลาเราตัดสินใจอะไรก็ดูอะไรผิด เราเอาวิถีความคิดทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มใหญ่ บางทีเลือกคน 2-3 กลุ่มมาตัดสินใจ อย่างเอาคนเมืองไปตัดสินคนในชนบท ยกตัวอย่างกรณีปากมูล เขาเป็นสังคมที่มีอาชีพประมงเป็นวิถีชีวิต แต่เราก็มองว่าไอ้พวกชนบทนี่คือพวกชาวนา มันถึงได้เกิดการสร้างเขื่อนขึ้นมา และก็อ้างว่า จะเอาน้ำไปให้ชาวนาใช้ พวกประมงน้ำจืดไม่มีสิทธิเลย แต่เบื้องหลังของการสร้างเขื่อนคือพลังงานไฟฟ้าเอาไปให้คนในเมืองใช้ ก็ทำความเดือดร้อนให้คนอื่น นี่คือปัญหา

เพราะฉะนั้นต้องเข้าใจวัฒนธรรมให้ถูก ว่าเราพูดถึงความเป็นมนุษย์ และผมพูดถึงสถาบันที่สำคัญของความเป็นมนุษย์ คือ “สถาบันแต่งงาน” ซึ่งเป็นสถาบันสากลนะครับ แต่ว่าปัจจุบันมันจะเกิดเปลี่ยนเป็นมนุษย์พันธุ์ใหม่ ผมไม่ทราบ แต่ที่แล้วๆ มาเราศึกษากันตรงนั้น อีกสถาบันหนึ่งคือ สถาบันศาสนา ซึ่งเป็นสากลเหมือนกัน มันอยู่ในมิติของวัฒนธรรมในท้องถิ่น เมื่อเราเข้าไปในชุมชนในท้องถิ่น จะเห็นว่า มันมีมิติถึง 3 มิติด้วยกัน มิติของความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งรู้จักกันหมดว่าใครเป็นใคร อีกมิติอันหนึ่งคือเศรษฐกิจซึ่งต้องร่วมกัน แลกเปลี่ยนแรงงานกันทำ มีเครือข่าย และอีกมิติหนึ่งคือมิติทางความเชื่อ ซึ่งมันจะมีการครอบงำตรงนี้ นี่คือการมองแบบองค์รวม ทุกสิ่งทุกอย่างที่คนในชนบทสร้างขึ้นคือระบบวัฒนธรรม แต่อย่าลืมนะครับสังคมไทยไม่ได้อยู่ชุมชนเดียว มันมีหลายชุมชนที่อยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน ทำไมผมถึง against คำว่า “ป่าชุมชน” ผมว่ามันคับแคบ เพราะว่าคุณบอกแค่ป่าเท่านั้นหรือ ชีวิตคนท้องถิ่นปรากฏว่ามีพื้นที่สาธารณะนับไม่ถ้วนนะครับ หนอง บึง แม่น้ำลำคลอง ป่าเขา ทุกอย่างเหล่านี้เป็นของในท้องถิ่นซึ่งคนหลายๆ ชุมชนใช้ร่วมกัน แล้วเขากำหนดชื่อเหมือนกัน อย่างเช่นทุ่งกุลา เป็นต้น คนในท้องถิ่นรู้ว่าทุ่งกุลากินไปถึงไหน และทุ่งกุลาเป็นของใคร เขารู้ แต่เราคนนอกไม่รู้หรือครับ วันดีคืนดี เราบอกทุ่งกุลาเป็น waste land คุณไปออกเอกสารสิทธิให้ ก็ทำลายเขาสี อย่างลำน้ำมูลที่ไปสร้างเขื่อนก็เหมือนกันนะครับ นั่นเป็นพื้นที่สาธารณะที่เขาใช้ร่วมกัน วันดีคืนดีคุณเอาของเขาไปหมดเลย นี่คือตัวอย่างที่เราไม่เข้าใจ ฉะนั้นต้องระวังนะครับ วัฒนธรรมในระดับข้างล่างเป็นวัฒนธรรมจากภายใน เรื่องของวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คนภายในเขาคิดเขาสร้างขึ้นเพื่อดำรงอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อชีวิต เพื่อมีชีวิตรอดอยู่ร่วมกัน แต่เวลานี้เราตีความหมายกลุ่มอะไรก็ไม่รู้ ชุมชนละละๆ เทอะๆ แต่ขณะเดียวกันกลุ่มใหม่ มันมีกลุ่มที่เกี่ยวกับอาชีพที่จะต้องปกป้องซึ่งกันและกัน

อีกอย่างคือต้องระวังในระดับทางวัฒนธรรม ผมถึงบอกว่าชุมชนมีทั้งระดับซึ่งเป็นหมู่บ้าน (village) ที่วัดเป็นศูนย์กลาง และชุมชนที่เป็นระดับศูนย์กลางของท้องถิ่น อันนี้ก็เป็นลักษณะเมือง ถ้ามองว่าเมืองกับบ้านต่างกันอย่างไร ตอบไม่ได้นะครับ การเป็นเมืองกับบ้านนี่ไม่ได้บอกกันด้วยว่าตรงนี้เป็นอำเภอหรือเป็นอะไร แต่มันต่างกันโดยโครงสร้างสังคมเท่านั้น แต่สิ่งเหล่านี้เราไม่เคยสนใจ ตำบลบางตำบลมันพัฒนาขึ้นเป็นเมือง มีย่านตลาด เราก็เห็นความเชื่อมโยงของตลาดอย่างที่ท่านอาจารย์ชัยอนันต์พูด เชื่อมโยงทางการเมืองขึ้นมา แต่สิ่งที่ผมจะเชื่อมโยงมาถึงเรื่องการศึกษา ที่เมื่อครูมีคณาพูดว่าจะทะเลาะกัน ผมเพียงแต่จะบอกว่าที่แล้วมา คุณคิดเรื่องเขตบริหาร คุณคิดเรื่องการศึกษา แต่คุณละเลยเขตทางวัฒนธรรมซึ่งมันเป็นพื้นฐานของเขา สมัยก่อนนี่ที่เรากำหนดเป็นภาคก็ผิดมาแล้วนะครับ ภาคเหนือตอนบน-ภาคเหนือตอนล่าง ที่จริงแล้วภาคเหนือตอนล่างนะ

มันเป็นภาคกลางตอนบนโดยวัฒนธรรม ก็คุณมองอย่างนั้นมันผิดนะ เสร็จแล้วคุณตัดจรีตทำไมที่จะต้องสร้างเขตการศึกษาขึ้นไป เพราะเขตการบริหารมันสร้างกันมานานแล้ว จนกระทั่งสำนึกกรมของจังหวัดมันมี เราก็อปรับตรงนั้นสิ ที่นี้ในจังหวัดเนี่ย ก็ต้องมองว่ามันเกิดขึ้นเป็นท้องถิ่นอย่างไร ท้องถิ่นคือท้องถิ่นทางธรรมชาติ เราต้องเรียนรู้เนื้อหาจากตรงนี้ก่อน เมื่อได้เนื้อหาแล้วถึงจะกำหนดโครงสร้าง แล้วกำหนดเทคนิคอีกทีหนึ่ง แต่กรรมการชุดนี้ ว่ากันแต่โครงสร้างกับเทคนิค เนื้อหาไม่มีเลย ผมขอต่อแค่นี้ก่อนครับ

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์: ผมขออนุญาตที่จะแสดงปฏิกิริยาบางอันเท่านั้นนะครับ เฉพาะอันที่ผมคิดว่าพอมีสติปัญญาจะแสดงได้ อันที่ไม่มีสติปัญญาแสดง ผมก็แกล้งทำลิ้มเสีย อันแรกสุดก็คือเรื่องของอาจารย์เจือจันทร์ซึ่งกลับไปเสียแล้ว ในเรื่องชนชั้นกลาง ฉะนั้นก็จะข้ามเรื่องนี้ไป ไม่พูดถึงว่าชนชั้นกลางคือใคร แต่ปัญหาอันหนึ่งซึ่งผมคิดว่าน่าสนใจและมันไปเกี่ยวกับปัญหาที่เมื่อครูอาจารย์ถามด้วย คืออาจารย์เจือจันทร์คิดว่า ชนชั้นกลางที่อยู่ในเมือง ไม่ได้อยู่ใกล้คนบ้านนอกอย่างผมเป็นต้น มันจะสามารถทำอะไรได้กับคนระดับล่าง ซึ่งไม่ใช่ซะครับ ถ้าหากท่านไม่ลืม ในกรุงเทพฯ มีคนระดับล่างเยอะกว่าคนระดับท่าน เยอะแยะไปหมดนะครับ ท่านสามารถที่จะเชื่อมต่อกับคนเหล่านี้ได้พอสมควรทีเดียว และคนระดับล่างในกรุงเทพฯ เองเนี่ย ถ้าใช้ภาษาของคุณหมออาพลก็ คือว่ามี civic movement ของคนระดับล่างเยอะมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเอดส์ก็ตาม เรื่องของกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมก็ตาม ท่านสามารถที่จะเชื่อมต่อกับเขาได้เยอะแยะเลย จะเชื่อมต่อยังไง

ผมคิดว่าเชื่อมต่อที่สำคัญที่สุดคือรู้ ผมคิดว่าชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ หรือในเมืองใหญ่ ๆ ทั้งหลายไม่สนใจที่จะรู้ด้วยซ้ำไปว่า ชะตากรรมของคนระดับล่างที่อยู่ข้าง ๆ ตัวเองนะ มันเป็นอย่างไร ไม่ต้องไปมองไกลถึงเชียงใหม่ แต่กรรมกรที่หลังจากเกิดเศรษฐกิจตกต่ำและมีการปลดกรรมกรโดยผิดกฎหมาย หมายความว่าไม่ยอมจ่ายค่าชดเชยในการเลิกจ้าง เยอะมากนะครับ เฉพาะที่เป็นข่าวผมว่าไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ของปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้น ท่านสนใจหรือไม่ ท่านสนใจไหมว่า กฎหมายแรงงานบ้านเรานั้นไม่ได้คุ้มครองแรงงานส่วนใหญ่ซึ่งอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เพราะท่านไม่สนใจ แต่ท่านเป็นผู้ซื้อรายใหญ่สุดของสื่อทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์หรือทีวีก็ตาม ไม่ใช่คนระดับล่างไม่ดูทีวี แต่คนระดับล่างดูทีวีแล้วไม่มีเงินไปซื้อสินค้าที่ทีวีโฆษณา ฉะนั้นผู้โฆษณาเนี่ยเขาสนใจท่าน เขาไม่ได้สนใจคนระดับล่าง คนระดับล่างเป็นเพียงอาศัยอยู่ด้วยเท่านั้นเอง อิทธิพลของคนชั้นกลางในการจะควบคุมสื่อเนี่ยสูงมาก แต่ท่านไม่สนใจจะควบคุม ท่านปล่อยให้สื่อมาควบคุมท่านตลอดเวลา แล้วก็เป็นอย่างที่อาจารย์พูดเมื่อครู่นี้ เรื่องสื่อนี้เป็นปัญหาใหญ่มากเลย ทำอย่างไรคนชั้นกลาง อันที่หนึ่งรู้ก่อน รู้เรื่องของคนอื่นเขาบ้าง กับอันที่สอง สามารถมองปัญหาของตนเองและผู้อื่นให้มันเชื่อมโยงกันได้ ผมคิดว่าชนชั้นกลางไทยไม่มีความสามารถอันนี้ ที่ไม่มี ผมก็ไม่ได้โทษว่าคนชั้นกลางไทยโง่เง่ากว่าคนอื่นเขา ไม่ใช่ซะครับ เป็นแต่เพียงว่าเราอยู่ท่ามกลางสื่อที่แย่มาก ๆ คือไม่พยายามชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงอันนี้เพียงพอ เลยทำให้ท่านไม่มีความสนใจกับความเคลื่อนไหวของคนระดับล่าง

ประเด็นที่สองที่อยากจะแสดงปฏิกิริยา คือ ปัญหาของอาจารย์อนุชาติ เรื่องของโจทย์เฉพาะหน้า บอกว่าชาวบ้านสนใจแต่โจทย์เฉพาะหน้า ผมคิดว่าโจทย์เฉพาะหน้านั้นสำคัญที่สุดเลย เป็นโจทย์ที่จะนำไปสู่วิชาการที่ลึกซึ้งได้ ถ้าคุณไม่เริ่มต้นที่โจทย์เฉพาะหน้า ก็ไม่มีทางจะไปถึงโจทย์ที่ลึกซึ้งได้จริงเลย และท่านอาจารย์อนุชาติเองก็บอกว่า ชาวบ้านเองเปลี่ยนโจทย์แล้ว คือเปลี่ยนมาสู่การคืนวิถีชีวิต ไม่ใช่คืนเงินชดเชยอาจารย์กฤตยาเองก็พูดถึงเรื่องนี้เหมือนกัน นี่ใจครับแสดงให้เห็นว่า ถ้าคุณเริ่มต้นจากโจทย์เฉพาะหน้า คุณพัฒนาโจทย์นั้นให้ลึกซึ้งๆ ในที่สุดชาวบ้านก็พบเองว่า เขาไม่ต้องการเงินชดเชย เขาต้องการหนทางในการที่เขาจะพึ่งตนเองได้มากขึ้น อันนี้ขอออกนอกเรื่องนิดหน่อย เพราะมันไปพูดถึงปัญหาที่อาจารย์วรภรณ์ถามอาจารย์ศรีศักรเมื่อครู่นี้ คือผมคิดว่า น่าสังเกตอย่างหนึ่ง เท่าที่ผมได้สัมผัสมาจากความเคลื่อนไหวของประชาชนระดับล่าง เขาอาจจะพูดว่าเขาอยากจะกลับไปมีชีวิตเหมือนเดิม แต่จริงๆ เขาก็รู้ว่าชีวิตเหมือนเดิมนะมันเปลี่ยนไป

แล้ว และไม่มีทางกลับไปอย่างนั้นได้ แต่คำว่า “ชีวิตเหมือนเดิม” ของเขาเนี่ย น่าสังเกตมากเลยว่ามันหมายถึงการที่มีทรัพยากรกลางที่ใช้ร่วมกัน ก็ไม่แปลกอะไร ถ้าอธิบายไปก็จะเข้าใจได้ว่า สิ่งที่กระทบหรือทำให้ชีวิตเขาเดือดร้อนมากที่สุดอันหนึ่งก็คือว่า ทรัพยากรกลางถูกยึดไปเป็นของบุคคล ด้วยระบบตั้งแต่การออกกฎหมายที่ดินเป็นต้นมา คือตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ก่อนสนธิสัญญาเบาริงมาจนปัจจุบันนี้ แนวโน้มของทั้งประเทศไทยและทั้งโลกก็คือ การแบ่งทรัพยากรออกไปเป็นของบุคคลหมด แล้วก็เหลือส่วนกลางที่รัฐเป็นผู้ดูแล สำหรับในประเทศไทยก็เช่น ป่า เป็นต้น ป่าก็คือที่ทั้งหมดที่ไม่ใช่เป็นของบุคคล ก็ถือว่าเป็นป่า แม้แต่ในทะเลก็ถือว่าเป็นป่า เพราะฉะนั้นรัฐส่วนกลางเป็นคนเข้ามาดูแลตรงนี้ ถ้ามว่าทรัพยากรกลางที่ชาวบ้านเคยใช้ประโยชน์เคยดูแลร่วมกันหายไปไหน ก็ไม่มี และนอกจากป่าแล้วเนี่ย มันจะอีกเยอะมากเลยที่เป็นทรัพยากรกลาง ห้วย หนอง คลอง บึง ที่อาจารย์ศรีศักรพูดถึงก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง รวงปลาที่พูดถึงก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง เป็นต้น และเมื่อไรก็ตามที่ชาวบ้านพูดถึงถึงการกลับไปสู่วัฒนธรรมเดิม ผมสังเกตดูว่าชาวบ้านจะเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของการจัดการทรัพยากรกลางซึ่งถูกยึดไปอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าจะโดยรัฐหรือโดยบุคคลก็แล้วแต่ ฉะนั้นที่อาจารย์วราภรณ์พูดเองว่า มันเป็นวาทกรรมของชาวบ้านใช่ไหม ใช่ เป็นวาทกรรมของชาวบ้านในการที่จะพูดกันถึงเรื่องของการจัดการทรัพยากร เวลาที่เขาพูดถึงเรื่องการกลับไปสู่วิถีชีวิตแบบเก่า

ที่นี้ลองเปรียบเทียบโจทย์เฉพาะหน้าของชาวบ้าน และพัฒนาการของโจทย์เฉพาะหน้าสืบต่อมา จะพบว่าถ้าเป็นนักวิชาการ คุณก็ต้องเริ่มต้นจากโจทย์เฉพาะหน้าเหมือนกันและพัฒนา แต่นักวิชาการไทยไม่ใช่ อย่างนั้น นักวิชาการไทยไปคว้าโจทย์มาจากไหนไม่ทราบ อาจจะเป็นโจทย์ที่จะต้องเขียนอะไรให้มันฟังดูเป็นวิชาการวิชาการ อาจจะต้องเขียนตัวโจทย์ให้มันเป็นภาษาต่างประเทศ มิฉะนั้น สกว.อาจจะไม่เหลียวแลมันก็ได้ เป็นต้น แทนที่จะพัฒนาจากโจทย์ของจริงที่คุณเผชิญในชีวิตจริง ๆ อยู่

คุณหม้ออำพลอ้างคำของอาจารย์ประเวศขึ้นมา เรื่องของการพัฒนากับวิจัย ผมจะไม่แบ่งเรื่องพัฒนา-วิจัย ออกเป็น 2 อย่างอย่างนั้น แต่ผมว่า “วิจัย” มันต้องเริ่มต้นจากโจทย์ของจริงที่คุณอยากจะรู้จะ ง่าย ๆ อย่างเมื่อก่อนออกไปไหนทุกวันจะ ไอนี้โจทย์ของจริงครับ อย่าตัดจืดไปถามปัญหาอื่น เมื่อก่อนออกไปไหนทุกวัน ๆ คุณไม่อยากรู้บ้างเลยเหรอ คุณรู้จากส่วนนั้นและก็พัฒนาจากคำถามที่เป็นของจริง มันจะนำไปสู่วิชาการเอง ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับฝรั่ง ในวงวิชาการเมืองไทยเนี่ยแปลกมากเลยนะ เวลาฝรั่งพูดถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ในการศึกษา เราก็เปลี่ยนนะ เราพร้อมจะเป็น post modern ทันทีเลย โดยที่ยังไม่ได้ศึกษาตัว modernism ให้จนถึงจุดสุดท้ายของมันที่เราจะรู้สึกว๊าย! ตีนมันใหญ่กว่าเกือกแล้ว สวมกันไม่เข้าแล้ว คุณก็ต้อง shift คุณก็ต้องแปลงไปสู่กระบวนทัศน์ของคำถามอีกชนิดหนึ่ง มันไม่ใช่แค่ เผลอฝรั่งมันเปลี่ยนถูกก็เปลี่ยนตามไปบ้าง ตั้งโจทย์การวิจัยตาม shift ของฝรั่ง ไม่ใช่ของตัวเอง เพราะฉะนั้นถ้าเป็นอย่างนี้ ผมคิดว่าเราไม่มีทางพึ่งตนเองในทางวิชาการได้ ถ้าไม่เริ่มต้นจากสิ่งที่เรียกว่า “โจทย์เฉพาะหน้า” ซึ่งมีความสำคัญมาก นี่ก็เป็น contribution ที่ชาวบ้านให้กับนักวิชาการ แต่ผอ.นักวิชาการมองไปที่นิวยอร์กตลอดเวลา ไม่ได้มองไปที่ชาวบ้าน ก็เลยไม่สามารถที่จะตั้งโจทย์วิจัยแบบนั้นได้

อีกประเด็นหนึ่งที่ผมอยากจะพูดถึง คือเรื่องของคุณหมอนิรันดร์ เรียนตามตรงว่าผมก็ไม่ได้ศรัทธานักนะกับวุฒิสมาชิกทุกท่าน แต่อย่างน้อยที่สุดผมคิดว่า มาถึงนาทีนี้เนี่ย วุฒิสภามันทำหน้าที่อันหนึ่งซึ่งรัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดให้ คือเป็นผู้เปิดประเด็นปัญหาไปสู่สาธารณะ ผู้เปิดนั้นเป็นคนจำนวนน้อย อาจจะไม่ถึง 70 คนในวุฒิสภาทั้งหมด แต่ว่าถ้าเขาโยนปัญหาบางอย่าง ซึ่งถ้าเผื่อพวกสว.เหล่านี้ไม่โยนลงมา มันหาย เช่นปัญหาเรื่อง กกต.อย่างนี้เป็นต้น มันจะหายไปเลย แต่ว่ามันจะมีคนจำนวนหนึ่งซึ่งไปทำเรื่องฟ้องศาลรัฐธรรมนูญ ออกมาอย่างไรก็ช่างหัวมันเถอะ แต่มันทำให้สังคมลงมานั่งอภิปราย ถกกันในเรื่องเกี่ยวกับ กกต. ปัญหาเรื่องเหมือนโปรแทสในภาคอีสาน 50 ฟุต 50 เมตรอะไรเนี่ย ถ้าเผื่อกฎหมายอันนี้เข้าไปถึง สว. ถ้ามว่าผ่านใหม่ ผมเชื่อว่าผ่าน แต่อย่างน้อยที่สุดก็มี สว.จำนวนหนึ่งที่นำประเด็นปัญหานี้โยนลงมาในสาธารณะ และทำให้สื่อสนใจ เพราะสื่อในประเทศไทย ขอบพระทานโทษเถอะอาจารย์ที่สอนทางด้านนิติศาสตร์ มันแยจริงๆ

นะครับ มันไม่สนใจสิ่งที่มีความสำคัญแบบนี้เลย จนกระทั่ง สว.โยนลงมา มันจึงได้คาบไป ในขณะที่ชาวบ้าน
เนี่ยหยิบประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญจำนวนไม่น้อยโยนลงมา สื่อก็ยังไม่สนใจเลย ต้องให้ สว.ช่วยโยนให้

ฉะนั้นผมคิดว่าจะอย่างไรก็แล้วแต่ เรื่อง สว. ผมก็ยังศรัทธาอยู่ว่า เออ! มีสัก 25 คนก็ได้ ช่วยโยนสิ่ง
เหล่านี้มาให้สาธารณะมันได้เล่น ถ้าเผื่อไม่มีสิ่งนี้ ผมคิดว่ามันจะเจียบกริบเลยนะ เราจะไม่มีโอกาสหยิบเอา
ประเด็นปัญหาที่มันกระทบต่อสิทธิคน ต่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่มาอภิปรายกันในสังคม สิ่งที่เราสร้างตัว
ญัตติสาธารณะ เป็นช่องทางที่มีความสำคัญในการสร้างญัตติสาธารณะ ส่วนการตัดสินใจเรื่องป่าชุมชน ผมว่า
แปลกนะ ผมก็เห็นด้วยว่ามีคนตีสองฝ่ายทะเลาะกัน แต่คนตีบางฝ่ายนี่คือฉิบเป้งเลยนะ เพราะว่ามันมีข้อมูลเชิง
ประจักษ์ของป่าที่ชาวบ้านรักษาในเขตป่าอนุรักษ์ ไปดูได้เลยเป็นสิบๆ แห่งทั้งประเทศไทย เพราะฉะนั้นถ้าจะ
หวังว่า ถ้าให้ชาวบ้านดูแล้วจะทำลายป่าอนุรักษ์นั้น ไม่จริง แต่หวังว่าอนาคตเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นใน
ชุมชน เช่น ประชากรเพิ่มขึ้น เช่นอะไรก็แล้วแต่ เราจะต้องเขียนกฎหมายอย่างไรกันไม่ให้การใช้ป่าชุมชน
เปลี่ยนแปลงไปสู่การทำลายป่าอนุรักษ์ในอนาคตนะครับ ไม่ใช่เดี๋ยวนี้อะไรจะทำได้อย่างไร อันนี้เป็นคำถามที่ผมว่า
น่าจะมาช่วยกันคิด ว่าเราจะเขียนกฎหมายอย่างไรดีให้ป้องกันเอาไว้ แต่ทำอย่างไรจะลดความตื้อของคนตีเนี่ย
ยากมากเลยครับ

ประเด็นต่อมาอีกอันหนึ่งที่ยากจะพูดถึงก็คือ ประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ อันนี้ถือว่า
แปลกเปลี่ยนก็แล้วกันนะครับ ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของผมกับของคุณอาจจะไม่เหมือน
กัน...คือในที่ทุกแห่งในโลกนี้ มนุษย์เราเข้าถึงทรัพยากรไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นในที่ซึ่งคุณไม่สามารถเข้าถึง
ทรัพยากรได้เท่ากันเนี่ย คุณใช้กลวิธีหลายอย่างมากในการแลกเปลี่ยนทรัพยากรกัน ถูกไหมครับ ในโลก
ปัจจุบันนี้ที่เราจึกคุ้นเคยกันก็คือเราใช้ตลาด เอาทรัพยากรส่วนน้อยของคุณ เช่น แรงงานก็ได้ ไปแลกกับ
ทรัพยากรส่วนที่เขามีมากกว่า เป็นเงินมาแล้วคุณก็เอาไปซื้ออะไรก็แล้วแต่ อันนี้เป็นวิธีการที่เราคุ้นเคย แต่
ในโลกสมัยหนึ่งโดยเฉพาะในเมืองไทยเนี่ย มันไม่ได้แลกกันโดยเอาแรงงานของเราไปแลกกับเขา หรือเอาข้าว
เราไปแลกกับเขา เราแลกกันโดยการสร้างความสัมพันธ์ชนิดหนึ่ง ที่อาศัยการมีบุญคุณต่อกัน การยอม
เชื่อฟังเคารพนับถือ เอาการให้เกียรติการภักดีไปแลกกับสิทธิในการใช้ที่ดินของเขาหรืออะไรก็แล้ว
แต่ แทนที่จะจ่ายเป็นเงิน เมื่อพูดถึงอย่างนี้ คุณก็เข้าใจได้ทันทีเลยว่า ในโลกนี้ที่ไหนๆ มันก็ไม่มีสังคมไหน ที่
คนเข้าถึงทรัพยากรได้เท่าเทียมกันหมด เป็นไปไม่ได้ ถ้าอย่างนั้นทุกแห่งมันก็ต้องมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์
ทั้งสิ้นนะสิ ใช่ครับ มีทุกแห่งในโลกนี้ เป็นแต่เพียงว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ไม่ใช่ความสัมพันธ์เด่นของเขา
อาจจะมีความสัมพันธ์เชิงตลาดที่เด่น แต่เบื้องหลังเบื้องล่างความสัมพันธ์เชิงตลาดก็มีความสัมพันธ์เชิง
อุปถัมภ์แทรกอยู่ อาจารย์ยอจินพยายามจะบอกว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในสังคมไทยสมัยโบราณนั้นเป็น
ความสัมพันธ์ที่เด่นที่สุด แต่นั่นไม่ได้แปลว่าไม่มีความสัมพันธ์เชิงอื่นๆ อยู่ด้วย มี แต่มันไม่เด่นเท่า มันไม่ครอบ
งำเท่า เท่านั้นเอง วันนี้ผมพยายามจะพูดว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในชนบทนั้น มันอาจจะไม่เด่นเท่าที่
อาจารย์ยอจินคิด อาจจะเด่นที่สุด แต่ไม่เด่นมากไม่หนาแน่นหรือเข้มข้นเท่าในเขตเมืองหรือในหมู่คนที่
มองจากคนชั้นสูงลงไป ถามว่าถ้าอย่างนั้นเราจำเป็นต้องอนุรักษ์ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ไหม ไม่ต้องอนุรักษ์
หรอกครับ อย่างไรก็ตามก็มีอยู่ อย่างที่บอกแล้วว่าเมื่อเราเข้าถึงทรัพยากรไม่เท่ากัน อย่างที่ผมยกตัวอย่างว่า
อเมริกันซื้อประจบกก็เยอะมากเลย การประจบกคือการพยายามสร้างการแลกเปลี่ยนโดยการสร้างความสัมพันธ์เชิง
อุปถัมภ์แก่กันและกันนั่นเอง เพราะฉะนั้นอย่ากลัวว่าจะไม่มีคนมาประจบกคุณ ขอให้คุณจริงจังเถอะจะมีคนมา
ประจบกคุณแน่ๆ

อีกประเด็นหนึ่งเมื่อครู่มีคนพูดถึงเรื่องภาษาถิ่น ผมไม่สนใจเรื่องตัวภาษาถิ่นโดยตรง แต่ผมคิดว่าเวลา
เราพูดเรื่องภาษาถิ่น การแต่งกายแบบพื้นถิ่น อะไรต่างๆ นาๆ เรากำลังพูดถึงเรื่องอัตลักษณ์ (identity) ซึ่งม
ีความสำคัญมาก เพราะมันเป็นเรื่องของอำนาจนะครับ ในเมืองไทยเนี่ยคนที่มอำนาจในส่วนกลางไปกำหนดอัต
ลักษณ์ของคนอื่นหมดเลยทั้งประเทศไทย การกำหนดอัตลักษณ์ผู้อื่นก็คือการริดรอนอำนาจของเขานั้น

เอง ผมมาจากเมืองๆ หนึ่งซึ่งเผชิญโชคดีหรือโชคร้ายอะไรก็แล้วแต่ เป็นเมืองที่ด้วยความบังเอิญมากกว่า ทำให้เราสามารถรักษาลักษณะของเขาได้มากพอสมควร จริงๆ แล้วผมออกจะหมั่นไส้ด้วยซ้ำไป ที่มีป้ายติด “เฮมาอยู่กันเมืองกันเถอะ” ทั่วเมือง ผมว่ามันตลกจริงเพราะมันไม่จริง แต่อย่างไรก็ตาม ก็ต้องยอมรับว่าคนเชียงใหม่มีสำนึกความเป็นคนเชียงใหม่ของเขาสูงกว่าคนอีกหลายแห่งในประเทศไทย และมันทำให้เขาเป็นเมืองที่ค่อนข้างจะมีสิ่งที่คุณหม่อมอำพลพูดถึงเมื่อครู คือ civic movement ในเรื่องต่างๆ พยายามจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะสร้างสะพานลอยดีไหม จะสร้างกระเช้าลอยฟ้าดีไหม เอาขยะมาพักที่ตรงนี้ได้ไหม และอื่นๆ นี่ก็คือการที่เมื่อคุณมีสำนึกในอัตลักษณ์ของคุณแรง อำนาจคุณก็ตามมาด้วย อำนาจต่อรองคุณก็มากขึ้นด้วย เพราะคุณรู้สึกว่าคุณเป็นคน อนาคตของคุณคุณเป็นคนกำหนด คุณคือใคร ควรสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างไร คุณเป็นคนกำหนด ไม่ใช่ให้คนอื่นมากำหนดว่าคุณคือใครและคุณควรจะสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างไร เพราะฉะนั้นปัญหาเรื่องภาษาถิ่น ผมไม่อยากจะให้เราไปมองภาษาถิ่น แต่น่าจะคิดถึงเรื่องของอัตลักษณ์ของคนในประเทศไทยทั้งหมด เขาควรเป็นตัวของเขาเอง เพื่อเขาจะได้มีอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจทางการเมือง หรืออำนาจทางเศรษฐกิจก็ตาม

ประเด็นก่อนสุดท้ายคือเรื่องของ civic movement ของคุณหม่อมอำพล ผมเข้าใจว่าอาจารย์ชัยอนันต์ใช้คำว่า “ประชากร” ซึ่งรวมอยู่ในนั้นหมดแล้ว ประเด็นสุดท้ายก็เป็นประเด็นของคุณโสภณ ผมไม่ขอตอบในฐานะนายนิธิ คือไม่ขอตอบเป็นการส่วนตัวว่า ทำไมถึงจะเป็นอะไรอย่างที่คุณโสภณพูดถึง ที่จริงแล้วผมก็มีความกลัว มีความโลภ โกรธ หลงอะไรอยู่เยอะมาก แต่อยากจะพูดในเชิงอุดมคติ ผมคิดว่าประเด็นที่คุณโสภณยกขึ้นมาบอกว่า ทำไมคนถึงต้องกลัว อันนี้เป็นประเด็นสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าอ่านเรื่องขององซานซูจี จะเห็นได้เลยว่าทั้งหมดที่เธอทำได้ก็คือเธอต้องเป็นอิสระจากความกลัวเสียก่อน และผมคิดว่าการขจัดความกลัว ไม่ใช่ตัวผมนะครับ บอกก่อนว่าเป็นอุดมคติครับ ที่สำคัญที่สุดก็คือ การมีหน้าที่ต่อชีวิตที่พอดี พอดี คือไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไปหมายความว่า ที่คุณโสภณบอกว่าคนจำนวนมาก เขาก็ไม่ได้โลภอะไร ไม่จริงละมัง โลกในพุทธศาสนามันไม่ได้หมายถึงโลกตัวเงินอย่างเดียว โลกชื่อเสียง โลกเกียรติยศ โลกอะไรต่ออะไรเยอะแยะไปหมด คนก็จะต้องโลภบ้างละครับ เป็นธรรมดา แต่ว่ามีสติที่จะเตือนว่า เฮ้ย! พอดี พอดีอย่าให้มันเกินไปนัก ถ้ามองในรูปนี้ผมคิดว่าคนส่วนใหญ่มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตสูงทีเดียว ไม่ว่าจะทำอะไรก็มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตสูงพอสมควร จริงอยู่เมืองเรากำลังมีปัญหานี้ก็ไม่ใช่แต่เราหรอก แต่ว่าไม่ถึงขนาดที่ใครเขาจะมาจ้องยิงกันมากมายถึงขนาดนั้นหรอก แต่ว่าผลกระทบจากส่วนอื่นเนี่ย บางทีเรากำลังห่วงอะไรที่เกินพอดีหรือเปล่า คือถ้าแค่พอดีพอดี ผมว่าถึงไม่หมดทีเดียว ความกลัวก็จะลดลงไปเยอะ ขอขอบคุณครับ

รศ.ดร.กฤษฎา อาชวนิจกุล : ขอบพระคุณค่ะ เราคงจะยุติการพูดคุยกันวันนี้ละคะ ในฐานะที่เป็นผู้ดำเนินการพูดคุย ดิฉันขออนุญาตสรุปสักหนึ่งถึงสองนาที แต่เรียนตามตรงว่านี่คือสรุปตามจริงของดิฉัน เพราะว่าถ้าคนอื่นมาดำเนินการบนเวที เขาอาจจะสรุปอีกอย่างหนึ่งก็ได้...

ชื่อของการพูดคุยกันวันนี้คือ “วิกฤติวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย” อาจารย์ชัยอนันต์มาชี้ให้เห็นว่าโจทย์ของโลกปัจจุบันนั้นเปลี่ยนไปเป็น “การปฏิรูป” แล้ว อาจารย์ไม่ได้พูดชัดเจน แต่ประเด็นจะบอกว่าเหตุการณ์วันที่ 11 กันยา (2544) มันบีบให้ต้องปฏิรูป หมายถึงเป็นโจทย์ของโลกเวลานี้ แต่จริงๆ แล้วในบ้านเราจากเหตุการณ์ 14 ตุลา, 6 ตุลา และมาพฤษภา การละเมิดอำนาจอริรัฐ รวมทั้งกระแสข้างนอกด้วยนะคะ มันทำให้เห็นว่าการที่เราจะใช้การเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิวัตินั้นคงเป็นไปได้ยาก โจทย์เรื่องการปฏิรูปมันจึงเกิดขึ้นอย่างเข้มข้น หลังจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม มันไม่ได้พ้องกัน อยากจะชี้ให้เห็นว่า ทำไมเรามาคุยกันเรื่องการปฏิรูปเมืองไทยและวิกฤติวัฒนธรรมในวันนี้ อันหนึ่งซึ่งน่าสนใจก็คือกระแสของการปฏิรูปนั้น มันเป็นกระแสทำที่ของคนยอมจำนน อันนี้อย่างที่อาจารย์ชัยอนันต์ชี้ไว้ละคะ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้เป็นการยอมจำนนแบบไม่ต่อสู้ ดิฉันเข้าใจว่าเป็นการจำนนที่ต้องการหาพื้นที่ หาเวที หาความเข้าใจในการที่จะต่อสู้ต่อไป เราพูดคุยกันมากในเรื่องวัฒนธรรม มีความหมายหลากหลายและดิฉันไม่มีความสามารถพอที่จะสรุปให้ท่านฟังได้ว่าวัฒนธรรม

ธรรมนั้นคืออะไร แม้ว่าหลายเสียงจะพูดออกมาตรงกันว่า เป็นวิถีชีวิต แต่จริงๆ แล้วมันก็มีวัฒนธรรมหลายระดับ เช่นวัฒนธรรมหลวง วัฒนธรรมราษฎร์ อย่างนี้เป็นต้น แต่สิ่งที่น่าสนใจอันหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมในตัวของมันเอง มันจะต้องมีทางเลือก ต่อให้วัฒนธรรมนั้นจะเป็นวัฒนธรรมซึ่งตึงเคร่งครัด และไม่ยอมให้ทางเลือกคนเลย โดยธรรมชาติของคนนั้น มันก็จะมีทางเลือกอยู่ในตัวของมัน ตรงนี้เองต่างหาก ดิฉันคิดว่ามีความสำคัญ เพราะการมีทางเลือกทำให้คนสามารถที่จะเลือกสร้างอัตลักษณ์ของตัวเองได้ เราก็เรียนรู้จากสิ่งที่อาจารย์นิธิพูดตอนสุดท้ายว่า ตัวอัตลักษณ์เป็นตัวกำหนดอำนาจ แล้วสามารถจะไปกำหนดอัตลักษณ์คนอื่นก็ได้ ขณะเดียวกันก็สามารถจะไปกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเรากับคนอื่นด้วย และถ้าอัตลักษณ์ของเราใหญ่มาก เราก็จะไปครอบงำคนอื่น ถ้าอัตลักษณ์ของเราด้อย แต่ถ้าเรามั่นใจเราก็สามารถจะต่อรองกับคนอื่นได้

เวทีแห่งนี้ไม่ว่าจะเป็นคนที่มานั่งในห้องนี้หรือว่าท่านวุฒิสมาชิกก็ตามแต่ เป็นเวทีข้างเชื่อมก็คือว่าเป็นคนซึ่งจะโยนสิ่งต่าง ๆ ไปสู่สังคม ไปให้คนทั่วไปได้รับรู้สิ่งที่เราเรียนรู้กันวันนี้ ถ้าเป็นภาษา postmodernism ประทานโทษดิฉันคิดว่ามันเป็นพวก postmodern นะคะ ผิดถูกอย่างไรก็ไม่ทราบ เขาบอกว่าสิ่งที่เราฟังกันวันนี้คือสิ่งที่เราได้คิดในสิ่งที่เราไม่เคยคิด, think the unthought เราได้เห็นในสิ่งที่เราไม่เคยมองเห็น, see the unseen และเราได้ยินเสียงในเสียงของคนที่ไม่เคยมีเสียงมาก่อน, voice the voiceless เราคงจะพูดคุยกันอีกดิฉันมีข้อสังเกตสุดท้ายที่อยากจะบอกก็คือจริงๆ แล้วสิ่งที่เราพูดคุยกันในวันนี้ ก็ยังอยู่ในโครงสร้างอำนาจที่สำคัญอันหนึ่งก็คือระบบวิธีคิดแบบผู้ชายเป็นใหญ่ ถ้าสมมติว่าเวทีแห่งนี้ ตั้งชื่ออย่างนี้ และก็พูดโดยปราชญ์ทั้ง 3 ท่านนะคะ หรืออื่นๆ อีก ก็จะมีคนหนาแน่นอย่างนี้ และก็มีคนซึ่งเราไม่คาดฝันว่าจะมากี่หลายท่าน แต่ถ้าเป็นเวทีอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นเวทีที่ดิฉันคิดว่าเป็นชายขอบ ก็ต้องไปเกาะกลุ่มกันเองอยู่ที่ธรรมศาสตร์ตรงโน้น หรือถ้าเป็นเวทีชายขอบอื่นๆ ของประชาชนระดับล่าง ก็ไปเกาะกลุ่มกันอยู่เช่นที่แม่มูล ตรงนี้ก็เป็หัวใจใหญ่อันหนึ่ง เราคงจะไม่มีคำตอบสำเร็จรูปกับอะไรก็ตามแต่ เพราะดิฉันไม่เชื่อในคำตอบสำเร็จรูป ท่านมีทางเลือกค่ะ ท่านเลือกก็แล้วกันนะคะ... ขอขอบพระคุณทุกท่านที่มาสัมมนากันวันนี้ค่ะ และก็ขอช่วยกันปรบมือให้กับวิทยากรของเราด้วยค่ะ ขอขอบพระคุณค่ะ.

ฐานคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บรรยายโดย ศ. เสน่ห์ จามริก

ที่มา : เรียบเรียงจากเวที open mind ครั้งที่ 1 "ฐานคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น"

เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2543

ณ ห้องประชุมศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภาคเหนือ

... วิจัยที่แท้จริงนั้นจะต้องเป็นการวิจัยที่หมายความว่า การแสวงคำตอบที่เป็นระบบเปิด... และเรื่องของการพัฒนาจะต้องตั้งโจทย์ที่เป็นระบบเปิด เพราะฉะนั้น นอกจากเข้าใจปัญหา และมองแนวทางในการแก้ปัญหา... เราก็มองโจทย์ในการวิจัยนั้น ซึ่งได้ชี้ช่องทางให้เราเห็นถึง... แนวทางการพัฒนา หมายความว่า เป็นการพัฒนาต่อไป... เป็นการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ขึ้นอยู่กับศักยภาพของท้องถิ่นโดยเฉพาะ... การทำงานวิจัยในรูปแบบนี้... เราจะต้องมองเงื่อนไข ศักยภาพ เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาตัวเองต่อไปได้...

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น : นัยยะและบริบท

ประการแรก สิ่งที่เราจะพูดในที่นี้มันเป็นเรื่องของ "ชีวิตกับสังคม" เพราะฉะนั้นเวลาพูดถึงชีวิตกับสังคมแล้ว ก็หมายความว่า ประกอบไปด้วยมิติที่หลากหลาย ในขณะที่ตัวท่านทั้งหลายที่เข้ามาร่วมกันในวันนี้ก็จะมีหน้าที่ ความรับผิดชอบ บทบาทเฉพาะต่าง ๆ เพราะฉะนั้นในการเสวนาในวันนี้ก็อยากจะเรียนว่า พวกเราทุกคนรวมทั้งผม คงต้องพยายามที่จะถอดใจออกจากประสบการณ์เฉพาะด้านออกไป เพราะว่าเรากำลังเข้ามาเกี่ยวข้องกับ "ชีวิต" ซึ่งประกอบหลายมิติเข้าด้วยกัน ไม่เฉพาะเรื่องของสุขภาพอนามัย การเกษตร การทำมาหากิน การค้าขายเท่านั้น แต่ว่าเป็นเรื่องของชีวิตกับสังคมทั้งหมด เพราะฉะนั้นตรงนี้ก็คงเป็นแบบฝึกหัดเบื้องต้นแรก ในการที่เราจะมองไปในโลกของการวิจัยอย่างที่มีความหมาย ตรงนี้น่าจะเป็นฐานตั้งต้นที่เราเริ่ม เพราะถ้าเรายังจำกัดตัวอยู่ในความรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์เฉพาะด้านแล้ว งานวิจัยที่เราพูดถึงว่า "วิจัยเพื่อท้องถิ่น" ก็คงมีความหมายที่ลดน้อยลงไป เพราะฉะนั้นในการเสวนาครั้งนี้ ผมก็หวังว่าจะได้รับฟังจากประสบการณ์ ความรู้ ข้อมูล ของท่านทั้งหลายซึ่งมาจากด้านต่าง ๆ แล้วเราก็นำมาถกเถียงกันเอาไว้ เพื่อจะได้นำไปวิเคราะห์ประเด็นปัญหาให้ชัดเจนขึ้น การปลดปล่อย การปลดแอก จากความชำนาญการเฉพาะด้านนั้น ผมว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญ

ประการที่สอง ผมอยากจะเรียนว่า กระแสของการพัฒนา กระแสของการวิจัยเพื่อการพัฒนา รวมทั้งวิจัยขั้นพื้นฐาน ในส่วนที่เกี่ยวกับท้องถิ่นนั้น ผมคิดว่า ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา เราได้ผ่านช่วงของความคิดแบบเบี่ยงเบนสู่ล่าง เปลี่ยนแปลงไปสู่ความคิดที่จะให้ผู้ที่อยู่ในฐานที่เคยรับการพัฒนา มาสู่ฐานที่จะพัฒนาตัวเองขึ้น จะเห็นว่าเมื่อ 20-30 ปีก่อน เราจะได้ยินได้ฟังเสมอเรื่องความจำเป็นพื้นฐาน หมายความว่า เป็นเรื่องที่นักวิชาการ หรือทาง

ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ที่มาวิจัย ก็จะมาสำรวจดูว่า จ.ป.ฐ. หรือความจำเป็นพื้นฐานมันคืออะไร แต่นั่นผมคิดว่ามันเป็น การวิจัย การพัฒนา ที่เป็น “การจรรยาบรรณเดียว” เป็นการวิจัย การพัฒนาที่รู้ดี ว่าถ้าชาวบ้านจะมีความจำเป็นพื้นฐานที่ถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว จะต้องเป็นอย่างนี้ตามความต้องการจากข้างบน ซึ่งก็ไม่ใช่ผิดทั้งหมด เช่นว่าต้องมีโภชนาการที่ดี จะต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีอากาศที่ดี สิ่งพวกนี้มันไม่ได้ผิดในตัวของมันเอง แต่ว่ามันผิดในแง่ของกระบวนการ คือเวลาที่เรารววิจัยหรือพัฒนา เรามองเป้าหมายเป็นหลัก เหมือนกับในระบบเบ็ดเสร็จการอำนาจเบ็ดเสร็จอย่างแบบคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

เพราะฉะนั้นตรงนี้ เรากำลังเคลื่อนตัวมาสู่ยุคของการพัฒนาที่เรียกว่า “พัฒนาเพื่อการพัฒนาตัวเอง” “การพึ่งตนเอง” แล้วเราก็ก็นึกถึงคำว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” เป็นยุคซึ่งจะเห็นว่า เป็นการเคลื่อนตัวมา ที่ไม่ใช่ในแง่ของความคิดอย่างเดียว แต่การเคลื่อนไหวมาสู่ช่วงใหม่นี้ เป็นการทบทวนถึงความผิดพลาด ความล้มเหลว ของแนวคิดหรือฐานความคิดที่กำหนดโจทย์ กำหนดกระบวนการพัฒนา กระบวนการวิจัย ในลักษณะที่เป็นจากเบื้องบนสู่เบื้องล่างเป็นหลัก แล้วก็ประสบความล้มเหลวมาโดยตลอด ในขณะที่เดียวกันก็มองว่า ความล้มเหลวนี้มันไปสู่ความสูญเสียมากมาย อาทิ ปัญหาความยากจน ปัญหาความล่มสลายของสถาบันสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ศาสนา ความ เป็นชุมชน รวมทั้งความสูญเสียในเชิงของทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม เป็นไปอย่างที่เราเรียกว่า เป็นปรากฏการณ์ความสูญเสียที่น่ากลัว แล้วก็ เป็นเรื่องที่ยากในการที่จะพลิกกลับคืนมาได้ เพราะฉะนั้นตรงนี้เรามาถึงช่วงการปรับความคิด จากการเรียนรู้ถึงความผิดพลาด ความล้มเหลวต่างๆ สิ่งที่เป็นความคิดนี้ก็ คือ เรื่องการพัฒนาตนเอง การพึ่งตนเอง และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำถามก็คือ ที่เราพูดกันในวันนี้ว่า “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เราจะคิดกันอย่างไร ผมคิดว่าเราคงไม่ใช่มาตั้งต้น โดยไม่ได้ย้อนทบทวนไปถึงความผิดพลาด ความล้มเหลวที่ผ่านมาจากอดีต เราเรียนรู้จากอดีต เหมือนกับเป็นไฟฉายที่ฉายแสงสว่างให้เราเห็น สิ่งที่น่าพึงปรารถนาในอนาคต นั่นก็คือ การวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่จะพัฒนาท้องถิ่นนั้นได้ก้าวเดินไปในกระบวนการของการพัฒนา ผมขอเน้นคำว่า “กระบวนการ” ไม่ควรเน้นว่า “เป้าหมาย” แต่ว่า เป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่ขีดความสามารถในการพัฒนาตัวเอง คือเวลาที่เรารู้ถึงตัวเอง จะต้องอยู่บนฐานของขีดความสามารถในการพัฒนาตัวเองด้วย ไม่ใช่เป็นผู้ที่คอยแต่รับผลบวกของการพัฒนา อย่างเช่น ใน จ.ป.ฐ. เขาบอกว่า โภชนาการชาวบ้านควรจะได้รับโภชนาการที่มีธาตุอาหาร เราก็ก็นึกถึงเรื่องโภชนาการ หรือว่าเราสำรวจแล้วบอกว่า ชุมชนชาวบ้านที่นี้ยากจนเพราะว่ามีรายได้ต่ำ เราก็ก็นึกถึงเงินเข้าไป อย่างที่ผ่านมา เช่นเรื่องระบบเงินผัน หรือว่า ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ที่เรารู้ถึงเขตยากจนอะไรต่างๆ เป็นพวกราชการมาขีดทั้งนั้น ว่าเขตไหนยากจน เขตไหนไม่ยากจน มากน้อยแค่ไหน แล้วเราก็ก็นึกถึงรายได้เข้าไป เพื่อที่เราจะเปลี่ยนจากสภาพนั้น หลักการหรือเป้าหมายสำคัญในการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น คงต้องมองไปในแนวทาง ในแสงสว่างใหม่ เพื่อที่จะได้มีเป้าหมาย 3 ประการด้วยกัน คือ เพื่อให้ท้องถิ่นนั้นสามารถพัฒนาตนเองได้ สามารถพึ่งตนเองได้ และก็พัฒนาอย่างยั่งยืน หมายความว่า เป็นความยั่งยืนทั้งตัวเอง ยั่งยืนในฐานทรัพยากรธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เปรียบเสมือนเป็นสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน เป็นด้านหัวกับด้านก้อย เพราะฉะนั้นการพึ่งตัวเอง การพัฒนาอย่างยั่งยืน ไม่ใช่คนยั่งยืนเพียงอย่างเดียว แต่หมายความว่าตัวฐานทรัพยากร ซึ่งเป็นอีกด้านหนึ่งของชีวิตและสังคมก็ต้องเป็นด้านที่จะต้องคำนึงถึงด้วยเช่นกัน

ตรงนี้ก็เป็นเรื่องที่จะต้องตั้งโจทย์ว่า ทำอย่างไรเราจึงจะเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน การเข้าใจในตัวปัญหานี้ เป็นสิ่งที่ เป็นเบื้องต้น การเข้าใจปัญหาจะทำให้เราสามารถตั้งโจทย์ในการวิจัยอย่างถูกต้อง และเหมาะสมได้ นอกจาก เข้าใจปัญหาแล้ว ถ้าเราตั้งโจทย์ดี ๆ และตั้งกระบวนการวิจัยให้ดีแล้ว ก็มีประเด็นที่ว่า จะเป็นการวิจัยที่นำไปสู่แนวทาง ที่ไม่ใช่เป็นคำตอบสำเร็จรูป หรือจะเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาอย่างไร การวิจัยนั้นไม่ใช่เป็นการวิจัยเพื่อเป็นการแก้ปัญหาเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ผมจึงปฏิเสธคำว่า “กรอบทางความคิด” ในการวิจัย เพราะทุกครั้งเวลาที่เรารววิจัย ที่

เราเรียนหนังสือกันมาบอกว่า มีสมมติฐาน มีกรอบความคิดหรือที่เราเรียกว่า Conceptual Framework คำว่า “กรอบ” ตรงนี้ เป็นคำที่ชวนให้เราเข้าใจว่า เป็นการวิจัยเพื่อที่จะนำไปสู่คำตอบอันหนึ่งที่กำหนดเอาไว้ เช่น เราทำงานวิจัยให้กับบริษัทแห่งหนึ่งเพื่อที่จะแก้ปัญหาการขาดทุนของเขา จะทำอย่างไรให้แก้ปัญหาการขาดทุน และได้กำไรเพิ่มมากขึ้น อย่างนี้เป็นต้น เรามีคำตอบที่กำหนดไว้ แล้วเราก็ดึงกรอบไว้เพื่อที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดเอาไว้ เพราะฉะนั้นงานวิจัยในรูปแบบนี้ จึงเป็นงานวิจัยที่ขาดความเป็นอิสระ เพราะถูกกำหนดโจทย์เอาไว้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นเจ้าของทุน ผมเคยนั่งอยู่ในบอร์ดของ TDRI แล้วเคยตั้งคำถามว่า สิ่งที่ TDRI ทำนี้ ก่อนข้างจะเป็นสิ่งที่ภาษาฝรั่งเรียกว่า Consultancy เป็นการให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำกับตัวเจ้าของแหล่งทุน มากกว่าที่จะเป็นงานวิจัย หรือเป็น Real Research อย่างแท้จริง

Research ที่แท้จริงนั้น จะต้องเป็นการวิจัยที่หมายความว่า การแสวงคำตอบที่เป็นระบบเปิด คือไม่ใช่เป็นคำตอบที่สิ้นสุดความต้องการของอันหนึ่งอันใดโดยเฉพาะ และในเรื่องของการพัฒนาที่จะต้องตั้งโจทย์ที่เป็นระบบเปิด เพราะฉะนั้นนอกจากเข้าใจปัญหา และมองแนวทางในการแก้ปัญหาที่เรามองเห็น ปัญหาความยากจน ปัญหาโภชนาการ อะไรต่าง ๆ เราก็มองโจทย์ในการวิจัย ซึ่งได้ชี้ช่องทางให้เราเห็นถึงสิ่งที่ผมเรียกว่า “แนวทางการพัฒนา” หมายความว่า เป็นการพัฒนาต่อไป ซึ่งผมเรียกว่าเป็น “ระบบเปิด” ที่เป็นการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ขึ้นอยู่กับศักยภาพของท้องถิ่นโดยเฉพาะ เพราะฉะนั้นในการทำงานวิจัยในรูปแบบนี้ก็หมายความว่า เราจะต้องมองเงื่อนไข ศักยภาพ เพื่อที่จะให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาตัวเองต่อไปได้ หลังจากที่เข้าใจปัญหาแล้ว แก้ปัญหาที่อาจจะเรียกว่า ปัญหาที่สามารถมองเห็นได้ อย่างเช่น ปัญหาปวดหัว ตัวร้อน ไข้ขึ้น พวกนี้แล้ว ต่อมาคือทำอย่างไรที่จะให้สามารถดำรงชีวิต ดำเนินชีวิต เพื่อการพัฒนาต่อไปได้ตามศักยภาพ และขีดความสามารถที่เขาจะต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นงานพัฒนาหรืองานวิจัยและพัฒนาจึงเป็นการแสวงคำตอบที่เปิด ขึ้นอยู่กับตัวเงื่อนไข และศักยภาพของชุมชนนั้นโดยเฉพาะ ตรงนี้ทำให้เราเห็นว่า ในการวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีความสำคัญอย่างมากที่เราจะต้องเข้าใจปัญหา วางแนวทาง เพื่อที่จะได้กำหนดทิศทางการวิจัยที่ถูกต้อง เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงได้ และในขณะเดียวกันก็สามารถที่จะขีดเส้นเพื่อให้เห็นว่า ขอบเขตการวิจัยมีกว้างขวางแค่ไหน สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ผมต้องการจะพูดเป็นเบื้องต้นครับ

โดยสรุปก็คือ ประการแรก เราจะต้องปลดปล่อยตัวเองออกจากความสนใจเฉพาะด้าน ผมคิดว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอย่างยิ่ง ประการที่สอง ต้องมองเห็นว่า เป้าหมายหรือความหมายของการพัฒนานั้น คงไม่เพียงเป็นการจรรजरทางเดียว คงไม่ใช่เป็นเพียงกำหนดสิ่งที่เรียกว่า จ.ป.ฐ. แต่หมายความว่า เป็นงานวิจัยที่จะมียุทธศาสตร์ ยุทธวิธีอะไรก็ตาม ที่จะสามารถทำให้ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง มีช่องทาง แนวทางในการพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง เพื่อการช่วยตัวเองได้ และในขณะเดียวกัน ก็มีแนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนสำหรับชีวิตของตัวเอง ทรัพยากร-ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมด้วย สิ่งนี้น่าจะเป็นข้อคิดเบื้องต้นที่อยากจะนำเสนอในที่นี้ เพราะฉะนั้น “งานวิจัยจึงเป็นงานที่ขึ้นอยู่กับการสำนึกมาก” วิจัยไม่ใช่เป็นเพียงเทคนิควิธีการที่เราเรียนกันมา ผมจำได้ว่า พอเข้าชั้นเรียนเรื่องการวิจัย ครูบาอาจารย์ก็จะบอกว่า เราเริ่มต้นด้วยวิธีวิจัย (Methodology) กัน ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ไม่ใช่ ผมคิดว่า ความสำนึก จินตนาการ สำคัญมาก ๆ จากสำนึก ตรงนี้ เป็นเรื่องของการใช้จินตนาการที่จะมองเห็นความเปลี่ยนแปลงของโลก โลกนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป แต่ในระบบการศึกษาของเรายังขังตัวเองอยู่ในโลกของเก่าอยู่ ตรงนี้เราก็จะต้องปลดปล่อยตัวเองออก นี่เป็นเงื่อนไขสำคัญ

จากพื้นฐานที่ผมเรียนเป็นเบื้องต้นสองประเด็นใหญ่ๆ ตรงนี้ ผมอยากจะนำเข้าสู่เนื้อหาที่จะนำเสนอในที่นี้ว่า ถ้าเรามีข้อคิดเบื้องต้นอย่างนี้ เรามองเห็นว่า การพัฒนาต้องพ้นออกจากกระแสการแบ่งแยกอย่างชัดเจน ระหว่างผู้พัฒนากับผู้ถูกพัฒนา รวมทั้งการที่จะต้องเข้าใจถึงชีวิต เข้าใจถึงการที่ท้องถิ่นเองจะต้องเข้ามามีบทบาทมีส่วนร่วม ประเด็นนี้ผมอยากจะเรียนว่า เป็นสิ่งที่ต้องตระหนักเป็นเบื้องต้น ไม่ใช่ข้อคิด ถ้าเราไม่สามารถเอาชนะหรือก้าว

ข้ามอุปสรรคนี้ได้ เราก็ไม่สามารถออกจากแนวทางของเรา หรือความชำนาญการเฉพาะด้าน ซึ่งก็ยากที่จะทำให้เราสามารถมองประเด็นปัญหาเรื่องการวิจัยเพื่อท้องถิ่นอย่างถูกต้อง เหมาะสม สอดคล้องกับความเป็นจริงได้

ยกตัวอย่างเช่น ที่ผมเคยทำเรื่องป่าชุมชน จะเห็นว่าตรงนี้เราก็ต้องก้าวข้ามการมอง “การจัดการทรัพยากรป่า” ผมปฏิเสธคำว่า “ป่าไม้” มาโดยตลอด เพราะเราต้องเข้าใจว่า ป่าเมืองไทยไม่ใช่ป่าธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นป่าไม้เท่านั้น แต่เป็นป่าซึ่งเป็นทรัพยากรชีวภาพที่มีค่ามากมาย ตรงนี้เริ่มมีการยอมรับกันแล้วว่า การจัดการในเชิงวิทยาศาสตร์ที่ร่ำเรียนกันมา ที่อธิบายป่าไม้คนแรกซึ่งเป็นคนอังกฤษสอนเราไว้ เป็นสิ่งที่พ้นสมัยไปแล้ว อันนี้ก็เป็นตัวอย่างที่ผมอยากจะเรียนว่า เราจะต้องก้าวข้ามการจัดการในเชิงวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นการจัดการแบบจรรยาบรรณเดียวมาสู่การจัดการในเชิงบทบาทของชุมชนด้วย เราถึงได้พูดถึงเรื่อง “ป่าชุมชน” นี่ก็เป็นตัวอย่าง เรื่องการศึกษาระบบการศึกษาก็เช่นเดียวกัน แต่ก่อนนี้เราสอนกันแบบคุณพ่อรู้ดี แต่ปัจจุบันเราเริ่มพูดถึงการศึกษาตามอัธยาศัย พูดถึงเรื่อง Home school ดังนั้นจะเห็นว่า สิ่งต่างๆ ต้องมีการแก้ไข เปลี่ยนแปลงทั้งนั้น ซึ่งคงไม่พ้นวิสัยที่ว่า เราจะก้าวข้ามอุปสรรค ความคิดความอ่านดั้งเดิมของเราได้

ผมอยากจะแบ่งประเด็นที่ผมพูดมาตรงนี้ว่า ผมพูดในเชิงที่อยากจะกระตุ้นท่าน 3 ประเด็นด้วยกัน

ประเด็นที่ 1 เราจะเข้าใจสิ่งที่เราเรียกว่า “งานวิจัย” กันอย่างไร งานวิจัยไม่ใช่เป็นเพียงให้คำตอบสำหรับความต้องการหรือจุดประสงค์ของแหล่งทุนหรือของใครโดยเฉพาะ แต่จะต้องเป็นระบบเปิด

ประเด็นที่ 2 สภาวะความรู้ (The Stage of Knowledge) และความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นที่มีอยู่ ในขณะนี้ เรามองว่าวิจัยท้องถิ่น โดยมาถึงถึงมีวิจัยกัน ตั้งใจทักกันเอง วิจัยกันเอง ถึงจะให้ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านมาร่วมก็ตาม ผมคิดว่า ถ้าเรามองข้ามสภาวะความรู้ ซึ่งเป็นชุมชนที่ ผมใช้คำว่า “ฐานต้นทุนทางภูมิปัญญา” จะทำให้งานวิจัยของเราสัมฤทธิ์ผล แทบเป็นไปไม่ได้ ถ้าเป็นอย่างนั้นเท่ากับว่า เราสร้างวัฒนธรรมการวิจัย และการเรียนรู้ ที่ไม่สร้างสรรค์ สมมติว่ามีสถาบันขึ้นมาใหม่ ต่างคนต่างเริ่มขึ้นมาใหม่ ผมว่าอย่างนี้เป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้การวิจัย (Re-research) มาเป็นการแสวงหาความรู้ใหม่ ความรู้ในโลกนี้ไม่ได้เริ่มจากศูนย์ ท่านทั้งหลายที่มาอยู่ในที่นี้ก็ได้เริ่มจากศูนย์ เริ่มจากบางสิ่งบางอย่าง แต่คำถามมีอยู่ว่า เราจะต้องทำความเข้าใจว่า ฐานที่เรากำลังมีองค์ความรู้ อยู่ ข้อมูลที่มีอยู่คืออะไร? ผมคิดว่าการศึกษาวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น จะต้องเป็นการวิจัยเพื่อสานต่อตรงนี้ ไม่ใช่มาเริ่มกันใหม่หมด ถ้าเริ่มใหม่ ถึงแม้ว่าจะมีเงินทุนมากก็ตาม มันจะเป็นเหมือนการโยนก้อนกรวดลงไปในทะเล จะไม่เกิดอะไรขึ้นมาเลย แล้วจะเป็นการสร้างนิสัยจับจดด้วย อันนี้เป็นจุดอ่อนในโลก ในประชาคมการวิจัยของเราที่เป็นอยู่ขณะนี้

ประการที่ 3 จะตั้งโจทย์วิจัยและรวบรวมข้อมูลกันอย่างไร เพราะว่าการศึกษาวิจัยนั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการแสวง สละสลวย รวบรวม ประเมิน วิเคราะห์ข้อมูล แต่ “ข้อมูลเพื่อการวิจัย” ที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเอง พึ่งตนเอง และการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น โจทย์ และข้อมูลควรจะเป็นอย่างไร

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับความเป็นไปของโลก

ในเรื่อง “ความหมายของการวิจัย” ในที่นี้ ไม่ใช่ผมจะเอาเรื่องคำจำกัดความว่าวิจัยคืออะไรมาพูด แต่จะมาพูดถึงความหมายของการวิจัย เพื่อที่เราจะได้ตระหนักถึงตัวปัญหา ว่าในการแสวงหาความรู้ใหม่นี้ ให้ความหมาย

อะไรกับสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ ผมขอให้ท่านเอาบทความของผมเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” มาผมคิดว่ามีบางประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในส่วนหนึ่ง อย่างน้อยที่สุดจะเห็นได้ว่า เวลาที่เราพูดถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” ทุกคนจะพุ่งไปที่ไร่นา หรือชนบทหมด แต่โดยแท้จริงแล้ว คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียงในสถานการณ์โลกปัจจุบัน” ผมขอเน้นตรงนี้ว่า เวลาเราพูดถึงอะไร เราต้องรู้ว่าสิ่งนั้นอยู่ในบริบทอะไร บริบทในความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” หรือ “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ไม่ใช่เป็นบริบทของชุมชนชนบท หรือเกษตรกรที่อยู่ในโลกของตนเองอย่างโดดเดี่ยว แต่อยู่ในโลกของความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยง ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวาง ที่ผมเขียนบทความนี้ขึ้นมา ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า เวลาเราพูดถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” ไม่ได้หมายถึงเพียงการวาดรูปไร่นา จะทำอะไรให้ไร่นา เพื่อที่จะทำให้พออยู่พอกิน แต่มีความหมายนัยที่กว้างไกลมากถึงกระแสโลกาภิวัตน์ หรือ Globalization เพราะฉะนั้นในนี้ผมจึงได้ตั้งหัวข้อเอาไว้ตั้งแต่เริ่ม ประการแรกคือพื้นฐานความเข้าใจร่วมกันเบื้องต้น อย่างที่ผมจะนำเสนอประเด็นตรงนี้ ผมก็ได้พูดเกริ่นแต่แรกว่า เราจะต้องมีความเข้าใจร่วมกัน มิฉะนั้นแล้ว ประเด็นที่เราจะพูดกันต่อไปนั้นก็จะมีไม่รู้เรื่องกัน

คำว่า “โลกาภิวัตน์” “โลกาวัตน์” นั้น โลกาวัตน์ (โลกา + อนุวัตน์) คือ การประพุดิตตามโลก ประพุดิตตามไปเรื่อย ๆ ผลของการโลกาวัตน์หรือโลกาภิวัตน์เป็นเส้นทางที่นำเราไปสู่เส้นทางที่ผมเรียกว่า “เส้นทางสู่เศรษฐกิจเซเลบ” มาถึงวิกฤตตอนนี้ IMF เข้ามา เรามองเห็นชัดเจน เป็นเส้นทางที่เราเดินไปอย่างนั้น นี่ก็เป็นสิ่งที่ผมได้พูดเอาไว้ และในขณะเดียวกัน เหตุปัจจัยแห่งปัญหาไม่จำกัดเฉพาะที่เราวางแผนพัฒนาตามฝรั่งตั้งแต่ปี 2504 เท่านั้น เมื่อครู โลกาวัตน์เป็นการว่าไปตามโลก มันเป็นเส้นทางที่นำเราไปสู่การเป็นเซเลบทางเศรษฐกิจเช่นขณะนี้ แต่ในขณะเดียวกัน สิ่งที่ผมเรียกว่า “โลกาภิวัตน์ทุนนิยม” นักเศรษฐศาสตร์ไทย โดยเฉพาะนักเศรษฐศาสตร์จากสภาพัฒน์ชอบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจไทย เปรียบเสมือนฝูงห่านบินตามกันไป ตัวหน้าบินไปแล้ว ก็บินตามกันไป นั่นคือ การเดินในเส้นทางนั้น ก็เป็นเส้นทางที่กำหนดจากโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นฝ่ายแผ่อำนาจไปทั่วโลก

แม้เราจะวิจัยในระดับท้องถิ่น เราต้องเข้าใจว่า ในกระแสโลกกำลังแปรเปลี่ยนไปจากทุนนิยมธรรมดาไปสู่สิ่งที่ผมเรียกว่า “วัฒนธรรมการล่าเหยื่อ” จะเห็นว่า ลงทุนที่ไหนดายทุนท้องถิ่นล้มละลายหมด ขณะที่นายทุนท้องถิ่นไทยกำลังล้มละลาย เราก็ต้องออกกฎหมายล้มละลายตามที่ IMF ต้องการด้วยว่าจะล้มละลายอย่างไร ฝรั่งถึงจะได้ต้นทุนคืน ฉะนั้น ที่ไหนก็ตามที่ทุนต่างชาติเข้าไปถึง ก็หมายความว่า ที่นั่นต้องมีการปลดพนักงาน ตอนนี้ทุกแห่งเป็นไปอย่างนั้นหมด เจ้าหน้าที่ พนักงานของรัฐ เสียมัย แม้กระทั่งเจ้าหน้าที่ระดับบริหารก็กำลังถูกปลด เรากำลังถูกบีบให้ทำในสิ่งที่เขาเรียกว่า Down sizing เป็นศัพท์เทคนิคที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมาก แล้วการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ทำให้สิ่งที่เราพูด “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง การวิจัยระดับท้องถิ่นจะต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ด้วย จะเห็นว่าผมพยายามตีขอบข่ายของปัญหาเรื่องท้องถิ่นเป็นโลกที่กว้างขึ้น มันมีความเกี่ยวข้องกัน แล้วก็ต้องให้ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ความหมายของคำว่า “การพัฒนาชนบท” ที่ปรับเปลี่ยนไปด้วย ไม่ใช่แค่พูดบอกว่า ต้องปลูกผักอย่างนั้น เลี้ยงสัตว์อย่างนี้ ใช้สารเคมีเท่านี้ ไม่ใช่อย่างนั้น เราจะต้องมองไปเห็นตัวที่ก่อปัญหาด้วย เพื่อเราจะได้พัฒนาชนบท พัฒนาท้องถิ่น แล้วก็ทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ไม่ใช่เพียงให้สามารถตอบสนองความต้องการแบบพอมือพอกินเท่านั้น แต่จะต้องเป็นการพัฒนาที่สามารถตอบปัญหาของกระแสโลกาวัตน์และโลกาภิวัตน์จากระดับอื่นด้วย นี่ก็เป็นนัยที่ผมได้พูดถึง แล้วจากนั้นผมถึงมาให้คำนิยาม คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” นั้น เป็นนิยามที่มีพลวัตอย่างสูง ไม่ใช่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่อยู่กับที่ พอมือ พอกิน

บทความปรับปรุงจากเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” นำเสนอในการสัมมนา “โครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน” ครั้งที่ 1 เรื่อง “ปรัชญาการพัฒนา : ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ” ณ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน ถ.ติวานนท์ นนทบุรี, 6-7 พฤศจิกายน 2541

พอใช้ ไม่ใช่แค่นั้น แต่หมายความว่า จะต้องเป็นกระบวนการพัฒนามีขั้นตอนอย่างไร จากพออยู่พอกินมาเป็นพัฒนา เพื่อฟื้นความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ จนนำไปสู่ขั้นสุดท้ายในสิ่งที่ผมเรียกว่า “เศรษฐกิจชุมชน”

ผมคิดว่าบทความเรื่องนี้คงพอให้ท่านทั้งหลายได้เห็นว่ ความหมายของ “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” นั้น มีนัยที่เป็นพลวัตและมีความกว้างอย่างยิ่ง ที่เราจะได้อ้างทิศทาง และขอบข่ายการวิจัยอย่างสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของการเปลี่ยนแปลงของโลกที่ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อท้องถิ่น ในประการสำคัญอย่างยิ่งที่ผมพยายามพูดถึงก็คือว่า ขณะนี้เป้าหมายสำคัญของโลกาภิวัตน์ ที่ผมกล่าวว่า เป็นเส้นทางที่นำไปสู่วัฒนธรรมการล่าเหยื่อ เพราะฉะนั้นการล่าเหยื่อในครั้งนี้ไม่ได้เผื่ออิทธิพลเพื่อเอาผลกำไรเท่านั้น แต่เป็นการล่าเหยื่อที่อาศัยฐานความสามารถทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีชีวภาพที่จะเข้าครอบครองทรัพยากรของโลกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรทางความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในประเทศไทย เพราะชนบทไทย ท้องถิ่นไทย เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคเขตร้อนของโลก ไม่ใช่มีแต่ไม้ อย่างที่เราถูกฝรั่งสอนมาว่า เป็นการจัดการเรื่องการทำไม้ ไม่ใช่ชนะครับ ตรงนี้มันเป็นข้อมูล ข้อเท็จจริงที่พื้นๆ และเราได้ทำการวิจัยจนเป็นที่ยอมรับ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า “โลกาภิวัตน์” ไม่ใช่เป็นเพียงการวิ่งไปทำลายนายทุนท้องถิ่น แล้วก็พยายามที่จะเข้าไปลงทุนเพื่อแสวงผลประโยชน์อย่างเดียว แต่ยังเป็นความพยายามที่จะครอบครองทรัพยากร-

ธรรมชาติของโลกอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทรัพยากรชีวภาพของภูมิภาคป่าเขตร้อน ป่าเขตร้อนของโลกนั้นมีพื้นที่ไม่ถึงร้อยละ 7 ของพื้นที่ดินของโลก แต่เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพถึง 60 เปอร์เซ็นต์ของโลก ประเทศเขตร้อนจึงมักเป็นที่หมายปองของมหาอำนาจตะวันตก มหาอำนาจทางอุตสาหกรรม รวมทั้งสหรัฐฯ แต่ก่อนในยุคอาณานิคม เขาเข้ามาเปิดตลาด ขณะเดียวกันก็กดกวดทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพไปเก็บไว้ในที่ของเขา ในประเทศของเขา ไปดูพวกสวนพฤกษศาสตร์ต่างๆ ที่อังกฤษ รวมทั้งที่อเมริกา ที่ญี่ปุ่น ล้วนแล้วแต่เป็นทรัพยากรที่ขนไปจากประเทศเขตร้อนทั้งสิ้น แต่มาในยุคนี้ เมื่อเทคโนโลยีชีวภาพเจริญขึ้น การที่เขาจะเอาทรัพยากรเขตร้อนไปเก็บไว้ในประเทศของเขานั้น อายุไม่ยืน ไม่ยั่งยืน เห็นเขาว่า อย่างมากก็ 5 ปี เพราะมันเป็นทรัพยากรที่ผิดอากาศ ตอนนี้นำมาครอบครองในพื้นที่เขตร้อนเลยถูกกว่า จึงได้มีระบบใหม่ขึ้นมา ในยุคระบบอาณานิคมแต่ก่อนไม่มีอย่างนี้ มาในระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ หรือทุนนิยมตลาดเสรีนี้ หมายความว่า ไปที่ไหนก็เสรีทั้งหมด จึงเป็นทุนเสรีที่พยายามจะสร้างระบบใหม่ขึ้นมา เราเรียกว่า “ระบบทรัพย์สินทางปัญญา” ท่านทั้งหลายคงเคยได้ยินเรื่องข้าวพันธุ์หอมมะลิ ทุกวันนี้ต้องยื่นฟ้องต่อศาลโลก ตรงนี้ผมคิดว่า การวิจัยและพัฒนาเพื่อท้องถิ่น คงต้องคำนึงถึงระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาดด้วย มันเป็นอาวุธอีกอันหนึ่งของมหาอำนาจในทางเศรษฐกิจ ที่อาศัยขีดความสามารถทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีที่สำคัญในขณะนี้ 2 อย่าง คือ เทคโนโลยีข่าวสารข้อมูล (Information technology) กับ เทคโนโลยีชีวภาพ (Biotechnology) กำลังเป็นอาวุธสำคัญของระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่จะเข้ามครอบครอง ถ้าสิ่งนี้เข้ามครอบครองสำเร็จก็หมายความว่า จะส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อขีดความสามารถของคนในท้องถิ่นที่จะพึ่งตนเองได้ เพราะเรารู้อยู่แล้วว่า สังคมในชนบทของเรานั้น ชีวิตความเป็นอยู่ของคนกับฐานทรัพยากรไปด้วยกัน เหมือนกับที่ผมได้พูดในตอนต้นว่า การวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นเหมือนเหรียญอันเดียวกัน มีทั้งด้านหัวและด้านก้อย มีทั้งเรื่องคน และเรื่องฐานทรัพยากร เพราะฉะนั้นผมคิดว่า การวิจัยเพื่อท้องถิ่นต้องเข้าใจความเป็นไปของโลก

เมื่อรวมความแล้วผมคิดว่า เราต้องเข้าใจความหมายและขอบข่ายของงานวิจัยใน 3-4 ประเด็นด้วยกัน ที่น่าจะประกอบในการพิจารณา คิดอ่านในการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่

ประเด็นที่ 1 การวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะต้องเป็นการวิจัยที่เริ่มต้นมาจากความเข้าใจอย่างถ่องแท้ตามสมควรถึงโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง ในระดับมหภาค

คำว่า “โครงสร้างระดับมหภาค” นั้น มีทั้ง 2 ระดับ คือ ระดับโลก และระดับรัฐ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกัน อย่างเช่น จอมพลสฤษดิ์ รับแผนพัฒนาจากธนาคารโลกมาจากกระแสโลก แล้วก็มาสู่กระแสรัฐเพื่อวางแผนพัฒนา เน้นอุตสาหกรรม ชนบทยากจน เมื่อเขาจัดการกับชนบทไปแล้ว ตอนนั้นเขากำลังจัดการกับทุนท้องถิ่น กับมืออาชีพทั้งหลาย อย่างนี้กว่าพวกนายทุน พวกวิชาชีพต่างๆ จะปลอดภัย เพราะว่าขณะนี้เขาเริ่มเอาทุนมาแทรกแล้วก็ปลดพนักงาน เพราะฉะนั้นอย่าว่าแต่เกษตรกรในชนบทเลย ในเมืองเอง พวกกลุ่มทุนก็ดี ถ้าไม่ไปสวามีภักดีกับทุนต่างชาติก็แย่ ดังที่บัญญัตินโยบายรัฐบาลในขณะนี้ โดยเฉพาะนโยบายจากกระทรวงการคลัง ท่านทั้งหลายคงจะได้ยิน และอ่านข่าวแทบทุกวันว่า การเพิ่มทุน การลดทุน (Recapitalization) หมายความว่า ต้องเอาทุนต่างชาติเข้ามาเสริม มิฉะนั้นจะอยู่รอดไม่ได้ ตอนนั้นก็กำลังเถียงกันระหว่างแบงก์ชาติกับกระทรวงการคลัง คือนักวิชาการกำลังคัดค้านการนำเอาทุนสำรองมารวมกันเพื่อจะแก้ไขปัญหาทางการเงิน นี่เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ผมคิดว่าท่านทั้งหลายควรจะติดตาม เมื่อรวมความแล้วคือ เรื่องโครงสร้างมหภาคนี้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง ในระดับรัฐด้วย เพราะว่านโยบายของรัฐโดยหลักแล้วจะมาจากผลกระทบของระดับโลก จะเห็นได้ว่า นอกจากการเพิ่มทุนแล้ว เรื่องการแปรรูปจะมาเรื่อยๆ การแปรรูปนี้ไม่ใช่เฉพาะธุรกิจ บริการสาธารณะไม่ว่าจะเป็นโรงพยาบาล รวมทั้งมหาวิทยาลัย ขณะนี้ก็กำลังโดนผลกระทบหมด สิ่งเหล่านี้จะเป็นสิ่งสำคัญของท้องถิ่น เราต้องเข้าใจตรงนี้ด้วย เมื่อเข้าใจแล้วจะทำอะไรก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ประเด็นที่ 2 จะต้องเข้าใจโครงสร้างระดับจุลภาค

ในขณะนี้ท้องถิ่นไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก สมัยก่อนเราเรียกร้องเรื่องการกระจายอำนาจกันมาก แต่ช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมา หลังจากที่เราเข้าสู่กระแสส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติอย่างกว้างขวาง ทำให้โครงสร้างทางจุลภาคได้เปลี่ยนแปลงไปมากมาย การวิจัยเพื่อท้องถิ่นต้องเข้าใจตรงนี้ด้วย ผมขอย้อนไปในอดีตหนึ่งสมัยรัชกาลที่ 5 สังเกตดูให้ดี เป็นการปฏิรูปอำนาจที่รวมศูนย์ไปที่กรุงเทพฯ แต่ยุคนั้นก็ยังละเว้นไว้ในระดับของหมู่บ้าน จะเห็นว่าผู้นำท้องถิ่น ท่านนั้น ผู้ใหญ่บ้านระดับนี้ ให้ชาวบ้านเลือกกันเอง จะดีหรือไม่ดีอย่างไรก็แล้วแต่ อย่างน้อยที่สุดก็เป็น การให้ช่องว่างที่ท้องถิ่นจะมีอิสระตามสมควร แต่ในกระแสการพัฒนาที่ผ่านมา ทำให้โครงสร้างของระบบผู้นำท้องถิ่นได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยยุคนายกษัตริย์ชาย ที่บอกจะเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า แล้วพวกเรา ก็สนับสนุนกัน แต่นั่นเป็นการส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างของท้องถิ่นอย่างมาก ท่านนั้น ผู้ใหญ่บ้าน ไม่ใช่ผู้นำชุมชนเหมือนสมัยก่อน แต่กำลังกลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองระดับบน เป็นนายหน้าค้าที่ดิน รับเหมา มาบัดนี้เราปฏิรูปให้มี อบต. อบจ. ผมเกือบจะเรียกว่า เป็นการปฏิรูปที่ผู้นำชุมชน มีส่วนที่เป็นผู้นำของท้องถิ่นลดน้อยลงมาก ตรงนี้ต้องตระหนัก เพราะฉะนั้นการพัฒนาเพื่อท้องถิ่นคงไม่ต้องมาดูแลเฉพาะผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการอย่างที่เรา กำลังพูดถึงในขณะนี้ จะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน แต่ประเด็นของผมคือ งานวิจัยจะต้องคำนึงถึงปัจจัยนี้ด้วย ซึ่งเป็นปัญหาโครงสร้างระดับจุลภาคที่จะต้องคำนึงถึง

ประเด็นที่ 3 ในการวิจัยต้องรู้จักบริบทของสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้นให้ดี

ประเด็นนี้สำคัญมาก เราจะเข้าใจเพียงแคบริบทอย่างเดียวไม่ได้ เราต้องเข้าใจถึงผลกระทบที่มาจากโครงสร้างระดับสูงด้วย เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่กระทบต่อบริบท แต่อย่างไรก็ตาม ผมคิดว่า ณ จุดนี้ พื้นฐานของประวัติศาสตร์ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม ยังมีความสำคัญอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของ ภูมิปัญญา ตอนที่เราพูดถึงถึงเรื่องปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางปัญญา เพราะเวลาที่เราพูดถึงว่า สังคมไทยเป็นสังคมทรัพยากรของภูมิภาคป่าเขตร้อน มันไม่ใช่เป็นต้นทุนทางวัตถุ คือทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพเท่านั้น แต่อีกซีกหนึ่งที่ควบคู่ไปกับทรัพยากรทางวัตถุก็คือ ทรัพยากรทางภูมิปัญญา ซึ่งในจุดนี้เรามองข้ามไปไม่ได้ ผมคิดว่าระบบการศึกษา ระบบ

การวิจัยการพัฒนาของเรามองข้ามในสิ่งเหล่านี้ เวลาที่เรามีการวิจัยทางชีวภาพ เรามักจะมองไปที่ตะวันตกอยู่ตลอดเวลา แต่เราหาว่าไม่ว่า ความจริงชุมทรัพย์ทางปัญญาของการวิจัย โดยเฉพาะการวิจัยทางชีวภาพนั้น มันอยู่ที่นั่น ผมเรียกร้องเสมอว่า ขอให้นักวิทยาศาสตร์ไทยทำงานกับชาวบ้านเพราะว่าเวลาพวกฝรั่ง ญี่ปุ่น เข้ามา เขาก็ได้ชาวบ้านเป็นผู้นำไปชี้เบาะแส ถ้าไม่มีเบาะแส ก็เป็นการยากที่นักวิจัยภายนอกจะเข้าไปหาได้ และการวิจัยเกือบจะไม่สามารถทำสำเร็จได้เลย แต่โดยวัฒนธรรมของเราแล้ว นักวิชาการของเราโดยเฉพาะนักวิทยาศาสตร์นั้น ไม่ค่อยทำงานกับชาวบ้านมากเท่าไร ชาวบ้านไม่ใช่เป็นเพียงลูกหาบเท่านั้น แต่เขายังมีอะไรที่ต้องการจะนำเสนอด้วย ผมอยากเห็นตรงนี้ว่า เป็นการวิจัยที่เท่าเทียมกัน คือไม่ใช่เรียกร้องการมีส่วนร่วมเท่านั้น ผมคิดว่าการมีส่วนร่วม เราต้องมองในเชิงบวกให้ได้ อย่ามองในเชิงลบ

อย่างไรก็ตาม ในการที่เราจะเข้าใจถึงสมมติฐานว่า ปัญหาอยู่ที่ไหนนั้น ประเด็นอยู่ที่ว่า ต้องวิจัยไปด้วยว่า จะมีช่องทางการวิจัยอย่างไร คือผมได้พูดตั้งแต่ตอนต้นแล้วว่า วิจัยให้รู้ปัญหา แก้ปัญหาความยากจน ปัญหาโภชนาการ แต่ต้องเข้าใจว่า เรามีฐานอะไรที่จะพัฒนาไปสู่ความก้าวหน้าได้ ดังนั้น ความเข้าใจในบริบทสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เราต้องเข้าใจถึงบริบทที่เป็นไป เพื่อที่จะทำให้เรารู้ว่า ถ้าเราจะให้เขาพัฒนาขีดความสามารถเพื่อพัฒนาตนเองต่อไปนั้น เราจะตั้งต้นตรงไหน คงไม่ใช่ตั้งต้นที่กระทรวงสาธารณสุข คงไม่ใช่ตั้งต้นที่กรมไหน กระทรวงนี้ หรือตั้งต้นที่มหาวิทยาลัย เราต้องหาฐานตั้งต้นตรงนี้ให้ได้ นอกจากบริบททางสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์แล้ว เราก็ต้องเข้าใจโครงสร้างจุลภาค โครงสร้างมหภาค ด้วย

ประเด็นที่ 4 ต้องเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งที่เรียกว่า “ฐานทรัพยากร”

เราต้องเข้าใจว่า ป่าที่เราไม่ใช่ว่าป่าที่มีแค่ไม้ เราตีค่าเรื่องไม้แล้วก็จัดการโดยการสัมปทาน ทุกๆ ตารางเมตรที่เราตัดไม้ หมายความว่า เราได้ทำลายศักยภาพการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นชุมชนหรือท้องถิ่น หมายถึง ศักยภาพการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างมหาศาล เพราะเราได้ทำลายทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออุตสาหกรรมสำคัญอย่างน้อยที่สุด 2 ประเภท คือ อุตสาหกรรมอาหาร และ อุตสาหกรรมยา ในขณะเดียวกัน ฐานทรัพยากรก็ไม่ใช่มียิ่งเรื่องของวัฒนธรรม แต่ยังมีเรื่องของนามธรรม จะเห็นว่าในชนบทเรามีคนที่เป็นหมอยาหลายคน ทั้งหมอยาและอีกหลายหมอ ผมตั้งคำถามว่า ทำไมเราถึงตั้ง อสม. ในเมื่อเรามีคนของเราอยู่แล้วในท้องถิ่น เราก็เรียกหมอยามา แล้วหมอยาก็หาผู้ช่วยหรืออาสาสมัครเอง แทนที่กระทรวงจะเป็นคนเลือก นี่ก็เป็นตัวอย่าง เรามีหมอยา หมอดิน เรามีทรัพยากรบุคคลมากมาย แต่เราไม่ได้ดึงเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์ ถ้าเราเริ่มต้นจากตรงนั้น เราก็จะได้เห็นถึงบริบทต่างๆ แล้วฐานทรัพยากรก็เป็นฐานที่สามารถทำให้เราหาจุดตั้งต้นที่จะวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นได้

กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงชนบท เมือง และโลก

ในบทความผมหลายเรื่อง ผมพยายามบอกว่า เราต้องรู้จักธนาคารโลก ต้องรู้จักกองทุนการเงินระหว่างประเทศ รู้จักองค์การการค้าโลก (WTO) ที่พัฒนามาจาก GATT รวมทั้ง ADB ด้วย เราต้องรู้จักสิ่งนี้ให้ดีกว่า องค์การเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศเหล่านี้ เป็นเพียงมือไม้ของมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก เขาพยายามที่จะให้ประเทศที่กำลังพัฒนา พัฒนาไปในแนวที่จะส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งก็หมายความว่า เป็นการพัฒนาที่ให้เราอยู่ภายใต้การครอบงำ ทั้งทุน เทคโนโลยี รวมทั้งการตลาด จะเห็นได้ว่าพอถึงจุดนี้ จุดที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเงินเมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา แล้วก็เกิดความวุ่นวายที่มีการประชุมองค์การการค้าโลก ท่านทั้งหลายอ่านข่าวมาก็คงจะจำได้ ตอนนั้นองค์กรเหล่านี้กำลังเริ่มกลับมา ทบทวน แต่ไม่ใช่ทบทวนเพื่อที่จะหาทางเลือกอย่างที่เรากำลังพูดกัน เขาทบทวนเพื่อที่จะวางแนวทางความอยู่รอดของโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คือเป็นโครงสร้างที่

อยู่ภายใต้การครอบงำของมหาอำนาจอุตสาหกรรมอยู่นั่นเอง มาตอนนี้จะเห็นว่า ธนาคารโลก ADB IMF ก็จะมีศัพท์ใหม่ๆ เดียวนี้ทั้งธนาคารโลก กับกองทุนการเงินระหว่างประเทศเวลาให้กู้อะไรไป เขาก็มีเงื่อนไขที่เรียกว่า Structural Adjustment หรือ การปรับโครงสร้าง เหมือนที่เราอ่านข่าวทุกวันนี้ ก็เช่น ลดจำนวนข้าราชการ แปรรูปโรงพยาบาล โรงเรียน เพื่อเปิดช่องการลงทุนเข้ามา เพราะต่อไปนี้มหาวิทยาลัยต่างๆ เพื่อความอยู่รอด ก็ต้องเปิดหุ้นกับมหาวิทยาลัยต่างประเทศ ในจุดนี้ผมคิดว่าเป็นจุดที่กำลังจะมีปัญหา เขาเริ่มคิดใหม่แล้วว่า ถ้าพูดถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจไป จะต้องหันกลับมาให้ภาพพจน์ของธนาคารโลกใหม่ ตอนนี้เขาเริ่มเปลี่ยนคำว่า Structural Adjustment เป็นโครงสร้างเพื่อแก้ปัญหาความยากจน ADB ก็ทำเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นเงินกู้ก็จะเข้าไปเพื่อแก้ปัญหาความยากจน

ผมพูดตั้งแต่แรกว่า "งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" คงไม่ใช่เป็นเพียงเพื่อที่จะตรงไปแบบจรรยาทางเดียว ไปแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งจะไม่แตกต่างกับเมื่อยุค จ.ป.ฐ. สิ่งนี้จะไม่แก้ปัญหาเลย เป็นการแก้ปัญหาที่ทำให้คนยากจนในชนบทต้องพึ่งระบบทุนตลอดเวลา เราอย่าไปหลงคำวลีต่างๆ เวลาที่ธนาคารโลกจะพูดถึงเรื่อง ธรรมชาติ (Good Governance) แปลว่า การปกครองที่ดี พูดเรื่องความโปร่งใส มีคนไทย นักธุรกิจไทย ขานรับอยู่ตลอดเวลา และขณะนี้ธนาคารโลกให้งบวิจัยกับ สกว. เรื่องปฏิรูปกฎหมาย เพื่อเปิดช่องให้กฎหมายล้มละลายคล่องตัวขึ้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการเปิดช่องทางทะเลหลวงของการลงทุน รวมถึงการเปิดช่องทางในเรื่องสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา เวลาที่กฎหมายประกอบการธุรกิจคนต่างผ่านแล้ว เป็นการเปิดช่องให้ธุรกิจการลงทุนลงมารอบงำที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ ผมคิดว่าความสัมพันธ์ตรงนี้ก็กำลังเปิดช่องทางที่ส่งผลกระทบอย่างมากต่อการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อพัฒนาตัวเอง ทั้งเรื่องของที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา เป็นกระแสที่กำลังโหมเข้ามาอย่างรุนแรง และหนักหน่วง

ผมจึงพูดว่า การมองดูท้องถิ่น จะต้องดูให้เป็นกระบวนการที่จะต้องพัฒนาไปให้ได้ และน่าจะเป็นกระบวนการที่เปิดช่องให้เราเชื่อมโยงกับธุรกิจในเมืองให้ได้ ในรูปของเอสเอ็มอี (SMEs) และเราต้องทำเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาให้เป็นตัวเป็นตนให้ได้ เรายังไม่ได้ให้ความสนใจในเรื่องนี้อย่างพอเพียง มีกรมทรัพย์สินทางปัญญา มีตำรวจเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้แค่คอยไล่จับเรื่องคัดลอก CD เพลง ไล่จับเพื่อทำให้ต่างชาติมีความมั่นใจ แต่เราไม่เคยคิดว่า กรมทรัพย์สินทางปัญญา หรือตำรวจเศรษฐกิจ จะเป็นส่วนที่ทำให้เราสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นมาอย่างไร ผมตั้งข้อสังเกตว่า ทำไมกรมทรัพย์สินทางปัญญาจึงไปตั้งอยู่กับกระทรวงพาณิชย์ ทำไมไม่อยู่ที่กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ เพราะว่ากระทรวงพาณิชย์มีหน้าที่ส่งออก เพราะฉะนั้นทรัพย์สินทางปัญญาเป็นสิ่งที่แลกเปลี่ยนกับการส่งออก จะเห็นว่ามันผิดหมด

เพราะฉะนั้นการวิจัยของเรา ผมคิดว่ามันเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นมาก โดยสรุปคือ การวิจัยคงจะต้องตั้งโจทย์ที่เปิดช่องทางให้ชนบทเข้าไปเชื่อมกับในเมืองให้ได้ ผมอยากจะเรียนว่า อนาคตของ SMEs ในเรื่องของอาหารและยา โดยเฉพาะอาหารที่ปลอดภัยเคมีกำลังจะเป็นอนาคตของโลก เพราะฉะนั้นผมคิดว่า เอ็นจีโอที่ทำงานในภาคเหนือ เรื่องเกษตรยั่งยืน เกษตรทางเลือก อะไรต่างๆ นั้น กำลังจะเป็นอนาคต งานวิจัยต้องมองเห็นอนาคตนี้ให้ชัดเจน และ SMEs จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชนบทสร้างเครือข่ายเกษตร เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง ผมคิดว่าเป็นเป้าหมายโดยตรง และเป็นเป้าหมายเฉพาะหน้าของงานวิจัยและงานพัฒนาที่นี้ แต่ไม่ใช่ที่เราเริ่มต้นพูดกันเรื่อง SMEs ไม่ใช่ะครับ ตอนนี้ผมว่าเราเข้าใจผิดมาก เราข้ามขั้น แต่เราต้องทำสิ่งเหล่านี้ให้ลงตัวพอสมควรในระดับของเศรษฐกิจชุมชน ผมคิดว่า ที่พูดกันมาทั้งหมดนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องของเทคนิคล้วนๆ แต่จะขึ้นอยู่กับการสร้างระบบคุณค่าใหม่ด้วย

คำว่า “เศรษฐกิจชุมชน” ไม่ได้หมายความว่า เป็นเศรษฐกิจเพื่อการผลิตอย่างเดียว ไม่ได้หมายความว่า เพื่อที่จะหาทางไปต่อกับ SMEs ในเมือง ไม่ใช่อย่างนั้น แต่หมายความว่า เราจะต้องสร้างวัฒนธรรม และค่านิยมใหม่ โดยไม่เห็นเงินเป็นสิ่งสูงสุด ผมคิดว่าคำว่า “รายได้” จะต้องมานิยามกันใหม่ ผมขอเสนอตรงนี้ว่า เราต้องนิยามศัพท์ทางเศรษฐศาสตร์กันใหม่ ผมขอแนะนำให้นักเศรษฐศาสตร์ไปอ่านหนังสือของศาสตราจารย์พาวเวอร์ เรื่อง The Economic Pursued of Equality คือการแสวงทางเศรษฐกิจเพื่อคุณภาพ เวลานี้เศรษฐศาสตร์ของเราเล่นแต่ปริมาณเพียงอย่างเดียว แต่ศาสตราจารย์พาวเวอร์ ได้กล่าวไว้ว่า

“ฐานเศรษฐกิจที่แท้จริงของท้องถิ่นประกอบไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้ท้องถิ่นนั้นเป็นสถานที่ที่ดึงดูดความสนใจที่จะร่วมอยู่อาศัย ดึงดูดให้เรามาทำงาน มาทำธุรกิจ หมายความว่า ฐานเศรษฐกิจของท้องถิ่นย่อมรวมไปถึงคุณภาพของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น ความมั่นคงปลอดภัย และเสถียรภาพของชุมชน คุณภาพของบริการสาธารณะและโครงสร้างพื้นฐาน คุณภาพของกำลังคน”

เรื่องเหล่านี้ไม่ได้ผลิตหรือสร้างขึ้นมาจากด้วยระบบเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า หรือว่าด้วยการผลิตเพื่อส่งออก ทั้งหมดเหล่านี้ถูกสร้างมานานในระบบเศรษฐกิจการค้า แต่ก็เป็นฐานของเศรษฐกิจท้องถิ่นนั้น ข้อนี้จะทำให้ได้มีการปรับเปลี่ยนความคิดและนโยบายเศรษฐกิจท้องถิ่นของเรา หมายความว่า ระบบค่านิยม การบริโภค ต้องเปลี่ยนไป อย่างเช่น ตอนนี้เราพูดถึงเรื่องข้าวกลองกัน แต่ผมไปคุยกับชาวบ้าน ไม่มีใครรับประทานข้าวกลอง อย่างนี้เป็นต้น และในบทความของผม ผมได้เอาประสบการณ์ของผมที่เป็นบทสรุปจากการทำงานที่บุรีรัมย์มา 3 ปี และได้สรุปว่าจริงๆ แล้ว ชนบทต้องการอะไรที่จะทำให้เกิดการสร้างพื้นฐาน จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เป็แกนกลางคือ คน ครอบครัว และชุมชน นั้นเป็นเป้าหมายหลัก และคุณค่าใหม่ที่เราจะต้องสร้างขึ้นนั้น ไม่ใช่ GDP หรือ รายได้ แต่จะต้องประกอบได้ด้วย 3 มิติดด้วยกัน คือ

1. มิติการจัดการต้นทุนชีวิต การฟื้นความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ อากาศ สิ่งพวกนี้ผมถือว่าเป็นต้นทุนชีวิต ผมพูดกับชาวบ้านเสมอว่า ที่ดิน ไร่นา ไม่ใช่สิ่งที่ตีราคาด้วยตัวเงิน แต่หมายความว่า ถ้าเราขายหรือให้เช่า เหมือนกับเป็นการขายชีวิต
2. มิติดุลยภาพแห่งชีวิต การผลิต การบริโภค ต้องผลิตเพื่อให้เขาบริโภคอย่างถูกสุขอนามัย การแพทย์แผนไทย จะต้องมีการเรียนรู้และพัฒนา
3. มิติการพัฒนาชีวิตและสังคม และการเปลี่ยนคุณค่าใหม่ สำคัญตรงนี้สำคัญมาก และยากกว่าเรื่องเทคนิคมาก

ผมคิดว่าเรื่องของการพัฒนาท้องถิ่นนั้น เรามีแหล่งที่จะเรียนรู้ได้มากมาย เช่น ที่ภาคใต้ก็เป็นเรื่องออมทรัพย์ของพ่ออำมพร ที่ยโสธร ก็เป็นเรื่องระบบเงินตราหรือสิ่งแลกเปลี่ยนของตัวเอง เพื่อป้องกันไม่ให้ความผันผวนจากภายนอกเข้ามาส่งผลกระทบ แต่ผมอยากสรุปว่า ที่ผมพูดมาทั้งหมดนั้น การที่จะคิดเรื่องพัฒนาท้องถิ่นให้ทะลุตามสมควร ต้องเข้าใจถึงปัญหาของกระแสโลกด้วย เพราะจะเป็นการต้านต่อกระแสเงินตราของโลก ซึ่งเต็มไปด้วยความไม่แน่นอน และอยู่ในมือของกลุ่มคนไม่กี่คน จะเห็นว่าตลาดหุ้นขึ้นลงตลอดเวลา อยู่ที่ว่าทุนต่างชาติจะเข้ามาซื้อหรือขายมากน้อยเท่าไร ผมจึงคิดว่า การที่ชนบทคิดเรื่องระบบเงินตราเป็นเหมือนการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเอง ที่

ผมยกมาทั้งหมดนี้เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า ตอนนี้กระแสหนึ่งที่กำลังเกิดขึ้นมา นอกเหนือไปจากกระแสโลก (Globalization) แล้ว ก็เกิดกระแสท้องถิ่น (Localization) ขึ้นมาด้วย กระแสท้องถิ่นไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะสังคมไทย แต่เกิดขึ้นทั่วโลก และด้วยเหตุนี้ เอ็นจีโอเริ่มมีบทบาทสำคัญขึ้นมา ชุมชนท้องถิ่นเริ่มมีบทบาทสำคัญขึ้นมา อย่างเวลานี้ ไม่ว่าจะเป็น แคนาดา ออสเตรเลีย คนพื้นเมืองเริ่มลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิ สิทธิบรรพบุรุษ สิทธิในแผ่นดิน แล้วรัฐบาลก็ต้องยอมด้วย ในทำนองเดียวกัน "งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" ก็ไม่ใช่เป็นงานที่เฉพาะพวกเราจะมาคิดในเรื่องของเรา แต่จริงๆ แล้ว เรามีเพื่อนมาก จะเรียกได้ว่า Globalization อีกรูปแบบหนึ่งก็ได้

.... สิ่งที่น่าจะพึงปรารถนาในอนาคต นั่นก็คือ การวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่จะพัฒนาท้องถิ่นนั้น ได้ก้าวหน้าไปในกระบวนการของการพัฒนา ผมขอเน้นคำว่า "กระบวนการ" ไม่ควรเน้นว่า "เป้าหมาย" แต่ว่าเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่ขีดความสามารถในการพัฒนาตัวเอง...

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับกระบวนการทางสังคม

บรรยายโดย ศ.เสน่ห์ จามริก

ที่มา : 1. <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn>

2. เนื้อหาจากการประชุมวิชาการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ ครั้งที่ 2 วันที่ 28 - 29 พฤศจิกายน 2545 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ จ.เชียงใหม่ จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

วันนี้เป็นนิมิตหมายที่ดีที่มีผู้สนใจเข้าร่วมกระบวนการวิจัย การนำเสนอในวันนี้เป็นการพูดในฐานะคนที่มื่ออาชีพสอนหนังสือ ที่ตระหนักว่าต้นทุนที่ได้ร่ำเรียนเป็นเพียงจุดเดียว แต่การวิจัยจะต้องตัดเทียมกับความเปลี่ยนแปลงในการที่จะเรียนรู้ องค์ที่ต้องคำนึงคือ การเปลี่ยนแปลงของคนและชีวิต เป็นเงื่อนไขสำคัญของงานวิจัย เช่นเดียวกับงานวิจัยชาวบ้าน ซึ่งเราไม่สามารถนำเอางานวิจัยวิชาการมาเป็นเครื่องชี้วัด

งานวิจัยชาวบ้านเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเติบโตเชิงปัญญาของสังคมโดยส่วนรวม ในขณะที่งานวิจัยที่ผ่านมาเป็นงานวิจัยที่ปราศจากชีวิต มีกรอบกำหนดไว้ล่วงหน้า ไม่คำนึงถึงศักยภาพ/ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสังคม

งานวิจัยที่ยึดเอาจุดมุ่งหมายของภายนอกเป็นงานวิจัยที่เป็นนายหน้าของสังคมภายนอกมากกว่าภายใน ดังนั้นงานวิจัยชาวบ้านคือ **การสร้างความรู้ที่ตระหนักในการคิดค้น แสวงหาอย่างเป็นอิสระ** เป็นการแสวงหาองค์ความรู้ที่เป็นอิสระ หน้าที่ของมหาวิทยาลัยคือ การจัดให้ความรู้ที่สัมฤทธิ์ผล แต่ความรู้มีหลายประเภท เช่น ความรู้ที่มุ่งเพื่อครอบครองความคิดปัญญาของโลก ซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมไทยกำลังเป็นอยู่ ดังนั้นเราต้องแสวงหาความรู้ที่เป็นอิสระ คืออิสระต่อสภาวะของความรู้ ของการครอบครองในยุคปัจจุบัน ไม่ใช่ความรู้ที่พยายามดึงความรู้จากภายนอกมาครอบครองศักยภาพการเรียนรู้ของภายใน **Inside out เป็นสิ่งที่ควรส่งเสริม เป็นความรู้จากภายในมาสู่ภายนอก**

ประเด็นเรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับกระบวนการทางสังคม ผมขอตั้งคำถามไว้ 3 คำถาม คือ 1) สภาวะความรู้ของสังคมไทยอยู่ในสภาวะการใดอะไร มีบริบทวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบไหน 2) จะทำอย่างไรเพื่อคิดค้นแสวงหาความรู้ที่เป็นอิสระเพื่อด้านการครอบงำของความรู้จากภายนอก และ 3) งานวิจัยไม่ใช่เพื่อท้องถิ่นเท่านั้น แต่งานวิจัยโดยท้องถิ่นเพื่อท้องถิ่น มีความหมายแบบไหน มีแนวทางอย่างไร คำถามสองคำถามแรก เป็นเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การตอบคำถามข้อที่ 3 ต้องทำความเข้าใจก่อนที่จะพูดถึง “วิจัยชาวบ้าน”

คำถามข้อที่ 1 ถ้าจะตอบคำถามว่าสภาวะความรู้ภายในสถานการณ์แบบไหน มี 2 ประเด็น

1. เราอยู่ในการเรียนรู้ที่อยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นคำใหม่ แต่จริงๆ เป็นของเก่าที่มีพัฒนาการมานานแล้ว ตั้งแต่ยุคจักรวรรดินิยมจนถึงยุคตลาดเสรี ยุคจักรวรรดินิยมเป็นยุคของการล่าอาณานิคม พยายามเปิดตลาด ริดรัดกีดกัน แรงงาน นำไปสู่ความเติบโตโลกตะวันตก แต่

- ในยุคตลาดเสรี จะเน้นการเปิดตลาดทั่วโลก เงื่อนไขการเปิดตลาดส่งผลกระทบต่อ
ทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต ดังนั้นต้องปฏิรูปปรับปรุงให้รู้เท่าทันความรู้ที่จะเข้ามาครอบงำ
2. ควบคู่กับกระแสโลกาภิวัตน์นั้น เรามีการเปลี่ยนแปลงการปฏิรูปทางการศึกษา มียุคของ
ประชาธิปไตย ยุคประชาธิปไตยเต็มใบ ยุคเศรษฐกิจเสรี ยุคเศรษฐกิจพอเพียง จนกระทั่งถึงยุค
วิกฤติเศรษฐกิจ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการผลิตกลุ่มทุนต่างๆ ขึ้นมา เกิดกลุ่มขุนนางนักวิชา
การรุ่นใหม่ คนเหล่านี้รับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ทำให้เรตกอยู่ภายในการครอบงำ
ของภายนอก เรารับจากของใหม่หมดทั้งของเดิม แต่ในสมัยนั้น ก็มีการหักล้างจากกลุ่มปัญญา
ชน แต่ไม่สามารถหักล้างได้ ส่งผลให้ เกิด 1) เกิดการลิดรอนฐานต้นทุนวัฒนธรรมภูมิปัญญา
ของไทย ทำให้เรตกเป็นเบี้ยล่าง 2) ทำให้เรตกอยู่ภายในวัฒนธรรมทางปัญญาแบบตะวันตก
มันทำให้แวดวงวิชาการปัญญาชนของเรตกอยู่ในสภาวะภายใต้สิ่งที่เรียกว่าเป็น วัฒนธรรม
อาณานิคมทางด้านปัญญาทางวิชาการ โดยเฉพาะในอุดมศึกษา

ตรงนี้ก็ประเด็นแรกที่จะขยายความว่าเป็นสภาวะความรู้และบริบทสถานการณ์ที่เรตกอยู่ภายใต้
ในขณะนี้ ผมกำลังหาคำตอบอยู่ในขณะนี้ว่าเรากำลังตกอยู่ในสถานการณ์อะไร และนี่เป็นสถานการณ์ที่ผมคิดได้
แล้วก็อยากจะนำเสนอให้ท่านทั้งหลายได้ขบคิดกันดู

คำถามข้อที่ 2 ที่ถามว่า เราจะทำอย่างไรที่จะค้นหาองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นอิสระ ผมมีสอง สาม
ประเด็นที่ต้องการนำเสนอ ผมคิดว่าการแสวงหองค์ความรู้ที่เป็นอิสระนั้นคงไม่ใช่อยู่ในแววงของนักการศึกษา นัก
วิชาการโดยเฉพาะ ในคำถามแรกและผมพยายามหาคำตอบ มันแสดงให้เห็นว่าสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นในวงของการ
ศึกษาก็ดี เศรษฐกิจก็คืออะไรต่าง ๆ มันเป็นเพราะว่าสิ่งเหล่านี้ผมเรียกว่ามันเป็นองค์กร เป็นสถาบัน เป็นระบบ
ย่อย ที่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบใหญ่ คือระบบในกระแสโลกาภิวัตน์และวิถีเศรษฐกิจการเมืองไทยของเรา

เพราะฉะนั้น**ประเด็นที่ 1** การแสวงหองค์ความรู้ที่เป็นอิสระนั้นจึงเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องอย่าง
สำคัญต่อนัยยะเชิงนโยบายสาธารณะ เราไม่อาจที่จะพูดถึงการปฏิรูปการศึกษา การส่งเสริมงานวิจัยชาวบ้านโดย
ไม่พูดถึงการปฏิรูปนโยบายสาธารณะ อย่างในขณะนี้เราพูดถึงการปฏิรูปการศึกษาเราพูดเสมอว่าการศึกษามันเป็น
เป็นระบบอยู่ในตัวของมันเอง ความจริงการศึกษาก็ดี การวิจัยก็ดี ต่างก็เป็นเพียงสิ่งที่ ผมเรียกว่า อนุระบบเป็น
ระบบย่อยที่ยึดโยงอยู่กับระบบใหญ่ เพราะฉะนั้นนัยยะของการพูดถึงวิจัยชาวบ้านก็ดี อะไรต่างๆ เหล่านี้จึงมีส่วน
เกี่ยวข้องสำคัญในการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงนโยบายสาธารณะในกรอบใหญ่ด้วยในขณะเดียวกัน เพราะฉะนั้นผมคิด
ว่าประเด็นเรื่องความรู้และการเรียนรู้ที่เป็นอิสระนั้นจึงเป็นส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญที่จะต้องเป็นการปฏิรูปสิ่งที่ผม
เรียกว่า ฐานความคิด แต่เดิมงานวิจัยเรามักจะนิยมใช้คำ ๆ หนึ่งที่พอเราเริ่มต้นงานวิจัยก็จะบอกว่าเรามีกรอบ
ความคิดอะไร Conceptual Frame Work อะไร แล้วก็จะมีวิธีการอย่างไรที่จะให้มันตอบสนองกรอบอันนั้น
แล้วเราจะมีคำตอบอย่างไร เป็นสูตรอย่างนั้น แต่บางทีผมคิดว่าคำว่ากรอบในงานวิจัยที่ยึดถือกันในแวดวง
มหาวิทยาลัยไทยในขณะนี้ ผมคิดว่ามันสะท้อนถึงตัวกรอบที่ถูกกำหนดมาจากสภาวะและวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่
เรารับจากภายนอกที่ผมได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

ในส่วนตัวผมใน 10-15 ปีที่ผ่านมาผมพยายามสลัดตัวเองจากกรอบที่ว่าอันนี้ จึงของใช้เป็นคำว่า **ฐาน
ความคิด** ในงานวิจัยชาวบ้านเราต้องสลัดกรอบตัวนี้ออกไป แล้วจึงแสวงหาฐานความคิดของตัวเองขึ้นมา เป็น
ฐานความคิดที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอารมณ์ความต้องการของคน แต่ว่าเป็นฐานความคิดที่อยู่บนรากฐานของความเป็น

จริงในสภาวะทางภูมิศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมของเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผมพูดถึงฐานทรัพยากรเขตร้อนเสมอ เพราะว่าปมตรงนี้ปมที่เป็นปมที่ในแวดวงการศึกษาวิชาการของเราได้มองข้ามไปหมด แล้วก็พยายามที่จะเสวนา พยายามที่จะนำเสนออีกที่ไม่มีเข้าใจที่จะเข้ามามองเห็นร่วมกัน แต่ความจริงแล้วสิ่งที่ผมเรียกว่าฐานทรัพยากรเขตร้อนของเราเป็นความเป็นจริงของชีวิต ของสังคมวัฒนธรรมไทยเพราะว่าเราตั้งอยู่ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ตรงนี้ อยู่ในเขตร้อน แต่เราไม่ได้ตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของมัน เราดูว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นเพียงสิ่งที่ไม่มีความสำคัญเพราะว่าเราไปเรียนรู้ตามแบบของวัฒนธรรม ที่ผมใช้คำว่า

วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมของตะวันตก ผมอยากจะพูดตรงนี้ว่าวัฒนธรรมในที่นี้เป็นอุตสาหกรรมนิยมในตะวันตกนั้นซึ่งได้เกิดขึ้นในช่วงของการปฏิวัติอุตสาหกรรมเมื่อ 300 กว่าปี เขามีหลักความคิดเกี่ยวกับมนุษยธรรมชาติ สองประการ ท่านทราบไหมครับว่า มนุษย์ในทัศนะคติของอุตสาหกรรมนิยมนั้น มนุษย์เป็นเพียงหน่วยแรงงานหน่วยหนึ่ง ดีค่าเป็นค่าจ้าง ค่าแรงงาน แล้วก็ป็นอัตราค่าจ้าง ค่าแรงงานที่ทุนอุตสาหกรรมจะต้องทำให้ต่ำที่สุดเพื่อที่จะลดต้นทุนการลงทุนที่ต่ำที่สุด นี่ถือเป็นสภาวะองค์ความรู้ของตะวันตก แล้วก็ป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เรารับเอามา นอกจากนั้นเรื่องมนุษย์และเรื่องธรรมชาติ เราก็ทราบอยู่ว่าในประเพณีภูมิปัญญาของอย่างในสังคมไทยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมันมีการดำรงคงอยู่ร่วมกันแต่ในคติของอุตสาหกรรมนิยมนั้นธรรมชาติมีค่าเป็นเพียงวัตถุดิบที่จะป้อนเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม เพราะฉะนั้นเขาไม่ได้มองเห็นความสำคัญของธรรมชาติที่มีต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เราจึงได้เรียนรู้มาแล้วเห็นป่าของเราเป็นเพียงป่าไม้ที่จะขุดเรียดทรัพยากรไม้มา ใช้ประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม แต่เราไม่ได้มองเห็นคุณค่าความสำคัญ อย่างเช่น ความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่ได้มองเห็นถึงคุณค่าทางภูมิปัญญาของชาวบ้าน ซึ่งออกมาเป็นอาหารกับยา และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในขณะนี้ เรามองข้ามแต่เราปล่อยให้ภายนอกเข้ามา ยื้อแย่งในสิ่งเหล่านี้ ที่เราไม่ได้รู้เท่าทันในเรื่องนี้ เพราะฉะนั้นคำว่า การเรียนรู้ที่เป็นอิสระ การวิจัยที่เป็นอิสระนั้น จึงต้องเริ่มต้นที่การคิดค้นฐานความคิด ที่บนพื้นฐานของความเป็นจริงแห่งชีวิตของสังคมและวัฒนธรรมไทย และความเป็นจริงในชีวิตอันนี้ ไม่ว่าจะเป็นฐานทรัพยากรในเขตร้อนก็ดี ภูมิปัญญาก็ดี ชุมชนก็ดี ต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่ใช่จำกัดเฉพาะเขตแดนประเทศไทยแต่ป็นจริงในชีวิตที่สังคมไทยมีอยู่กับประเทศเพื่อนบ้านไม่ว่าจะเป็น ไทย พม่า ลาว เขมร เรามีป่าที่ติดต่อกัน มีลุ่มน้ำที่ติดต่อกัน เพราะฉะนั้นตรงนี้เรามีฐานความคิดที่เราจะต้องแสวงหาแล้วก็สร้างงานวิจัยบนพื้นฐานตรงนี้จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งและจะเป็นการปลดปล่อยสิ่งที่ผมเรียกว่ากรอบความคิดจากงานวิจัยที่เรามีความคุ้นเคยกันมา

ประเด็นที่ 2 ต้องป็นการเรียนรู้ที่ไปจาก *Inside out* หมายความว่าป็นการเรียนรู้ที่เราจะต้องค้นหาภายในของเรา การวิจัยชาวบ้านคือ การคิดค้นหาจากภายในของเราที่ต้องเน้นย้ำตรงนี้ก็เพราะว่าผมทราบดีว่าชาวบ้านก็มีชีวิตอยู่กับประเพณี ภูมิปัญญา ในขณะนี้เราก็ไปเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เรามีภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ที่ผมต้องย้ำตรงนี้ก็เพราะว่าสิ่งเหล่านี้ได้ถูกละเลยทอดทิ้งและถูกป้อนทำลายมาเป็นเวลาช้านาน เพราะฉะนั้นงานวิจัยชาวบ้านเป้าหมายอันแรกก็คือว่าต้องฟื้นฟู นอกจากฐานความคิดแล้วก็ถือว่า ต้องเรียนรู้จากภายในของเรา เช่น ในชุมชนต่าง ๆ ชาวบ้านเองก็จะต้องรู้จักทรัพยากรของตัวเอง รู้จักภูมิปัญญาของตัวเอง รู้จักสิ่งที่ผมเรียกว่า ประเพณีความสัมพันธ์ภายในชุมชนเอง คำว่าประเพณีถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องมาตีความกันใหม่ **ประเพณีไม่ได้มีความหมายแต่เพียงพิธีการ** ที่คนกรุงเทพฯ พยายามคิดพยายามเข้าใจ **ประเพณีสำหรับชาวบ้านคือความรู้ เป็นองค์ความรู้ เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้อย่างหนึ่ง** เพราะฉะนั้นเราต้องแยกแยะว่าระหว่างพิธีกรรมหรือสิ่งที่เรามักเรียกว่าไสยศาสตร์ ป็นแก่นของความรู้ที่เราจะต้องคัดสรรออกมาให้ได้ ตรงนี้ผมคิดว่าการรู้จักตัวเองจากภายในป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ในขณะเดียวกันการมีองค์ความรู้ หรือการเรียนรู้ที่เป็นอิสระ

ไม่ได้หมายความว่าเราจะปิดกั้นตัวเองจากโลกภายนอก ในทางตรงกันข้ามยิ่งมายุคสมัยโลกาภิวัตน์นี้ไม่มีชุมชนหรือประเทศใดในโลกที่จะอยู่โดยลำพังได้ เราจึงจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ มีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกอยู่เสมอในทุก ๆ ระดับ เพราะฉะนั้นความหมายของการเรียนรู้จากภายในสังคมวัฒนธรรมของเราเองนั้นก็เพื่อเราจะเรียนรู้และสามารถที่จะคัดสรรวิทยาการจากภายนอกได้ ในขณะที่เราไม่มีเกณฑ์ไม่มีฐานความรู้ หรือฐานคิดที่จะแยกแยะเลยว่าวิทยาการจากภายนอกนั้นว่าอะไรที่เป็นคุณประโยชน์ อะไรที่เป็นโทษ ตรงนี้ไม่ใช่ว่าคนไทยไม่เคยคิดทบทวนทั้งหลายมีชนบัตอยู่ในมือจะมีพระฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ซึ่งได้เคยเตือนเอาไว้ถึงการเรียนรู้จากฝรั่ง แต่ว่าอย่าถึงกับชื่นชม ไปเรียนรู้จากเขาทั้งหมดโดยไม่คำนึงถึงคุณและโทษ แล้วเราก็ได้มีการเตือนและทักท้วงในเรื่องนี้ แต่ว่าในกระแสการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยเรามองข้ามข้อทักท้วงเหล่านี้ไปเกือบจะโดยสิ้นเชิง นี่เป็นทั้งหมดที่ผมอยากจะเรียนว่าเป็นเงื่อนไขที่เราจะต้องทำความเข้าใจ ทำความชัดเจน มากพอสมควรก่อนที่จะเราจะไปพูดถึงวิจัยชาวบ้าน ที่ผมต้องพูดถึงเงื่อนไข สองประการ นั้นมากพอสมควรเพราะผมคิดว่ามันมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะผมคิดว่าเป็นเงื่อนไขปม ๆ สำคัญก่อนที่จะเราจะก้าวข้ามไปสู่ในเงื่อนไขที่เราเป็นคือเรื่องการวิจัยท้องถิ่น

ประเด็นสุดท้าย คือเรื่องของงานวิจัยท้องถิ่นที่กำลังเป็นที่สนใจของทุกคนอยู่ในขณะนี้ “วิจัยท้องถิ่นทำไมเราต้องให้ความสำคัญ?”

เรามักจะพูดถึงในยุคของการพัฒนาถ้าเราจะเอาความรู้จากภายนอกเข้ามา เราจะเห็นว่าในแวดวงสหประชาชาติก็ดี ในสภาพนาเศรษฐกิจของเราก็ดี เราจะมีความอะไรที่เราจะลอกเลียนแบบจากภายนอกเสมอ อย่างเช่น เมื่อเราพัฒนามาสักสิบปี จากที่เรามีแผนพัฒนาฉบับแรกปี 2504 เราเริ่มเห็นผลจากการพัฒนาว่าคนช่องว่างรายได้เริ่มมากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงไป และความยากจนแพร่ระบาดไปทั่วในช่วงภายในเพียง 10-15 ปีแรกที่เรามีแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก ทั้งสหประชาชาติ สภาพนาเราก็คิดทำขึ้นมาว่าไม่ได้แล้ว เราจะพัฒนาเอาแต่รายได้เพิ่มเติมเติบโตอย่างเดียวไม่ได้จะมามีวัดที่อัตราการเติบโตรายได้ประชาชาติอย่างเดียวไม่ได้แล้วจะต้องควบคู่ไปกับสิ่งที่เราเรียกว่าความจำเป็นพื้นฐาน และความจำเป็นพื้นฐานนี้ชาวบ้านก็ไม่ได้คิดขึ้นเอง ทั้งสหประชาชาติ ทั้งสภาพนา เขามาคิดกันใหญ่ว่าความจำเป็นพื้นฐานของชาวบ้านคืออะไร หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า แล้วเราก็โง่งมไปพัฒนา ๆ ไปตามรายการ และเพิ่มรายการเหล่านี้ขึ้นมา โดยคิดว่ามันจะแก้ปัญหาความยากจนได้ ลักษณะที่เรารับเอาองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้จากภายนอกผลก็เป็นอย่างนั้น ชาวบ้านไม่เคยมีบทบาทเลยว่าความจำเป็นพื้นฐานนั้นคืออะไร เป็นเรื่องภายนอกกำหนดทั้งสิ้น ในช่วงต่อมา ผมได้มีโอกาสได้เป็นที่ปรึกษาในช่วงของรัฐบาลพลเอกเปรม ผมนั่งคิดเรื่องการพัฒนาชนบทพอเป็นเชิงนโยบายเป็นหลักการ ยังไม่ทันได้ย่อยอะไรเลย สภาพนาปรับไปเลย ไปวางพื้นที่เขตยากจน กำหนดไปเลยว่าคุณภาพยากจนคืออะไร วางเกณฑ์ไปเลยแล้วก็ใส่บใส่ระบบการพัฒนาลงไปเพื่อให้มันครบถ้วนตามรายการที่กำหนด จะเห็นว่าส่วนแล้วแต่คนภายนอกกำหนดทั้งสิ้น ชาวบ้านไม่เคยมีบทบาท ผลก็คือว่ายิ่งแก้เท่าไร ความยากจนยิ่งมากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติก็เสื่อมโทรมลงไป จะเห็นว่าอันนี้ก็เป็นผล เพราะฉะนั้นงานวิจัยท้องถิ่นไม่ได้มีความสำคัญในเชิงจะแก้ปัญหาความยากจน ไม่ใช่เพียงให้ชาวบ้านอยู่รอดหรือเพียงแต่ให้พึ่งตัวเองได้เท่านั้น

ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำรัสถึงเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ว่าการพออยู่พอกิน และคิดว่าต้องมีนัยยะมากกว่าการพออยู่พอกิน และการวิจัยท้องถิ่นก็มีนัยยะเชิงพลวัต มีนัยยะเชิงที่วางพื้นฐานการพึ่งตนเองได้และวางพื้นฐานที่จะพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าได้ อันนี้ก็เป็นความหมายของการวิจัยท้องถิ่น พอมาถึงตรงนี้ประเด็นเรื่องวิจัยท้องถิ่นก็จะมียุ 4-5 ประเด็นที่จะฝากไว้ **ประเด็นแรก** คือ การวิจัยท้องถิ่นนั้นมีความหมายในเชิงพลวัต ก็หมายถึงในการเปลี่ยนแปลงศักยภาพ พัฒนาศักยภาพของท้องถิ่น และสิ่งที่เป็น

แก่นสำคัญของพลวัตรหรือพลังในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงก็คือตัวมนุษย์ เพราะฉะนั้นวิจัยท้องถิ่นแกนกลางสำคัญ ก็คือคำว่ามนุษย์พัฒนา และขอปฏิเสธคำว่าพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สภาพัฒน์ สหประชาชาติ รวมทั้งสถาบัน ทรัพยากรมนุษย์ที่ธรรมศาสตร์ เพราะว่าทรัพยากรมนุษย์ หรือ Human Resource ถูกตีค่าเป็นเพียงทรัพยากรที่จะปลูกฝังอบรมแล้วก็ไปใช้งานกับคนอื่น แต่เรื่องมนุษย์พัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อเปิดช่องให้คนในท้องถิ่นได้พัฒนาตัวเอง มนุษย์พัฒนาคือการพัฒนาตนเองและสามารถพัฒนาขึ้นสู่เวทีเศรษฐกิจการเมืองกับสังคมภายนอกด้วย เพราะฉะนั้นอย่าประเมินวิจัยท้องถิ่นต่ำเป็นเพียงชั้นพอมือ พอกิน พอดูความอยู่รอด เพราะว่าในสังคมสมัยนี้ ในยุคการเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้เป็นไปไม่ได้ ที่เป็นแบบนี้เพราะว่าได้ตระหนักเห็นถึงศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่ได้พัฒนาตนเองออกไปสู่การมีส่วนร่วมในเวทีเศรษฐกิจการเมืองภายนอกได้เป็นอย่างดีและเพิ่มเติมว่าโดยแท้จริงเงื่อนไขการปฏิรูปการเมือง เงื่อนไขในการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยเรานั้นสิ่งสำคัญอยู่ที่การพัฒนาตัวเองของคนในท้องถิ่น หมายความว่า เป็นการสร้างประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าด้วยการวิจัยท้องถิ่น

ประเด็นที่ สอง การวิจัยท้องถิ่นนั้นไม่ใช่เป็นการวิจัยที่ปิดกั้นตนเองจากโลกภายนอกแต่ต้องเป็นการวิจัยในบริบทด้วยทัศนะวิสัยที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก วิจัยท้องถิ่นไม่ใช่วิจัยเพื่อกักขังตัวเอง หรือปิดกั้นตนเองจากโลกภายนอก แต่ต้องพัฒนาโดยการวางพื้นฐานที่จะไปมีปฏิสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจการเมืองกับภายนอก

ประการที่ สาม โดยนัยยะที่ว่านี้การวิจัยท้องถิ่นจึงมี 3 มิติ

มิติ แรก มองจากฐานทรัพยากรเขตร้อนผลผลิตสำคัญคือความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งเป็นจุดแข็งของเศรษฐกิจการเมืองไทย ความหลากหลายทางชีวภาพไม่ใช่มีค่าเพียงเรื่องของจัดระบบอาหารการกิน ความเป็นอยู่ ชีวะจิต ไม่ใช่เพียงแค่นั้นแต่ยังมีมิติของในแง่เศรษฐกิจการเมืองของโลกด้วย เพียงแต่เรามักจะนึกถึงอาหารกับยาเท่านั้น ก็จะเห็นนัยยะสำคัญของมัน และเราก็จะเห็นได้ว่าภูมิภาคป่าเขตร้อนนั้นเป็นภูมิภาคที่มีเนื้อที่เล็กมากเพียงประมาณไม่ถึงร้อยละ 7 ของพื้นที่ดินของโลก แต่เป็นแหล่งของความอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรทางธรรมชาติ 60 % ของโลก ในตัวเลขที่นักฟิสิกส์ ดร.วราภรณ์ ชีวว่า ของอินเดียบอกว่าด้วยที่สกัดไปจากจุลินทรีย์ชีวภาพในประเทศเขตร้อนนั้น 80 % เอาไปจากภูมิปัญญาชาวบ้าน เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราเรียนรู้จากตะวันตกว่า ตะวันตกมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีชีวภาพนั้นความจริงหลายสิบเปอร์เซ็นต์เอาไปจากภูมิปัญญาชาวบ้านของเรา เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นศึกช่วงชิงทั้งทรัพยากรทั้งภูมิปัญญาแล้วก็มีกระแสที่โลกตะวันตกใช้วัฒนธรรมความรู้เพื่อการอำนาจอควบคุมครอบงำคือระบบที่เราเรียกว่าระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา

เล่าสถานการณ์ว่า เมื่อ 2 วันนี้กรมทรัพย์สินทางปัญญาของเราได้ฟ้องไปที่ศาลสหรัฐบอกว่าบริษัทของสหรัฐใช้ชื่อข้าวหอมมะลิของเรา ที่เราเรียกว่า Jusemin ฝรั่งเศสเอาไปใช้ เราไปฟ้องบอกว่าละเมิดสิทธิของเรา ความจริงคดีความนี้อินเดียเป็นมา 10 กว่าปีแล้ว และคำวินิจฉัยที่สหรัฐวินิจฉัยของเราก็คือไม่รับคำร้องของประเทศไทย เพราะว่าเรื่องนี้ได้ปฏิเสธไปที่อินเดียแล้ว เพราะฉะนั้นเรื่องของเราก็คือเป็นเรื่องธรรมดาเหมือนกับอินเดีย เมื่อเขาไม่รับคำร้องอินเดีย เขาก็ไม่รับคำร้องของไทยด้วย และเมื่อสองวันมานี้ก็มีเรื่องพระราชบัญญัติสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นข่าวคราวที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องของท้องถิ่นกับเรื่องของการวิจัยชาวบ้านกับร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้พูดถึงสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เพื่อที่จะได้ออกกฎหมายเพื่อที่จะคุ้มครองสิทธิที่เป็นผลผลิตในประเทศของตัวเองอย่างเช่นว่า ฝรั่งเศสจะมีไวน์ ไวน์บรอกโด ก็เป็นชื่อทางภูมิศาสตร์ อย่างน้อยก็เป็นสิ่งคุ้มครอง ประเทศอื่นจะไปใช้ไวน์บรอกโดก็ไม่ได้เป็นต้น ของเราก็อาจจะใช้อย่างนี้เหมือนกันแต่ว่าในร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ รัฐสภาบอกว่าจะคุ้มครองเฉพาะสิ่งที่เป็นสินค้า เป็นผลิตภัณฑ์สินค้านั้น แต่ว่าพวกพันธุ์พืช พันธุ์

สัตว์จะไม่คุ้มครอง ทางคณะกรรมการคุ้มครองสิทธิก็มีหนังสือชี้แจงไปที่วุฒิสภาถึงขั้นกรรมการก็รับเห็นด้วย แต่พอไปอภิปรายในวุฒิสภาใหญ่ก็ได้ถูกโจมตีว่าผู้ที่คัดค้านไม่รู้จักสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ก็ทำลายทำให้ตกไป

สรุปก็คือสภาวะความรู้ของเรา ที่กล่าวมาตอนแรกที่มีนัยยะสำคัญมากเพราะว่าอยู่ตรงนี้เราไม่รู้แล้วว่าอะไรเกิดขึ้นที่กรุงเทพหรืออะไรเกิดขึ้นเมื่อไทยไปเจรจากับตะวันตก เขาแค่เซ็นสัญญาแคกรักเดียว แต่มันส่งผลกระทบกับสิ่งพวกนี้ทั้งหมด ขาวคราวความเป็นไปพวกนี้ ข้อมูลต่าง ๆ วิจัยชาวบ้านต้องติดตามจะต้องรู้ทันสถานการณ์ มิฉะนั้นเราวิจัย วิจัยไปอย่างดีเสร็จแล้วก็มีคนอยู่ดี ๆ มาบอกว่านี่เป็นของฉัน แล้วในปัจจุบันในกระแสโลกาภิวัตน์กำลังจะเป็นอย่างนั้น ฝรั่งเศสได้ว่าเป็นของฉัน ทั้ง ๆ ที่อยู่หน้าบ้านเรา เพราะฉะนั้นงานวิจัยท้องถิ่นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องคำนึงถึงบริบทของโลกาภิวัตน์ด้วยและพูดถึงการเปลี่ยนแปลงด้วย เราจะทำอย่างไรรันก็เป็นการพูดถึง 3 มิติของงานวิจัยท้องถิ่น ความหลากหลายทางชีวภาพ แล้วก็อันที่สองคือคนกับชุมชน แล้วก็ สาม ที่เพิ่งจะพูดถึงคือ ภูมิปัญญา ผมคิดว่าเราคงจะต้องฟื้นฟูภูมิปัญญาแล้วก็แปลงภูมิปัญญาเหล่านี้ให้เป็นทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อต่อสู้ในเวทีเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศให้ได้ อันนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อให้เราฟื้นฟูความรู้ในท้องถิ่นอย่างรักก็ตาม ถ้าเราถูกถาโถมไปด้วยระบบจากภายนอกอย่างนี้ เราก็สูญเสียการที่เราจะทำวิจัยกัน 3 มิติ ทั้งหมดเหล่านี้ คือความหลากหลายทางชีวภาพ คน ชุมชน ภูมิปัญญา ทรัพย์สินทางปัญญาประกอบกัน เรียกว่า สิทธิชุมชน เป็นสิทธิที่เรียกว่าเป็นของใหม่ก็ได้ เพราะเป็นสิทธิที่โลกตะวันตกไม่ให้การรับรอง เพราะฉะนั้นเราต้องต่อสู้ให้สิทธิอย่างนี้เป็นที่รับรู้รับรองและมีความชอบธรรมในเวทีเศรษฐกิจโลก สิ่งที่เราพูดมาไม่ได้หมายความว่าให้ประเทศไทยเดินหน้าไปคนเดียว แต่สิทธิชุมชนนั้นกำลังเป็นกระแสโลกาภิวัตน์จากเบื้องบน แต่เรากำลังพูดถึงโลกาภิวัตน์จากฐานล่าง ที่สหประชาชาติในขณะนี้ กำลังร่วมมือร่วมใจของกลุ่มชาติพันธุ์ทั่วโลก กำลังร่างปฏิญญาว่าด้วยเรื่องสิทธิของชนพื้นเมืองแต่เป็นเพียงร่าง ตะวันตกยังไม่ยอมรับ ยังไม่ผ่านสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ เป็นเพียงร่างแต่ร่างก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มชนพื้นเมือง กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ตรงนี้ตรงที่ว่าสิทธิชุมชนของไทยนั้นก็คือว่าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการนานาชาติ เพราะฉะนั้นงานวิจัยท้องถิ่นนั้นจึงเป็นงานวิจัยที่มีมิติกว้างใหญ่ไพศาลไม่ใช่เป็นงานวิจัยที่จำกัดเฉพาะภายในของชุมชนเท่านั้น

ประการที่สี่ ที่คิดว่าน่าจะอยู่ขอบข่ายของงานวิจัยท้องถิ่นก็คือวิจัยท้องถิ่นจากฐานวัฒนธรรมการเรียนรู้จากภายในของตนเองเพื่อเข้าไปสัมพันธ์ คัดสรรวิทยาการจากภายนอกได้ อันนี้ก็จะทำให้ฐานภูมิปัญญาวิชาการเข้มแข็งขึ้นในเวทีเศรษฐกิจโลก

ประการที่ห้า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงของประเทศ ของสังคมคือกลุ่มทุนและชนชั้นกลาง ฟังดูแล้วอาจจะขัดกัน แต่ผมขอเสนอความคิดว่างานวิจัยท้องถิ่นจะต้องมีทัศนะวิสัยที่จะเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย มีปฏิสัมพันธ์กับชนชั้นกลางด้วย และการวิจัยชาวบ้าน วิจัยท้องถิ่นไม่ใช่วิจัยเพื่อปลื้กตนเอง เป็นเศรษฐกิจที่แยกตนเอง ซึ่งมันเป็นไปไม่ได้นอกจากนั้นการเชื่อมโยงเครือข่ายการปฏิสัมพันธ์กับชนกลุ่มทุนกับชนชั้นกลาง ยังจะเป็นพื้นฐานที่จะทำให้งานวิจัยท้องถิ่นนั้นเป็นงานวิจัยก้าวหน้ามีความกล้าแข็งขึ้นเพราะเราต้องการสัมพันธมิตร เพื่อว่าการพัฒนาของประเทศจะไม่มีแบ่งแยกเป็นปฏิบัติระหว่างภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม ระหว่างเมืองกับชนบท องค์ความรู้วัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เราได้รับสืบทอดมานี้ เป็นองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่สร้างความแตกแยกความเป็นปฏิบัติระหว่างเกษตรกับอุตสาหกรรม ระหว่างเมืองกับชนบท เพราะฉะนั้นวิจัยท้องถิ่นจะช่วยสมานความสัมพันธกับปฏิสัมพันธ์นี้ และจะสร้างความกล้าแข็งให้กับชุมชนชนบทด้วย ในขณะนี้ก็มีวิชาการในแวดวงของเศรษฐศาสตร์ของตะวันตกเป็นส่วนย่อย

ที่เริ่มพูดแล้วว่ากฎเกณฑ์สำคัญในการพัฒนาประเทศที่กำลังพัฒนานี้ก็คือการสร้างเสริมความเข้มแข็งของเศรษฐกิจท้องถิ่น เพราะฉะนั้นเศรษฐกิจท้องถิ่นต้องเป็นเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับเมือง กับอุตสาหกรรม การศึกษาก็ต้องมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไป

ประการสุดท้าย คือ วิจัยท้องถิ่นนอกจากมีมิติโลกาภิวัตน์มีมิติในเชิงของความปฏิสัมพันธ์กับเมือง กับภาคอุตสาหกรรมแล้ว ยังมีมิติของภูมิอากาศแห้งหรือเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ตรงนี้ถ้าเราทำวิจัยท้องถิ่นแต่ไม่ได้หมายความว่าต้องทันที แต่เราต้องมีวางจุดเริ่มต้น มองอย่างมีทัศนะ มีเป้าหมายในการมองไปอย่างนี้ การสร้างความสัมพันธ์กลุ่มฐานรากในประเทศเพื่อนบ้านก็จะช่วยทำให้ มิติสำคัญของการวิจัยของท้องถิ่น คือมิติของฐานด้านทรัพยากรที่สามารถที่จะแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางขึ้น เราไม่คิดว่ามิติของการทูต การต่างประเทศ ในมิติตรงนี้จะช่วยในการแปลงความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านในเชิงการทูตการต่างประเทศ ก็จะเป็นการสร้างคุณประโยชน์ให้กับความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านด้วย ในขณะที่ด้วยองค์ความรู้ ด้วยวัฒนธรรม ความรู้ที่เราเคยชินเรามองความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านในเชิงของการเมืองแบบฝรั่ง เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้ มันทำให้เราค่อนข้างไขว่ไขว่ไปกับกระแสพวกนั้น คิดว่าถ้าเรามีการริเริ่ม เริ่มต้นโดยมองจากตัวฐานทรัพยากร ดูจากภูมิปัญญา ประเพณี ผมคิดว่าเรามีอะไรที่ร่วมกัน จุดแข็งของภูมิภาคอาเซียนหรือเอเซียตะวันออกเฉียงใต้มี จุดแข็งที่การเมืองสมัยใหม่มองข้ามกันไป สิ่งเหล่านี้เป็นศักยภาพที่เราไม่น่าคำนึงถึง และสุดท้ายก็หวังว่าสิ่งที่ผมได้ มาบรรยายจะได้เป็นประโยชน์ต่อท่านผู้ที่มีเกียรติไม่มากนักน้อย